

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En Dansk Papirfabrikant

1834 - 1848

Tabel

Er det i nedenstående Rubrikker udfyldte, er at give General-Toldkammer og Commerce-Collegium en rigtig udfylder dem for det forbigangne Aar. De, der bruge Maskiner, Bøve etc., maa opgive disses Benævnelse og

Sted.	Hvad Slags Fabrik eller Haandtering.	Entrepreneur eller Eier.	Hvormange Fabriks Arbeidere sysselsatte.	Hvormange Dage leiere eller Andre.
<p>Hjortevænget i København 137. D.</p>	<p>Papirfabrik i Societetsfabrik København København København</p>	<p>P. C. Reichmann</p>	<p>4</p>	<p>24</p>

Hans Peder Pedersen

Konservatorskolen

Det Kongelige Danske Kunstakademi

1991

Udgivet af Konservatorskolen
Det Kongelige Danske Kunstakademi
København
Juni 1991

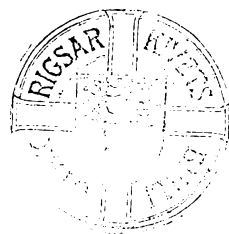
Tryk: Luna-Tryk ApS

ISBN: 87-89730-00-3

Forside: Omslaget er et kopi efter P.Chr. Deichmann's Fabrikations Handel, Papir- og Chokolade-Fabriks Indberetning på Generaltoldkammer og Commerce-Collegiets udgivne skemaer fremstillet til formålet. (RA GKKL). Indberetningen er for produktionsåret 1835.

En Dansk Papirfabrikant

1834 - 1848

Hans Peder Pedersen

Konservatorskolen
Det Kongelige Danske Kunstakademi
1991

FORORD

Denne fremstilling er baseret på kilder i det danske Rigsarkiv, Landsarkivet for Sjælland m.v., Landsarkivet for Nørrejylland, Københavns Stadsarkiv og Københavns Bymuseum.

Fremstillingen er i nogen grad underbygget med referencer til litteraturen.

En tak til konservatorskolens rektor Helge Brinch Madsen, der med stor interesse har fulgt mine bestræbelser. Tak til Rigsarkivet og dets personale for hjælp og vejledning.

Tak til landsarkivarerne Grethe Ilsøe og Chr. R. Jansen, som gav mig mulighed for at kunne gennemgå kirkebogssamlingerne i landsarkiverne for Sjælland og Nørrejylland, uden disse tilladelser havde projektet ikke kunne gennemføres. En speciel tak til mine guider på de to landsarkiver, kontorfuldmægtig Villy Christiansen og konservator Aksel Weihrauch, samt Ekspeditionssekretær Egil Skall, Københavns Stadsarkiv. En særlig tak, til Inger Bohl Pedersen for støtte og opmuntring, til Mogens S. Koch og Rudi Frank for fotografisk assistance, og ikke mindst til René Larsen for gennemlæsning af manuskriptet.

Konservatorskolen, juni 1991.

Hans Peder Pedersen

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
Indholdsfortegnelse	4
Anvendte forkortelser	6
Indledning	7
1. afsnit: Dansk papirfabrikant i det 19de århundredes første halvdel	9
Generelt om problemstillingen	9
Papirfabrikker med toldfrihed, 1816 til 1848	10
Urtekræmmer Peder Christian Deichmann	16
P. Chr. Deichmann som segglak-, chokolade og tekstilfarvefabrikant	17
2. afsnit: Papirfabrikken på Elisabethsminde, 1834 til 1841	29
Elisabethsminde værdisættes af en taxationskommission i 1835	36
En miljøsag	39
Papirfabrikken 1838 til 1841	40
3. afsnit: Brønsholmsdal, tilløb til en papirfabrik, 1837 til ca 1840	43
4. afsnit: Peder Christian Deichmann på Havreholm, ca 1842 til 1848	47

5. afsnit:	Udbredelsen af det deichmannske papir	53
	Kongelig rescript af 1ste dec. 1812	55
	Danske Cancelli's cirkulaire af 27de august, 1833	57
	En væsentlig årsag	59
	Resultat af gennemgangen af Landsarkivet for Sjælland, dets samlinger af hovedministerialbøger	59
	Resultat af gennemgangen af Landsarkivet for Nørrejylland, dets samlinger af hovedministerialbøger	63
	En kirkebog fra Tranquebar	64
	Distribuering af det deichmannske papir	64
	Et par breve fra Deichmann's hånd	64
	Ansøgning til Kongen af 11te februar, 1826	64
	Urtekræmmer Peder Christian Deichmann's sidste produktionsberetning af 7de februar, 1848	67
Referencer.		69
Litteratur:	Anvendte artikler og bogværker	75
	Opslagsværker	76
Noter		77
Illustrationer		78

ANVENDTE FORKORTELSER

A A	=	Litra nr. for journaler, f.eks. S S = 1840
f.A.	=	forrige Anno el. forrige Aar
ff	=	fortsat fremefter
GKKL	=	Generaltoldkammer og Commercecolligiet
Ibid.	=	Ibidem (lat.) sammesteds
IFK	=	Industri- og Fabriks Kontor
KSA	=	Københavns Stadsarkiv
KV	=	Københavns Vejviser
LAF	=	Landsarkivet for Fyn
LAS	=	Landsarkivet for Sjælland m.v.
LAV	=	Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg
LAÅ	=	Landsarkivet for Sønderjylland i Abenrå
Lod	=	Gl. dansk vægtenhed
Lpd	=	Lispund (gl. vægtenhed)
M.	=	Mark (gl. møntenhed)
P.C.D.	=	Peder Christian Deichmann, el. P.Chr. - el. Peter Christian - el. P.C. Deichmann
Pd.	=	Pund (gl. vægtenhed)
pk	=	pakke
RA	=	Rigsarkivet
Rbdl	=	Rigsbankdaler
Riis	=	(efter arab.) 20 bøger papir = 500 ark
Sk.	=	Skilling (gl. møntenhed)
Skpd.	=	Skålpund (gl. vægtenhed)
s.	=	side
Td.	=	Tønde (gl. rummål)

INDLEDNING

Danske papirhistorikere har gennemgribende beskrevet og registreret det ældste af dansk fremstillet papir.

Ligeledes har det været tradition at bevæge sig op gennem 1600- og 1700-tallet og nogenlunde fået beskrevet og registreret, hvad der er at opspore i såvel private som offentlige samlinger.

En periode, der derimod er efterladt næsten udforsket, er tiden mellem de gamle håndværksmæssige papirfremstillingsmetoders begyndende afvikling, og indførelse af træslibspapiret i 1850'ernes Danmark. Det er velkendt, at der var mange små papirfabrikker som prøvede at etablere sig i denne periode og at flere af dem var leverandører til den offentlige administration.

Forfatteren har derfor fundet det vigtigt, at give en orientering i dette store uopdyrkede materiale, for eksempel fra ca 1816 til 1848, hvor arkivmassen indeholder et stærkt differentieret materiale, ofte i en dårlig bevaringstilstand.

Som forslag til efterforsknings model for det utal af papirfabrikanter, der eksisterede i første halvdel af det 19de århundrede, har forfatteren valgt en gammel bekendt fra arkivvæsenets konserveringsvirksomhed i 1960'erne, nemlig den københavnske papirfabrik »Elisabethsminde«, der blev drevet af Urtekræmmer Peder Christian Deichmann, og som var i produktion fra 1834 til 1841.

Derudover drev Peder Christian Deichmann også papirfabrikation på Brønsholmsdal og Havreholm i Nordsjælland i årene 1837 til 1848.

Det er forfatterens håb, at denne orientering vil danne grundlag for en gennemgående undersøgelse af de mange små papirfabrikker, hvis produkter vi så ofte træffer gennem konserveringen i arkiver og biblioteker.

1. AFSNIT

Dansk papirfabrikant i det 19de århundredes første halvdel.

I den danske industrialiserings barndom, ville en ung og driftig urtekræmmer fra Nord Jylland Peder Christian Deichmann, prøve kræfter i erhvervslivet i København. Efter en årrække med opbygning af flere levedygtige industrier, bl.a. en papirfabrik, organiseret i sit eget handelskompagni, kommer en række skuffelser og fallitter, og han ender sine dage som en upåagtet papirfabrikant i Nordsjælland. (Se note A.).

Generelt.

I første halvdel af det 19de århundrede var især mangfoldigheden i kvalitet og udbud karakteristisk for papirfremstillingen i Kongeriget Danmark. Det kan bl.a. anskueliggøres ved en gennemgang af papirkvaliteten i Landsarkivernes samlinger af ministerial-kirkebøger, der i perioden 1816 til 1848 for enkelte sognes vedkommende viser op til fire leverandører pr protokol, af det papir standardskemaerne var trykt på, og som ministerial-kirkebøgerne normalt er sammensatte af.^{1) 2)} (Fig. 1).

Mange af de papirfremstillere, der f. eks. i årene 1816 til 1848 havde fået kongelig bevilling til at drive papirfabrikation under en eller anden form, var ikke altid uddannede papirmagere og havde ret ofte et meget perifert kendskab til papirfremstilling. Dette fremgår tydeligt af Generaltoldkammeret og Commercecollegiets Fabrik- og Industrikontors register³⁾ over udfærdigede bevillinger til »Papiirfabrikker med Toldfrihed«⁴⁾ på visse produkter i årene 1816 til 1848. (Se side 10 - 13).

PAPIIR – FABRIKKER MED TOLDFRIHED

(R.A. GKKL's Industri- og Fabriks Kontor, 1816-48 s. 105-106).

»Register over udfærdigede Bevillinger fra 1816 til ult. 1834«

Privilegium udfærdiget	Impetranternes Navn	Stedet	Særskildte Vedtegninger
1817,Juli 5 1818,Okt. 31	Anton Dieds Mugge Frantz Peter Oest	Gorbeik Neümühler	Nyt Schema med adskillige Toldbenaadninger
1822,Aug. 24 1822,Dec. 24	Carl F. Walther Kammerraad Drewsen	Flensborg Strandmøllen	Nyt Schema med Toldbenaadninger
1823,Jan. 18 1823,Juli 31	Christ. F. Walther I. W. Janssen	Hernhütten Gorbeik under Godset Wülikfeldt	
1824,Sept.11	Jacob Kedenburg	Neüendeick pr. Uttersen	
1826,Jan. 19	Elisabeth Eriksen Fränkel	Kjøbenhavn	Casseret i 1826
1828,Mai 1	Lappél John Georg	Kjøbenhavn	Med visse Toldbenaadninger.
1828,Aug. 21	Moberg Carl Fr.	Mellem Nærum og Nýmölle	
1828,Aug. 23	Matthiassen Chr.	Hestegaarden i Kjøbenh. Amt	
1828,Dec. 11	Walther Carl Fr.	Engelsholm, Weile Amt.	
1829,Jan. 24 1829,Febr.24 1829,Nov. 26 1830,Febr. 6 1830,Mai 22 1830,Juli 3	Lindberg G. A. Pirtzel Frederik Heÿn Andreas Sonder Johan Daniel Culmsen Ludvig Sonder J. D.	Christianshavn Ved Aalborg. Schulendorff Oldesloe Roeskilde Oldesloe	Casseret i 1834 Casseret i 1831 Casseret, se 3/7 Casseret i 1831 Med visse Toldbegunstigelser
1831,Mar. 5	C.L.Scheel Urtekræmmer	Amagerbroe	Med visse Toldbegunstigelser
1831,Juni 18	Papirfabrikant Franz Carl Otto	Schulendorff	Toldfrihed i Hertugdømmerne af hans Fabrikat
1831,Aug. 18 1831,Dec. 15	Lars Jensen Ludvig Culmsen	Roeskilde Kjøbenhavn eller paa dens Grund.	
1831,Dec. 20	Adolph Ernholdt	Kjøbenhavn	

Privilegium udfærdiget	Impetranternes Navn	Stedet	Særskildte Vedtegninger
1832,Jan. 7	Oluf Wede Halberg	Bording Mølle Ringkjøbing Amt	Med visse Told- benaadninger
1832,Febr. 4	Obel I. cand.juris	Hulemose Mark Præstø Amt	
1832,Febr.16	Johannes Haendel	Flensborg	Casseret i 1838
1832,Mar. 17	Anders Peter Hansen	Jerndahlsgaar- den, Holbæk Amt	Casseret i 1835
1832,Juni 26	Gustav A. Lindberg	Amager Fælled	Gratis, Casseret i 1836
1832,Dec. 1	John Brumley Nelthrop	Ørholm og Nymølle Kjøbenhavns Amt	
1832,Dec. 22	Peter Hansen	Rimers Mølle ved Roeskilde	
1833,Apr. 16	Harry Wennecke	Nyraads Grund, Præstø Amt	
1833,Mai 4	Leutenant G. Belfour	Alsted, Sorøe Amt	Casseret i 1837
1833,Mai 30	Papiirmager Ludvig Culmsen	Brøndbyøster Kjøbenh. Amt.	Gratis
1833,Okt. 8	Skolelærer og Kir- kesanger Søren Christensen.	Nymølle, Lemb Sogn, Ringkjø- bing Amt.	
1833,Dec. 17	Johan Daniel Sonder	Oldesloe	Gratis
1834,Mai 10	Krigscancelliese- cretaire og Cancel- list Ole Peter Juul	Kjøbenhavn eller paa Sammes Grund	
1834,Juli 3	Urtekræmmer, P.C. Deichmann.	Kjøbenhavns Grund.	
1834,Aug. 16	H.G Birkemose og K.G Benjaminsen.	Rindom Sogn, Ringkjøbing Amt.	
1834,Sept.25	Krigscancellise- cretaire, W. Hansen	Kjøbenhavn.	

Register over udfærdigede Bevillinger, 1835-48.

(R.A. GKKL's Industri- og Fabriks Kontor, 1816-48, side 12-13.)

Privilegium udfærdiget	Impetranternes Navn	Stedet	Særskildte Vedtegninger
1835,Jan. 20	Papiirmagersvend Sophus Carl Rasmussen	Faaborg	Casseret 31. Dec. 1835
1835,Mar. 17 1835,Apr. 7	Jens Anders Borum Møller Anders Hansen	Roeskilde Øverste Vintermølle (Kbhvs. Amt)	
1835,Juni 11	Garver Chr. Ravn	ved Svendborg	Casseret 1/4 1844
1835,Juli 18	Garvermester E. Hertz.	Vesterbroe	
samme datum	Møllebygger Hans Lau og Anders Rasmussen	Vesterkjærninge (Svendborg Amt)	
1835,Nov. 3	Papiirfabrikant Soph. C. Rasmussen	Kaleko Bye, under Barvint Holsteenhuus	
1835,Dec. 24	Liutenant Ludv. Fred. Tegner	Ved Helsingør	
1836,Feb. 27	Gustav A. Lindberg	Kjøbenhavn eller sammes Grund.	
1836,Aug. 27	Jørgen Peter Culmsee	Bornholm	Casseret 1841
1837,Mar. 30	Adolp Simonsen	Alsted Mølle Sorø Amt	
1837,Apr. 20	Peter Chr. Deichmann	Brønsholmsdal Frederiksborg Amt	
1837,Dec. 9 1838,Jan. 20	Consul Joh. G. Lund Kjøbmand Johan Gud- mann og Premierl. Carl Joh. Smidt	Thisted Ørholm og Ny Mølle	
1838,Jan. 22 1838,Aug. 7	Johannes Haendel I.S. Greve af Schulin	Uetersen Kjøbenhavns Amt, Frederiksdal	
1840,Mai. 26	H.C.Banck og Peter Smith	Nymølle, Lemb Sogn Ringkjøbing Amt	Cass. 1841
1841,Jan. 9 1841,Juni 29	Peter Smith Jørgen Peter Culmsee	do Herzløw Kbhs Amt	

Privilegium udfærdiget	Impetranternes Navn	Stedet	Særskildte Vedtegninger
1841,Sept.11	Consul og Translateur J.G. Lund	Thisted	Confirm. Bevil
do	Sekretair Wilh. Hansen	Kjøbenhavn	do
do	Leutn. og Urtekræm. C.L Schell	Amagerbroe	do
do	Cand. Juris Jørgen Obel	Hulmose Værk Præstø Amt	do (Ny confirmer. 3. Okt. 1848.)
do	Frederich Pirtzel	Godthaab Aalborg Amt	do (Casseret 1844)
do	Ludvig Culmsee	Brøndbyeøster	do (scheme XI)
do	Poul Henrick Julius Walther	Engelsholm Vejle Amt	do (scheme XI)
1841,Okt. 2	Kammerraad I.C. Drewsen og Sønner	Strandmøllen i Sjælland	do (schema XI)
1842,Mai. 14	Andreas Davidsen	Kjøbenhavn Vesterbroe	
1842,Oct. 25	Anders Davidsen	Østerbroe	do
1843,Jan. 29	F.W. Kühler Wistoft	Lubek Mølle I Viborg Amt	(skema no 11)
1843,Mar. 11	Urtekræmmer P.C. Deichman	Kjøbenhavn Grund	do (conf. bevill.)
1843,Okt. 27	Forhv. Leutn. Hans Johan Hansen	Øverste Wintermølle, Lejre Herred Kbh. Amt	do (ny confirmat. 3. Okt. 1848)
1844,Feb. 10	Fred. Leopold Culmsee	Kjøge Bye Areal	do
1844,Apr. 2	Kbmd Fred. Chr. Obel	Godthaab ved Aalborg	do (conf. 3.Okt.1848)
1844,Nov. 22	Christian og Michael Drewsen, under firmaet Drewsen og Sønner	ved Silkeborg Skanderborg Amt	do
1845,Nov. 11	Møllebygger, Hans Chr. Rasmussen	Alsted Mark, Sorøe Academi Gods	do
1848,Juni 3	Kiøbmand og Viceconsul Ole Høffding Zoffmann	Kjøge	do

Motiverne til igangsætning af sådanne produktioner, kunne f. eks. være, at fabrikanten fremstillede andre produkter i sin virksomhed, måske firmaets hovedprodukter, som fordrede store mængder af papir i forbindelse med fremstillingen, til indpakning og forsendelse af produkterne til handlende ude i landet,⁵⁾ i egen fabrikationshandel⁶⁾ og sidst men ikke mindst detailsalg.

Det var ofte således, at papirfabrikationen i mange af disse små virksomheder var større end til eget forbrug. F.eks. ses det, at Peter Christian Deichmann, (f.f. P.C.D.) i 1831 bruger 190 ris makulatur fra firmaet Pirtzel, Godthaab ved Aalborg i sin Farvepræpareringsfabrik, i 1835 bruger P.C.D. »kun« 250 ris makulatur af eget fabrikat til farve forsendelser, skønt hans årsproduktion gennemsnitlig er 50 til 200 riis bikube pr uge,⁷⁾ ⁸⁾ hvilket ofte medførte at overproduktionen blev solgt til de offentlige forvaltninger eller til private.

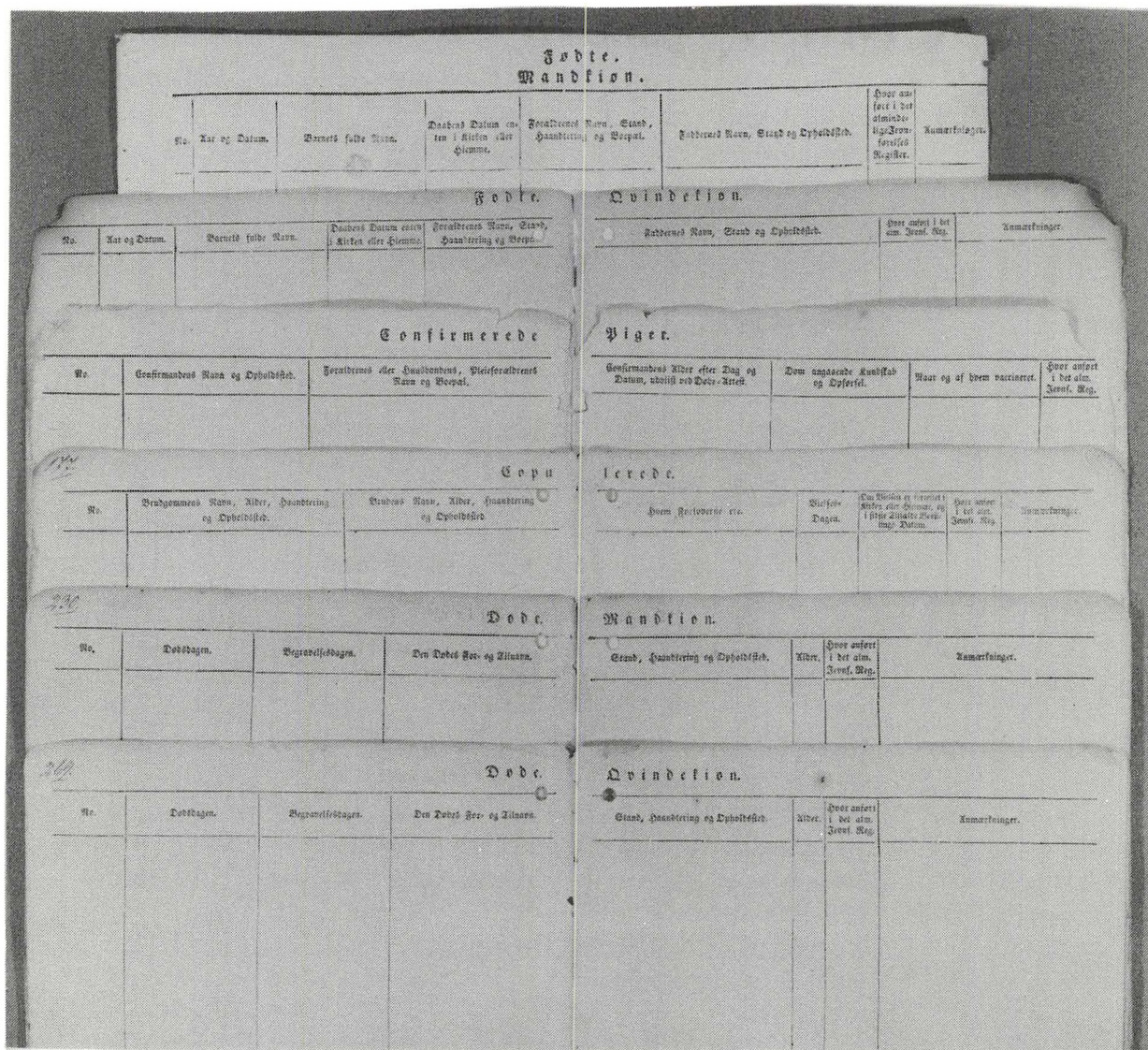

Fig. 1. Eksempler på standard-kirkebogsblade anvendt i hoved- og kontramunicipal-kirkebøger i henhold til kgl. res. af 1ste december, 1812 og Det kgl. danske Cancelli's cirkulære af 27de august, 1833. Eksemplerne er ubeskrrevne kasserede blade fra konserverede kirkebøger. (Foto, Mogens S. Koch.)

Det offentlige som aftagere af sådanne »spot« produktioner, var mange gange betydeligt større end det umiddelbart kan formodes i dag. At det offentlige, – den statslige administration, retsvæsenet, kirke- og skolevæsen med videre, dengang anvendte store mængder af ikke særligt godt papir til f.eks. folketællinger, kirkebøger, retsprotokoller, samt skrivepapir i al almindelighed, skyldtes flere årsager.

Efter at det kongelige danske Cancellie i circulaire af 27de august, 1833, (Se note B.) indskærper overholdelsen af aller højeste rescript af 1ste december 1812, (Se note C.) (*grundlaget for kirkebogsreformen af 1812*), fremgår det tydeligt i rækkerne af ministerial-kirkebøgerne, at der netop derefter blev påbegyndt mange nye kirkebøger i sognene landet over.⁹⁾

Derudover først og fremmest landets økonomiske situation efter statsbankerotten i 1813.

Dernæst de efterfølgende told import- og exportrestriktioner, der plagede industri og handel i så høj grad, at det netop gav mulighed for opkomst af en række foretagender, der voksede op i ly af disse forordninger og bestemmelser. Og som aldrig ville være blevet til noget, hvis grænserne havde været åbne for fri handel med produkter af alle slags og kvaliteter. Et af disse forbud, var kludecirkulæret af 1825, til beskyttelse af papirindustriens råproduktmarked.¹⁰⁾ (Se note D.)

En tredje faktor, der gjorde det muligt for så mange små foretagender at få begyndt på papirfabrikation, var opfindelsen af hurtigpressen i 1814.¹¹⁾

Selv om veletablerede papirfabrikanter, som f.eks. J.C.Drewsen, der efter anskaffelse af landets første papirmaskine i 1828, året efter sætter produktionen igang med at fremstille papir på løbende bånd, og i begyndelsen af 1830'erne tredobler sin produktion, er der alligevel en midlertidig mangel på trykpapir. Hvilket åbner mulighed for at en række mindre virksomheder kunne komme i gang.

Det var først efter Drewsens anden udvidelse i 1835-36, at de mange små papirfabrikanter begyndte at dreje nøglen om, konkurrencen var blevet for hård.

En fjerde faktor var den begyndende demokratisering af samfundene i Europa, der stillede større krav til trykning af det frie ord og dermed fordrede mere papir, selv om f. eks. Fr. VI's plakat af 13de maj 1814 om forebyggende polititilsyn begrænsede skrivelysten. Plakaten var faktisk gældende lov på området og virkede som censur.¹²⁾

Man forstærkede yderligere kravet om flere råprodukter¹³⁾ og papirfabrikanterne blev nødt til at se sig om efter nye råprodukter, såsom strå af enhver art, ja selv boghvedehalm har været inde i billedet.¹⁴⁾

Til beskrivelse af den førømtalte type af blandingsindustri, med bl.a. en papirfabrikation der, på trods af sin lidenhed, alligevel fik en ret stor indflydelse på bevaringen af for eksempel landets ministerial-kirkebøger,¹⁵⁾ anvendt i sognene fra ca. 1830 til omkring år 1900, vil denne afhandling primært beskæftige sig med Peder Christian Deichmann 1795 til 1848. Hans Fabrikationshandel 1825 til 1848. P.C.D's papirfabrik på Brønsholmsdal fra 1837 til ca. 1840, og sidst P.C.D's papirfabrik på Havreholm i Tikøb.¹⁶⁾

Peder Christian Deichmann.

Urtekræmmer Peder Christian Deichmann, blev født i Bodum sogn i Thy, den 29de maj 1795.¹⁷⁾ Han var søn af sognepræst Laurits Bartholomæus Deichmann og dennes hustru Elisabeth Sophie, født Buck.¹⁸⁾

Pastor Deichmann skriver i kirkebogen for Bodum-Ydby sogne, under rubrikken: »Fødte af Mandskjøn,« den 10de juli 1795:¹⁹⁾ »min søn Peder Christian er blevet hjemmedøbt.«²⁰⁾ I folketællingen for 1801, Bodum sogn, Vester Amt,²¹⁾ ses det at der i præstefamilien blandt hjemmeværende børn, er en dreng på 5 år ved navn Christian.

Det vides at han kommer i handelslære,²²⁾ og i 1813 erhverver borgerbrev i Staden Aalborg. Ifølge Aalborg Magistrats Borgerskabsprotokol, under 13de oktober s.å. ses det at »Kjøbmandskarl Christian Deichmann, barnfødt i Boddum Præstegaard i Thye« går i kompagniskab med Aalborgborgeren og Kiøbmand Thomas Sprechelsen, der i et brev til Magistraten: »erklærer at have taget Comparenten i Compagnie med sig«. Videre hedder det ved en foretræden for »herværende Kiøbmandslaug's Overkiøbmand og Biesiddere under 11te dennes meddelt Attest om, at han for Lauget ere bleven examineret og udi Handels-Videnskaberne kyndig og erfaren befunden, --«. Derudover havde P.C.D. betalt hvad det kostede at blive laugsmedlem, og det er indført at han har: »erlagt til Laugets Kasse hvad skee burde --«. Han aflægger sin borgered og betaler yderlig 10 Rbdl i Borgerskabspenge. Hermed har Peder Christian Deichmann erhvervet retten til at drive købmands virksomhed i Aalborg.²³⁾ ²⁴⁾

I 1816 rejser P.C.D til København for at søge lykken, måske tiltrukket af den ældre broder Jacob Deichmann's succes.²⁵⁾ Han var blevet indehaver af Søren Gyldendal's Boghandel, og værd at sætte sin lid til. Med rådgivning og bekendtskaber kunne han måske hjælpe ham igang. Dette synes dog ikke helt at være tilfældet.²⁶⁾ Broderen, der var en yderst forsigtig mand, havde lige redet en storm af i boghandlerverdenen, med dens mange fallitter.²⁷⁾

Den 26de april, 1816 erhverver P.C.D. sig borgerbrev i: »Staden Kiøbenhavn,«²⁸⁾ og: »- som Urtekræmmer blev indtegnet, --«²⁹⁾ med retten til at drive urtekræmmervirksomhed, hvilken ret han oppebærer indtil sin død i 1848.

I et brev fra: »Borgmester og Raad«³⁰⁾ i Aalborg af 8de maj samme år, meddeles det ham bl.a., at han: »- haver opsagt sit som Kiøbmand her i Byen vunden Borgerskab --«. ³¹⁾ Videre hedder det: »- at han intet rester af Skatter eller Andet --«. ³²⁾

Peder Christian Deichmann begynder sin tilværelse i »Kiøbenhavn« som en hæderlig borger, med adresse i Naboløs No. 14,³³⁾ hvor han nedsætter sig som »Urtekræmmer«. ³⁴⁾ Han bliver indrulleret i det borgerlige infanteri kort efter.³⁵⁾

I 1823 ses han at været forfremmet til løjtnant i det borgerlige infanteri, hvorfra han allerede får sin afsked den 27de august samme år.³⁶⁾

Den 6te april 1826 gifter han sig, 31 år gammel, med den 29årige »Jomfrue Johanne Marie Davidsen«, der på dette tidspunkt opholder sig i Snaregade No 3. Forloverne er et par mindre erhvervsdrivende, nemlig Sadelmager Koch og Urtekræmmer Antoni. Brylluppet er arrangeret som et hjemmebryllup, i.h.t. bevilling af 3die s.m.³⁷⁾ Dette giftermål varer dog kun til 1833, hvor de lader sig skille den 10. december.³⁸⁾

Deichmann står nævnt som »forsørgelsesforstander« i en kort årrække, i forbindelse med tilsyn med en arbejdsanstalt.³⁹⁾

Peder Christian Deichmann som segllak-, chokolade og tekstilfabrikant.

P.C.D. ville ikke alene være købmand eller »Urtekræmmer« som det hed den gang. Han ønskede også at kunne fremstille de produkter, han skulle sælge i egen virksomhed. Derfor ansøger han i 1822,⁴⁰⁾ General toldkammeret og Commercecollegiet, (ff GKKL) om toldfrihed for en række artikler og råprodukter til fremstilling af Segllak og Chokolade.

Han får imidlertid afslag, idet GKKL ikke mener at: »-- Control med hvad han deraf kunde anvende til Lak Fabrikationen ei kan føres.«⁴¹⁾

I årene 1824 til 1827, ses det i Kiøbenhavns vejviser, at han har adresse først på Gl. Strand 9,⁴²⁾ og derefter i Snaregade 3,⁴³⁾ hvorfra han driver sin forretning i de første år. Han ender op på Nørre Vold No. 228, fra hvilken adresse firmaet »P. Chr. Deichmann og Comp's Fabrikationshandel« administreres⁴⁴⁾ og driver detailsalg til 1854.⁴⁵⁾ Dog med en afbrydelse i adressebenævnelsen fra 1831 til 1834, hvor adressen er Larslei Stræde 161,⁴⁶⁾ selvom det er den samme lokalitet.⁴⁷⁾

På disse adresser i kronologisk orden: »etablerede han tillige en hidtil paa Øerne ukjendt Industrigren, som vel derimod i Jylland var bleven drevet tidligere, nemlig Handel med tilberedte Farver eller Farvestoffer til uldne eller linnede Toier,« samt »Chokolader af forskellige Sorter«, der forsendtes engros til handlens i Danmark, Hertugdømmerne, Norge og Finland.⁴⁸⁾ For at få gang i sin forretning ansøger han i 1825 igen GKKL om fabrikationstilladelse, denne gang om eneret til at fremstille og sælge tekstilfarver til hjemmebrug. Det hedder i den kongelige resolution af 25de november 1825, at der gives privilegium for Urtekræmmer Peter Christian Deichmann: »--- om Eneret til at tilberede og blande Farvematerialier til Farvning af ulden og linnede Toier, paa den af ham anvendte Maade ---«. ⁴⁹⁾ Og senere hedder det: »--- at bemeldte Urtekræmmer Peter Christian Deichmann maa 8 Aar paa dette Wort Privilligie Dato at regne, være eneberettiget til i Wort Kongerige Danmark at tilberede og blande Farvematerialier ---«⁵⁰⁾ Sidst hedder det: »Denne Eneret skal være fortabt naar det bevises, at nogen Anden har til Forn i Wort Kongerige Danmark tilberedt Farvematerialier ---«, ⁵¹⁾ som ovenfor beskrevet. »Kiøbenhavn, den 25ende November 1825, F.R.«⁵²⁾ Denne fortabelsesklausul vil komme til at give P.C.D. mange ærgrelser og problemer op gennem årene, men han synes ikke at være en forudseende mand, så han kaster sig ud i industrieventyret, og forsøger at løse problemerne efterhånden som de opstår. P.C.D. må dog have haft nogen greb om tingene, for i en skrivelse nr. 87 i 1825 fra GKKL's Industri- og Fabrikskontor til Københavns Magistrat citeres følgende, at: »--- en Attest fra Professor Zeise, dels adskiellige Breve fra Provindsernes Handlende, som erklærer Deres Farve Tilberedning som fortrindlige gode.« Skrivelserne, samt ansøgningerne med bilag, sendes tilbage med »Compliment«.⁵³⁾

Selv om hovedformålet med denne afhandling er at beskrive en papirfabrikant fra 1830erne og 1840erne, samt brugen af hans produkter, specielt i den offentlige forvaltnings arkiver,⁵⁴⁾ vil det nok være formålstjenstligt at se dybere ind i P. Chr. Deichmann's andre gøremål, og de problemer han iøvrigt tumlede med, både som fabrikant og som forretningsdrivende.

Til orientering bør det indskydes at den offentlige forvaltning er valgt, fordi der netop her altid optræder store mængder ensartet materiale, til brug ved sammenlignelighed i undersøgelser og analyser, hvilket vil blive behandlet i et senere afsnit.

Noget der var typisk for Deichmann, kan udledes af nogle bemærkninger påført den ældst kendte indberetning om »Præparation af Farve Materialier« for produktionsåret 1825.⁵⁵⁾ (Fig. 2).

Det er tilføjelser til de lovpligtige, lakoniske meddelelser i tal og ord, og som giver et indtryk om de tanker og forestillinger han havde om sig selv: »Jeg arbejder i Øjeblikket selv Tolvte, men stundom kun selv Elevete, og undertiden antager et Par Daglejere.«⁵⁶⁾

Tabel

over *A. Mærsk Gørdtens Mølle Gædder No. 3 i det gamle Indvands- Udsigt for Aaret 1825.*

Anmærkn. Hensigten med at erholde nedenstående Rubrikker udfyldte, er at give General-Loftkammer- og Commerc-Collegium en Oversigt af Industriens og Haandteringernes Tilstand, hvorfor det forventes, at Endver rigtigten udfylder dem for det forbigaaende Aar. De, der bruge Maskiner, Væve ic., maa opgive diesses Benævnelse og Antal.

Sted.	Hvad Slags Fabrik eller Haandtering.	Entrepreneur eller Eier.	Hvormange Fabrik- Arbejdere	Hvormange Dag- leiere eller Andre.	Mængden af Fabrikatet.	Forbrugte indenlandske raase Materialier.	Forbrugte udenlandske raase Materialier.	Almindelige og særdeles Bemærkninger.
<i>Laboratorium og Gæreri</i>	<i>Preparation af iene Mælk iene</i>	<i>Nels. Understede ma. P. Chr. Deichmann & Co</i>	<i>Tog arbejdsde</i>	<i>Spjældt</i>	<i>Der er for iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets</i>	<i>Manufaktur af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets</i>	<i>Viengden af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets</i>	<i>gældes af den iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets iene Mængde af Godthaalets</i>
			<i>hver uge</i>	<i>uden</i>	<i>100.000</i>	<i>100.000</i>	<i>100.000</i>	<i>uden</i>
					<i>uden</i>	<i>uden</i>	<i>uden</i>	<i>uden</i>
					<i>uden</i>	<i>uden</i>	<i>uden</i>	<i>uden</i>

Kjøbenhavn den 15de Marts 1826.
P. Chr. Deichmann

Fig. 2. Den ældst kendte industritabel indsendt fra P. Chr. Deichmann's Fabrikations Handel, er fra 15de marts, 1826. (RA GKKL).

Til forståelse af motiverne, hvorfor P.C.D. seks til syv år senere beslutter sig for at begynde en papirfabrikation, kan det tænkes, at han vil have de forholdsvis store omkostninger til papir anvendt i den allerede etablerede chokolade- og farveproduktion gjort mindre. For en ikke så stor virksomhed kunne papirkontoen godt være en belastning. I rubrikken over anvendte indenlandske råprodukter, nævnes bl.a.: »Maculatur af Godthaab Fabrik, circa 180 Riis. En Deel Trykpaapir ere det vigtigste.«⁵⁷⁾

Bemærkningen: »En deel trykpaapir ere det vigtigste,« er værd at lægge mærke til. Deichmann bruger nemlig ret store mængder af trykpaapir. Senere, hvor produktionen stiger, både af chokolade og farvemateriale, fremgår det klart hvorfor. At han køber indenlandsk, er helt klart for at spare de høje toldsatter. Fristelsen til at producere papir selv, hvorved der yderligere kan spares told ved bevilget toldfrihed, kan have været med i hans overvejelser.

At det var vanskelige kår for den lille erhvervsdrivende, belyses af de efterfølgende bemærkninger fra indberetningen for 1825. Under rubrikkerne »Forbrugte indenlandske raa Materialier« og »Forbrugte udenlandske raa Materialier« skriver han med sirlig hånd: »Porto og Folkehold ere omtrent lige saa kostbare som Materialierne i raae og utilberedt tilstand.«⁵⁸⁾

Han afslutter sin beretning under »Almindelige og særdeles Bemærkninger«⁵⁹⁾ »Hidtil er denne Industrie befordrende Handel gaet frem, og naar vores opmærksomme Regjering fremdeles vil holde min Flid under Armen, tør jeg allerunderdanigst have megen Gavn af dette Anlæg, da megen Uld og Lin vil heri Landet tilvirkes, og som følgerig hindre fremmede Toiers Afsætning fra Udlandet.«⁶⁰⁾

Lakfremstillingen bliver den del af produktionen Deichmann først må skille sig af med. Han meddeler i sin indberetning til GKKL, at: »Kun jeg Selv og een af mine Svende kan fabrikere Lak.«⁶¹⁾ Og videre meddeler han, at han kun fremstiller: »Gandske Ubetydeligt af Mangel på Tiid, dertil omtr. 200 Pd.«⁶²⁾ Han afslutter med følgende bemærkning: »Da det er kun Formelak, saa er dettes Afsætning mig uvigtigt.«⁶³⁾ Det er den seneste omtale af den lakfabrikation Deichmann ansøgte om toldfrihed for 3 år tidligere, og det fremgår ikke noget sted, at lakfremstillingen bliver genoptaget.

Den 11te februar, 1826 ansøger Deichmann GKKL's lånefond om 1500 Speciedalere, idet hans vekselere og bankforbindelse Mouritz Trier var gået fallit, og P.C.D. havde derved pådraget sig et tab på 4.425 Rbdl.⁶⁴⁾

Han skriver, at følgerne vil: »- standse min Drivtighed i at afsætte og fremme mine Industrie- og Fabrique- Frembringelser.«⁶⁵⁾

Senere i brevet hedder det: »--- at det ogsaa er til ubodelig og uberegnelig Skade for Almuen, som med Betydelig Besparselse af den kostbare Farverløn ---«,⁶⁶⁾ kan få farvet sine tekstiler til en lav pris.

Han får ikke lånet, endskønt han har indgivet en velunderbygget ansøgning, der viser at han havde afsætning over det ganske kongerige, i Hertugdømmerne, samt Norge og Finland.⁶⁷⁾ Dette fremgår bl. a. af hans brugsanvisninger der er forfattet på både dansk og tysk.⁶⁸⁾ (Fig. 3, 4 og 5).

Problemet var brødnid, kort efter at han havde fået sit kongelige privilegium, blev han overklaget af en Farver Starup, der mente sig berettiget i henhold til klausulen i Deichmann's bevilling.⁶⁹⁾ Deichmann havde fremsat nogle stærke bemærkninger mod Starup, hvilket medførte presseomtale, hvilket igen blev begrundelsen for et afslag der slutter således: »Saalænge han (Deichmann,forf.) ikke paa en fyldestgørende Maade har fralagt sig de Ytringer mod Samme, som Farver Starup ved Trykken har offentliggjort. Sekretariatet, (GKKL,forf.) den 11te Mai, 1826.«⁷⁰⁾

Preis-Courant

over

præparerede Farvevarer og Blegstoffer, som sælges tilligemed alle Farvematerialier i enkelte Dele.

	en detail.		en gros.	
	Rbm.	Rbsk.	Rbm.	Rbsk.
For Farve til				
Eet Pund uldent Tøi eller Garn:				
Mørk Træeblaat	1.	4.	—	15.
Saxgrønt	1.	8.	1.	2.
Saxblaat	1.	2.	—	14.
Mørk flaaegrønt	2.	—	1.	12.
Mellemgrønt	1.	14.	1.	10.
Mørkebruunt	1.	8.	1.	4.
Sandelbruunt	1.	4.	1.	—
Violet	1.	10.	1.	6.
Brandguult expederes paa For- laugende	1.	4.	1.	—
Citronguult	1.	—	—	12.
Staalgraat	1.	—	—	12.
Sort	1.	—	—	12.
Høirødt	6.	4.	5.	12.
Carmoisurødt expederes paa For- laugende	7.	8.	6.	12.
Kraprødt	1.	12.	1.	6.
Kirsebærrødt expederes paa For- laugende	7.	8.	2.	2.
For Farve til				
Eet Pund linned Garn:				
Brandguult expederes paa For- laugende	1.	4.	1.	—
Mørk Træeblaat, som er næsten lige med ægte Farve og au- vendelig til Trendgarn	1.	4.	1.	—
Blaae Draaber pr. 1 Pund	16	—	12	—
Belegvand pr. 1ste Sort				
Dito - 2den Sort				
Blegpulver, som ogsaa kan au- vendes til at tage Fuselstank af Kornbrøndevein pr.				

Ehver Kiøber erholder en trykt Forskrift til at farve og blege efter.

Kjøbenhavn den 182

P. Chr. Deichmann & Comp.

Snaregaden No. 3.

Preis-Courant

über präparirte Farbewaaren.

	Reichsbankgeld rede Silber.			
	en detail.		en gros.	
	Rbth.	Rbs.	Rbth.	Rbs.
Für Farbe zu Ein Pfund Wol- lenzeug oder Garn:				
Dunkel Wollenblau		20		15
Sachsgrün		24		18
Sachsblau		18		14
Dunkel Boutheillegrün		32		28
Mittelgrün		30		26
Dunkelbraun		24		20
Sandelbraun		20		16
Violet		26		22
Brandgelb		20		16
Citronengelb		16		12
Stahlgrau		16		12
Schwarz		16		12
Hochroth	1	4		92
Carmoisinroth	1	24	1	12
Kraproth		28		22
Kirschenroth		40		34
Für Farbe zu Ein Pfund Lei- nengarn oder Zeug:				
Dunkelblau, welches dem ächten bey- nahe gleichzustellen, und deshalb besonders zum Laufgarn anwendbar ist		20		16
Brandgelb		20		16
Blaues Oehl	3		2	48
Blaue Tropfen	2	64	2	
Schwarze Dinte pr. Pot		32		25

Ein jeder Käufer erhält eine gedruckte Vorschrift um darnach zu farben.

Kopenhagen den 182

P. Chr. Deichmann & Comp.
Snaregaden No. 3.

*) Auf einem Thaler Sch. holst. Courant gehen 153½ Schil. Reichsbankschilling Silbermünze, von welchen 96 Schil. auf dem Thaler zählen.

Fig. 3. »Preis-Courant (på dansk og tysk) over præparerede Farvevarer og Blegstoffer --«. (RA GKKL).

Deichmann føler sig dårligt behandlet af øvrigheden. I fortegnelsen over: »-- de indleverede Tabeller til Industrie-Anlæg i 1831 for Nørre-Quarteer«, ⁷¹⁾ i bemærkningerne ud for P.Chr. Deichmann og Comp, står der: »Vil ikke aflevere sin Tabel.« ⁷²⁾

I København var ordningen den, at industritabellerne styredes lokalt af rodemestrene, der indsamlede og registrerede dem og ved en fælles indberetning for hele roden, afleverede den til GKKL.

**Undertegnede bekiendtgjøre at have anlagt en Handel med
præparerede Farvevare for Løi eller Garn,**

som sælges i rigtige Forhold i større og mindre Pakker til de brugeligste Couleurer for uldne og linnebe Vare. Med hver Palle følger en trykt Forskrift, affattet saa forstaaelig, at endog den simpleste Almuesmand kan farve efter samme. Varen sælge vi til en saadan Priis, at Kjøberne, foruden at undgaae at vente den længere Tid efter at see deres Løi eller Garn farvet, tillige vil finde en høist betydelig Besparelse. Farvebe Løiprøver, som bevise Ubedrageligheden, forevises af Hr.

som tillige har paataget sig at falholde disse Farvevare til bestemt, paa Pakkerne skrevne, Priiser; ligesom de ogsaa erholdes i Kjøbenhavn, Snaregaden No. 3, hos

P. Chr. Deichmann & Comp.

Sargrønt for Uldent.

Sylb Kjedelen med reent Vand, naar dette er vel varmt, kommes Farven af den mindste Palle, som ligger oven i Gulltræet i Kjedelen, rør vel om, at det kan smeltes, naar saa Kjedelen koges, kommes Løiet eller Garnet i, haandteres godt, og koges 2 Timer, saa tages det op, og pilles godt los i Fredbaandene; imidlertid kommes Gulltræet i Kjedelen, og derefter Olsen, som fylles godt ud af Flasken med koldt Vand, og kommes i Kjedelen, rør det vel om, kom Løiet eller Garnet i, lad det koge en Time, eller til det er saa lysgrønt som man vil have det; jo længere det koges, jo lysere det bliver, derfor maa påses, naar det er lyst nok, maa det ikke koge længere, men tages op af Kjedelen og fylles i reent Vand og tørres.

En mæget Vand, at Garnet kan vel omrøres.

Gullspaadene maa ikke komme iblod.

Kjøbenhavn, Snaregaden No. 3.

P. Chr. Deichmann & Comp.
Allernaadigst Eneberettiget.

Fig. 4. Eksempler på brugsanvisninger, (på dansk) for anvendelse af P.C.D's produkter. (RA GKKL).

På en ikke udfyldt tabel, var der med stor skrift påført: »Jeg indgiver selv til det høje Collegium mine Underretninger. P.Chr. Deichmann.«⁷³⁾

Det ses af registraturen hos GKKL's Industri- og Fabrik-Kontor's Journal for 1832. sag nr.: »257, Urtekræmmer Peter Christian Deichmann her i Staden indsender en tabellarisk Efterretning om hans Chokolade-Fabriks Drift.«⁷⁴⁾

Die Unterzeichneten geben sich hierdurch die Ehre anzuzeigen daß sie eine Handlung von

präparirten Farbwaaren für Zeug oder Garn

errichtet haben, welche in richtigen Verhältnissen sowohl in größeren als kleineren Gewichten zu den gebräuchlichsten Couleuren wollener und leinener Zeuge verkauft werden. Mit einem jeden Packete folgt eine gedruckte Vorschrift, die so verständlich abgefaßt ist, daß ein jeder selbst der Ununterrichtetste darnach farben kann. Die Waaren verkaufen wir um einen solchen Preis daß die Käufer, außer dem, daß sie der Unannehmlichkeit, lange nach ihrem zum Farben übergebenen Zeug warten zu müssen, entgehen, noch etwas sehr Bedeutendes ersparen werden. Gefarbte Zeugproben welche die Untrüglichkeit beweisen zeigt Hr.

in

vor, der es ebenfalls übernommen hat diese Farbwaaren zu bestimmten auf den Packeten bemerkten Preisen zum Verkauf zu halten, wie selbige überdieß zu haben sind in Kopenhagen Svanegade No. 3, bei

P. Chr. Deichmann & Comp.

Wolle blau zu färben.

Man füllt einen Kessel mit so viel reinem Wasser, daß das Garn oder der Zeug gut darin umgerührt werden kann; thut die Farbe aus dem kleinsten Packten, der oben im Blauholze liegt, hinein; legt, wenn diese geschmolzen ist, das Garn ic. in den Kessel und läßt es gut dritthalb Stunden kochen; nimmt es darnach heraus, um es abzukühlen, und läßt es gut ablaufen. Unterdessen reinigt man den Kessel gut; füllt selbigen mit reinem Wasser, und thut das Blauholz in einem dazu verfertigtenbeutel von dünner Leinwand hinein; läßt dieses eine halbe Stunde kochen; nimmt dann denbeutel heraus; legt das Garn hinein und läßt es eine Stunde kochen; nimmt darauf das Garn ic. wieder heraus und läßt es abkühlen. Unterdessen füllt man den Kessel abermals mit reinem Wasser, thut denbeutel mit dem Blauholze hinein, und legt, wenn das Wasser kocht, das Garn ic. nochmals in den Kessel und läßt es eine gute Stunde kochen. Während das Kochens wird das Garn beständig im Kessel umgerührt, dann herausgenommen und abgekühlt, und zu letzt in reinem Wasser ausgespült. — Das Blauholz wird nicht eingeweicht. Kopenhagen, Svanegade No. 3, bei

P. Chr. Deichmann & Comp.

Fig. 5. Eksempler på brugsanvisninger, (på tysk) for anvendelse af P.C.D's produkter. (RS GKKL).

Videre ses det at GKKL sendte tabellen til rodemesteren,⁷⁵⁾ for der skulle være orden i sagsgangen i Frederik den Sjettes Danmark.

På trods af alle besværlighederne lod Deichmann sig ikke sådan slå ud, han lejede sig i 1831 ind på et stykke af »Staden Kjøbenhavn's Jord«, på glaciset ned mod Peblingsøen. Glaciset blev i de år åbnet for byggeri. Han erhvervede sig retten til at bruge og bebygge: »Accisevænget under Udenbyes Klædeboe Quarteer, No 37 Litra D«, ⁷⁶⁾ hvor han: »-- langt udenfor Byen« ved den gamle Kjærlighedssti langs Peblingsøen« byggede Fabrikken Elisabethsminde: »-- inklu-

sive Privatbolig i en 2 Etagers Bygning«. ⁷⁷) Selv om stedet dengang var »langt uden for Byen«, så var: »-- dens hele Beliggenhed i en sjælden Grad idyllisk, som den laa der midt i en stor Have med Laage ud til Kjærlighedsstien, og de Haver trindt omkring sig, der den Gang laa Side om Side derude«. ⁷⁸) (Fig. 6).

I en industritabel for 1831 meddeler han at han nu driver sin: »Chokoladefabrik ved Kraften af en 6 Hestes Dampmaskine ---« ⁷⁹)

I bemærkningerne til samme tabel langer han ud efter toldbestemmelserne og den almindelige misundelse, samt »Janteloven«, ⁸⁰) der ganske vist ikke var beskrevet på det tidspunkt, men alligevel trivedes i bedste velgående.

Han skriver på sit kryptiske dansk: »For Sukker godtgjøres nu een deel Told ved Indførselen, men samlet i et Fabrikat, Intet, hvorved man i Preussen til Skade for den Danske Fabrikant godt gjort ved Export, ansvarlig.« ⁸¹) Hermed mener han, at han må betale told for at importere sukkeret, medens den tyske færdige chokolade bliver eksporteret til Danmark uden denne sukkertold, altså et konkurrenceforvridende aspekt.

Fig. 6. Akvarel malt af Fattig-Holm ca. 1845, som viser fabrikken Elisabethsminde set fra nord-vest, et sted på »Kjærlighedsstien«. Årstallet kan til dels fæstnes ved sammenligning med en anden af Fattig-Holms akvareller fra ca. 1855, der viser fabrikken fra en anden vinkel, og viser en trævækst der er ca. 10 år ældre. (København før og nu - og aldrig, bd. 10, side 148). Læg mærke til den lave beplantning i forgrunden. (Københavns By-museum).

Han slutter sin beretning om farveproduktionen, med følgende salut: »Inden Rigets Grændse maaske det nyttigste og tillige mest miskiendte Værk der holder ud mod ald Larm og Had.«⁸²⁾ Han mener om sig selv, sin industri og dens produkter, at han sparer landet for at importere farveprodukterne, som især er til fordel for den fattigste del af befolkningen, der kan spare penge ved hjemmefarvning. Samfundet og især øvrigheden underkender P.C.D.'s indsats, men på trods af denne underkendelse, kæmper han videre for sin sag og sit firma. I årene fra 1832 og fremefter fortsætter farvefremstillingen på Nørre-Vold 228, medens chokoladefabrikken helt er flyttet ud på »Udenbyes Klædeboe Quarteer, Matr. No 37 D.«⁸³⁾

I 1839 klager Farver Starup igen over P.C.D., at han endnu handler med farvevarer, uagtet at hans patent er udløbet.⁸⁴⁾

P.C.D. ansøger: »- om fremdeles at forundes tilladelse til Handel med Farvevarer.«⁸⁵⁾ Den 14 maj 1839, meddeler Kammer-Sekretariatet, at en sådan bevilling er udfærdiget den 11te maj s.m.⁸⁶⁾

I GKKL Industri-Fagets Journal for 1839. R.R., sag nr 1226, klager også en Farver Warffeldt over at P.C.D. sælger præparerede farvestoffer.⁸⁷⁾

Den 6te januar 1840, ifølge GKKL Industri-Fagets Journal S.S. sag nr 21, og i forlængelse af P.C.D.'s påkaldelse af sin ret i forhold til urtekræmmerlaugets Artikel af 10de juni 1693, paragraf 2, meddeler Fabriksdirektøren følgende: »Direktoratet formener saaledes, at det er med god Grund at Magistraten fordrer, at Deichmann skal tage Borgerskab på at tilberede og blande Farver.«⁸⁸⁾

Som følge deraf skriver P.C.D.'s bestyrer, C.F. Simony, den 30te juni, 1840 til GKKL om konfirmation af 1. Bevillingen af 20de oktober, 1834, »til at anlægge en Papiirfabrik« og 2. »Bevilling af 11 Maj f.A. til at anlægge en Fabrik for Tilberedning og Blanding af Farvematerialier --.«⁸⁹⁾ I forlængelse deraf skriver Københavns Magistrat, 30 Juni 1842, om fornyelsen af bevillingerne, at: »det ham (P.C.D.) under 20 Oktober, 1834, meddelte Privilegium til Papiirfabriks Drift er derimod forkommet.«⁹⁰⁾ (Gået tabt, Forf.)

Den 11 marts, 1843 skriver GKKL til Københavns Magistrat bl.a. om begge bevillinger: »I Anledning af tronskiftet er under 11te d. M. udfærdiget 2de Bevillinger for Urtekræmmer Peter Chr. Deichmann.«⁹¹⁾ I forbindelse med chokoladefabrikationen, kan det ses af industritabellerne, at der »bestandigt« er »1 Menneske« beskæftiget »ved Kobbertrykning«.⁹²⁾

Uden tvivl papiromslag til indpakning af chokoladen, som nævnt en af grundene til at P.C.D. ønsker at etablere sin egen papirfabrik. Fra beskedne 4.000 Pd chokolade i 1825,⁹³⁾ (For årene 1826 til 1830 incl. findes ingen industritabeller for København. (Se note E og F)). Produktionen stiger støt til i 1840 at være 40.000 Pd.⁹⁴⁾ chokolade. Den falder året efter til 30.000 Pd,⁹⁵⁾ for i 1846, at nå tallet 50.000 Pd chokolade.

For året 1846 angives, at der har været brugt: »4.500 Pd raffineret Sukker, 25.000 Pd raat Sukker, 25.00 Pd Cacao, 800 Pd Cassia Ligna, (en art kaneltræs bark, forff. (Se note G)) 20 Pd Vanille« og »20 Pd Caneel«.⁹⁶⁾ (Fig. 7).

Som det fremgår af en artikel af N. Malmgren i Danmarks Industrielle Etablissementer, 1888,⁹⁷⁾ har fabrikken været ude for en række uheld. Det fremgår af Stadskonduktørens protokol over udstedelse af attester, foretagne bygningsforretninger m.v., 1823 til 1852, at fabrikken var brændt kort efter grosserer Jeppesens overtagelse i 1848, og i 1866 brændte fabrikken for tredje gang. Hver gang blev produktionen sat tilbage,⁹⁸⁾ og andre tog markedsandele.

Efter fallitterne i bl.a. 1826 og 1835 og problemerne efter en brand på P.C.D.'s anden virksomhed Brønsholmsdal i 1840, var P. Chr. Deichmann og Comp.'s Fabrikationshandel stort set ude af Deichmann's kontrol.⁹⁹⁾

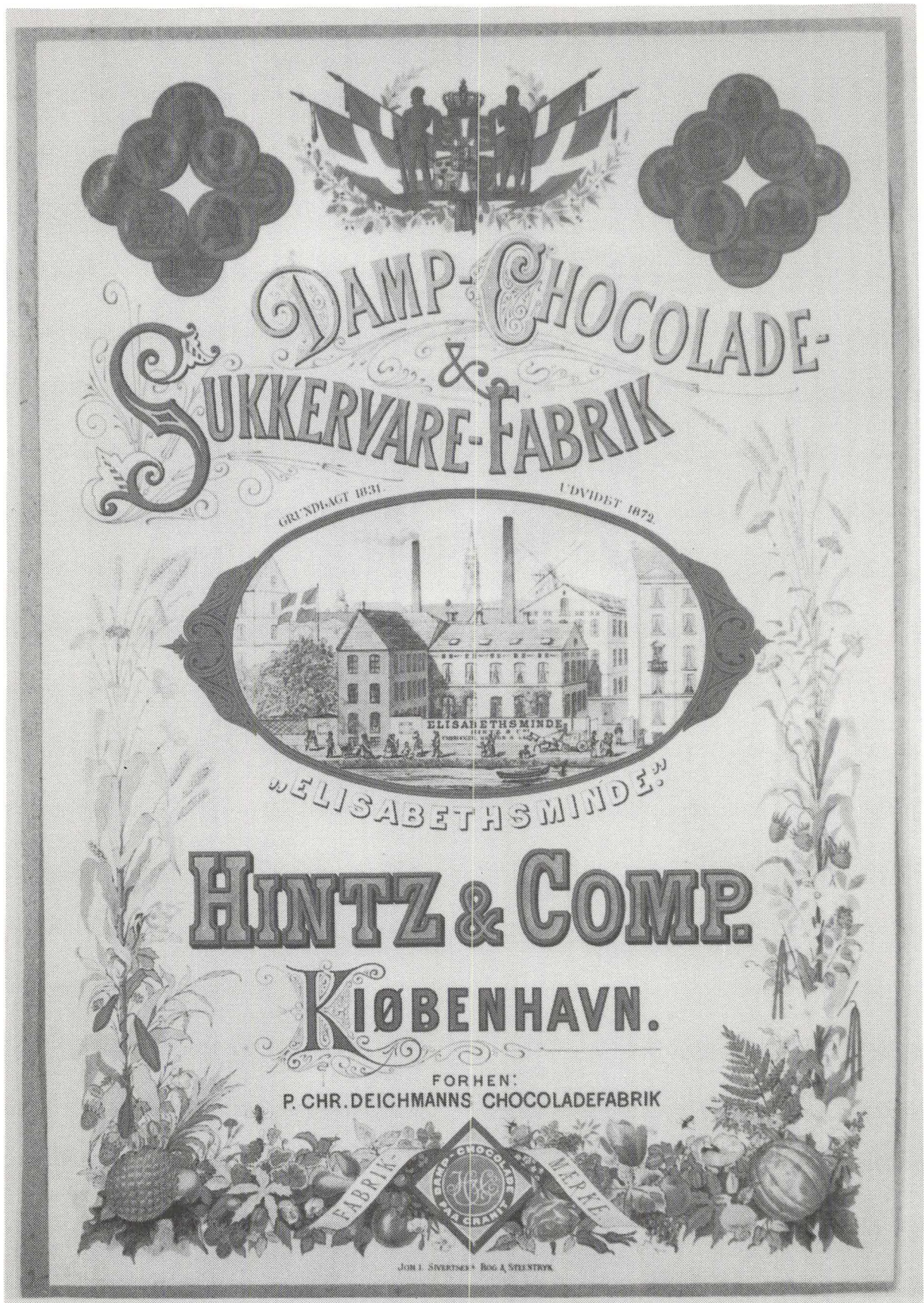

Fig. 8. Reklameplakat for Elisabethsminde's produkter ca. 1880. P.C.D's navn er stadig hæftet til virksomheden. (Københavns Bymuseum).

Handels- og Industriselskabet bliver nu helt ledet af compagniets bestyrer siden 1835, Cancelliraad C.F. Simony. Chokoladefabrikken fortsætter på andre hænder, men beholder Firmanavnet P.Chr. Deichmann og Comp.'s Fabrikationshandel indtil 1877, hvor det går i likvidation.¹⁰⁰ Firmaet overtages af Hintz og Co. og videreføres som Chokoladefabrikken Elisabethsminde¹⁰¹ (Fig. 8) og i løbet af få år udvides produktionen »til det 5-6 dobbelte«. ¹⁰² Fabrikken blev i 1870erne Kgl. Hofleverandør, og udvidede fabrikationen yderligere i 1880erne.¹⁰³ (Fig. 9) I 1914 er pladsen blevet for trang og virksomheden flytter til Heimdalsgade, på det ydre Nørrebro.¹⁰⁴)

Efter udflytningen, bliver det udvidede deichmannske bygningsanlæg revet ned for at give plads til et nybyggeri, et smukt hus, Nørre Søgade 35, som endnu idag kan ses i fin stand.¹⁰⁵)

Deichmann's tekstilfarvefabrikation, som han lagde så megen vægt på, ses af industritabellen for 1846 fortsat at blomstre på »Nørre Vold No 228«¹⁰⁶) hvor »5 Fabriksarbejdere« og »2 Daglejere« producerer »Farve til 100.000 Pd« tekstil »af forskellige Couleurer til en Værdi af omtr. 15.500 Rbdl.«¹⁰⁷)

Fig. 9. Chokoladefabrikken Elisabethsminde som den omtrent så ud inden nedrivningen i 1915. (Københavns By-museum).

Fabrikationen af tekstilfarver ændres højst sandsynligt, efter at fabrikationshandelen i 1850'erne flytter sin administration, samt produktion af tekstilfarver fra Nørre Vold 228. Farvefremstillingen flytter til Elisabethsminde og administrationen har blandt andre, adresse i Stormgade.

Det fremgår af en: »Vurderingsforretning« afholdt den 12te og 13de juli, 1871 »over maskiner og maskindele i Fabrikken »Elisabethsminde« tilhørende P.Chr. Deichmanns Fabricationshandel, Farimagsvej 34.« at der stadig forefindes følgende maskiner intakte, nemlig: »En Presse til Pakning af Uldballer«. »En Kartemaskine med alt tilbehør«. »En Uldrensemaskine«, samt flere andre maskiner og værktøj, der fortæller, at der efter ejerskiftet i 1848, og udflytningen af farveproduktionen i 1850erne, også har været arbejdet med tekstilfarvning.¹⁰⁸⁾

2. AFSNIT

Papirfabrikken på Elisabethsminde.

1834 - 1841.

Papirfabrikationen på P.Chr. Deichmann og Comp.'s Fabrikationshandels fabrik Elisabethsminde, på Farimagsveien, Udenbyes Klædeboes Quarteer, Matr. No 37 D, har, målt med historiens alen, ikke givet anledning til mange linier i de papirhistoriske annaler.

Set ud fra et arkivbevaringssynspunkt, står en del af de informationer om Peder Christian Deichmann som papirfabrikant, ikke helt i forhold til den indflydelse hans produkter fik i sin og især den efterfølgende tid.

Den deichmannske papirfabrikation har efterladt sig særdeles tydelige spor i magasinerne på f.eks. Landsarkivet for Sjælland m.v. De af de deichmannske papirsorter, der bl.a. blev anvendt i kirkebøger fra ca 1834 og frem til produktionens slutning på Elisabethsminde i begyndelsen af 1840erne, viste sig senere, ved de store afleveringer af ministerial-kirkebøgerne i 1960erne, at blive et bevaringsproblem af en vis dimension.

Forfatterens interesse for P.C.Deichmann som papirfabrikant, blev vakt, grundet de ret store og til tider vanskelige konserveringsopgaver, der fulgte ved afleveringen af kirkebøger fra netop denne periode. Protokollerne var ret ofte i en meget dårlig forfatning, ikke på grund af traditionelle skadesformer, såsom slid, fugt-, svampe-, blæksyre-, insekt- og gnaver, men indbyggede nedbrydningsfaktorer.

Papiret viste sig at være så dårligt, at det kunne ligge på reolerne og falde fra hinanden, uden fysisk påvirkning af nogen art, og det var tydeligt, at problemet måtte findes i papiret selv. At papiret var fremstillet med en eller flere nedbrydningsfaktorer, indbygget i papirets fibre, syntes klart at være tilfældet.

Forfatteren, der på det tidspunkt var ansat som konservator på Rigsarkivet i København, og bl.a. havde til opgave at gennemse og klargøre de skadede arkivalier for videre behandling, lagde hurtigt mærke til det karakteristiske og meget prangende vandmærke¹⁰⁹⁾ som fabrikken på myndighedernes forlangende havde fået godkendt og antaget som sit mærke.¹¹⁰⁾ (Fig. 10).

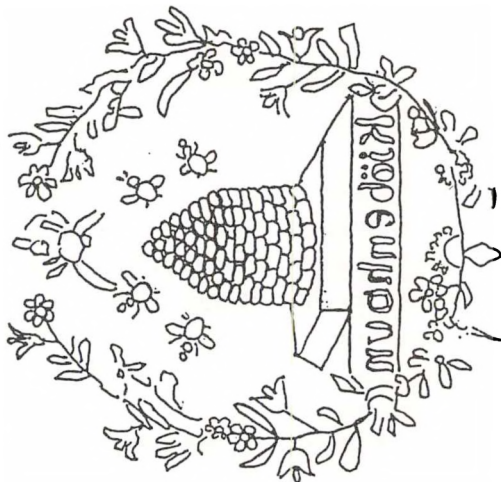
Han fandt, at en undersøgelse af de fremstillingsforhold og produktionsmetoder der havde været anvendt i selve produktionen, hvor det pågældende papir var fremstillet, måtte kunne give et fingerpeg til belysning af problemet.

Det ville kræve en grundig arkivundersøgelse af arkivalierne der ikke alene kunne give de informationer og oplysninger arkivalier normalt giver, nemlig fortælle om anvendelse af råprodukter, indretning af fabrikker og hvilke maskiner og øvrige hjælpemidler, man brugte i papirfabrikkerne, men også papiret ville gennem analyser kunne give væsentlige, supplerende og detaljerede oplysninger om råprodukters anvendelse.

Et generelt kendskab til emnet eksisterer allerede i litteraturen, især om de gamle og store virksomheder findes der ret grundige beskrivelser,¹¹¹⁾ f.eks. Drewsens Strandmølle, med enkelte flere. Men de mange små og de enkelte mindre virksomheders kapacitet, deres faglige formåen og om hvorledes de bar sig ad, er langt fra tilbundsående behandlet.

Vi ved fra litteraturen, at selvste Chr. Drewsen mistede sine statsleverancer på grund af kvalitetsproblemer, og var ved at blive slået helt ud af de to engelske garvere, Henry Neltrop og John Joseph Harris på Ørholm og Nymølle. Det var kun ihærdighed fra Drewsens side, økonomisk slendrian fra de to englænderes side, samt lidt held, der reddede Strandmøllens produktion, og at Drewsen fik sine statsleverancer tilbage.

Elisabeths Minde

PCID&C

PCHR DEICHMANN & Comp

Fig. 10. Papirfabrikken Elisabethsmindes vandmærke, anvendt i hovedparten af det deichmannske papir, et meget prangende mærke der fylder hele foliearket. Alle listede hovedministerial-kirkebøger fra det sjællandske område har dette mærke, der måler ca. 418 x 337 mm. (Se side 59). (Fremstillet af forfatteren).

Så det var ikke alene sandsynligt men sikkert, at mindre erfarne papirfabrikanter ikke altid var i stand til at overholde de krævede normer for god kvalitet.

Med den trænede konservators viden og baggrund, blev det klart at det er af stor betydning for den fremtidige bevaring af de arkivgrupper, hvor den arkivalske masse består af papir fra den deichmannske eller lignende produktioner, at vide så meget om papirets fremstilling som muligt. Det er almindelig kendt, at der på Rigsarkivet i GKKL's Industri- og Fabriksarkiv, kan findes væsentlige oplysninger om industrielle frembringelser af de fleste produkter, der blev fabrikeret her i landet, specielt i Frederik den Sjettes regeringstid. Papirfremstilling er netop en af de industrier, der eksisterer tilgængelige oplysninger om.

Det måtte forsøges, om det var muligt at finde supplerende relevante oplysninger om disse fabrikationer, end papirhistorikerne indtil da havde lagt for dagen. For eksempel havde O.K. Nordstrand i 1978 i »Paper and Watermarks in Norway and Denmark«, ¹¹²⁾ ganske kort meddelt følgende om Deichmanns fabrik: »Copenhagen (Elisabethsminde). Priv. 3. July 1834 to Peter Christian Deichmann,« og efter nogle henvisninger til en arkivprotokol i Rigsarkivet, nævnes en »steam engine driven mill.«

Det er ikke meget, specielt når det viser sig, på trods af fabrikationens korte eksistens og størrelse, den har fået sat sine dybe og let genkendelige spor i den bevaringsværdige del af arkivmassen.

I 1967 hvor afleveringerne af ministerial-kirkebøgerne var på sit højeste, foreslog arkivar J.O. Bro Jørgensen ¹¹³⁾ forfatteren at undersøge det omtalte GKKL's Industri- og Fabriksarkiv for året 1835. Det var hans erfaring, at det år var et godt år at lave hvad arkæologerne kalder »en søgegrøft«. ¹¹⁴⁾

Det gav hurtigt resultat, P.Chr. Deichmann havde siden 1825 indsendt sine årsberetninger om sine øvrige virksomheder, og for papirfabrikationen på »Elisabethsminde«, for alle årene hvor papirfabrikation fandt sted. ¹¹⁵⁾ Nemlig årene 1834 til 1841. (Fig. 11).

PRODUKTIONSOVERSIGT
Papirfabrikken "Elisabethsminde" for årene 1834 til 1841

Produkttyper	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	Total	Coli
Bikube				200					200	Riis
Diverse sorter (* 6500 x 3) (* se noter)	50 - 200 *	50 - 200 *	50 - 200 *		400				19.900	-
Skrivepapir						200			200	-
Blaa concept				50					50	-
Ord. concept				200					200	-
Kardus						200			200	-
Beegpapir				70				50	120	-
Carton							1000		1.000	Dusin
Pressepapir				300		1000	1000	800	3.100	-
Pap				5000	2000	2500	4000	3000	16.500	Bundter

* Diverse sorter papir for årene 1834-36, gennemsnit pr år = 52 uger x 125 riis = 6500 riis.

I J. C. Drewsens memoirer og breve fortæller han, at årsproduktet i årene før 1828 kunne være så lidt som 6000 riis i vandfattige år, al kraft dengang var vandkraft.

Fig. 11. Produktionsoversigt over de opførte papirsorter fremstillet på Elisabethsminde i årene 1834 til 1841. (Fremstillet af forfatteren).

Det næste, der kunne have interesse, var at finde ud af på hvilke konditioner hans produktionsbevilling var funderet.¹¹⁶⁾

I: »Register over udfærdigede Bevillinger fra 1816 til ult. 1834«,¹¹⁷⁾ under afsnittet: »Papiir-Fabrikker med Toldfrihed«, side 105-106, ses opført som tredje sidst, at Urtekræmmer P.C.Deichmann har fået sit: »Privilegium udfærdiget«, »1834, Juli 3.«, og stedet for hans enterprise er: »Kjøbenhavns Grund«.

Forhistorien er, at Københavns Magistrat den 4de juni, 1834 anbefaler og fremsender en ansøgning fra: »Urtekræmmer P.Chr. Deichmann her i Staden«, der »ansøger om Privilligium til at fabrikere Papiir af alle Sorter«. ¹¹⁸⁾ Samme år, den 3die juli, resolverer Kongen bl.a.: »Allerunderdanigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi herved bevilge og tillade, at bemeldte Peter Christian Deichmann maa paa Kiøbenhavns Grund anlægge og drive en PapiirFabrik, og derfor indtil videre og muligen maatte blive at træffe, samt under sædvanlig Forpligtigelse af Materialernes Anvendelse ved Fabrikken, nyde Toldfrihed paa følgende Artikler, nemlig Alun, Berlinerblaae, Saxisk Smalt, Witriol og engelsk Gips.

Derfor skal han være forpligtet til nøie at rette sig efter hvad der om Kludesamling er eller vorde anordnet«. ¹¹⁹⁾

GKKL meddeler Københavns Magistrat Kongens Beslutning, ¹²⁰⁾ og så var Deichmann klar til at gå igang med sit nye forehavende.

Det ville være logisk at spørge, hvad der får Deichmann til at gå i gang med papirfabrikation, netop nu hvor han synes at have problemer med at få sine to øvrige forehavender, nemlig farvetilberedningen og chokoladefremstillingen til at fungere efter ønske.

For det første må det erindres at det var en økonomisk vanskelig tid. Det var svært at låne penge, der var mange restriktioner (på kryds og tværs) og høje toldafgifter for importvarer.

Det fremgår ikke af kilderne om P.C.D. havde nogen fornemmelse af, om han ligesom f.eks. Johan Christian Drewsen på Strandmøllen, kunne låne penge fra statens Industri-Lånefond, han havde jo prøvet før.

Drewsen låner 18.000 Rbdl den 16de april, 1828 til køb af en 20 hestes dampmaskine, samt den første papirmaskine i Danmark. Og i 1834, den 28de maj, låner han yderligere 12.000 Rbdl til udbygning af Strandmøllen. P.C.D.'s kreditværdighed må have været betænkelig, broderen Jacob Deichmann var ikke meget for at kautionere for ham i 1826. Med erindring om, at Deichmann skal: »-- være forpligtet til noie at rette sig efter hvad der om Kludesamling er eller vorde anordnet«, kan det være interessant at holde et udtog af en såkaldt: »Plakat for Danmark ang. Kludes Udførsel, samt Bestemmelser af Indførselstolden for visse Papiir-Sorter« for øje. ¹²¹⁾

Den 26de januar, 1825 anordner Kongen nemlig følgende:

- »1. Klude, saavel uldne som linnede, maae indtil videre ikke udføres til et fremmed Sted, heller ikke til Hertugdømmerne, saalænge Udførselen derfra forbliver tilladt.
2. Indførselstolden af Trykpapiir og Prespapiir, samt af det blaae saakaldte Sukkerpapiir, bliver herefter at erlægge med 32 sk r.S.pr Lod; af bruunt og graat Papiir, samt Cardus- og Pappapiir med 24 sk r.S.pr Lod«.

Det må ligeledes erindres, at han havde store poster på budgetterne til indpaknings- og forsendespapir, til de øvrige meget indpaknings- og mærkningskrævende øvrige produktioner i virksomheden.

Allerede i det første år af sit privilegium til farvefremstilling, ses det af beretningerne for produktionsåret 1825, at han køber ret store mængder af forskellige papirsorter ind fra bl.a. Frederik Pirtzel's fabrik ved Aalborg, ¹²²⁾ til indpakning og forsendelse af produkter fra chokoladefabrikationen. Det fremgår at han i 1831 og sandsynligvis tidligere og ihvertfald frem til og med 1837, løbende beskæftiger: »1 Menneske bestandigt ved Kobbertrykning.« ¹²³⁾

Disse årsager, og måske flere med, indikerer hovedmotiverne for hans beslutning om at gå i gang med en papirfabrikation, der bevaringsmæssigt kom til at ligge indenfor et begrænset, men særdeles vigtigt område, og som fik de katastrofale følger de fik.¹²⁴⁾

Som det fremgår af registrene over udfærdigede bevillinger til papirfabrikation i Kongeriget Danmark for den første halvdel af det 19tende århundrede, var det noget af en broget skare der ville forsøge sig i det ædle håndværk, papirmageri.¹²⁵⁾

Så det var langt fra, at Deichmann var den eneste »synder« på markedet. Hvis man konsulterer indberetningerne til GKKL fra de øvrige nykommere i dansk papirfabrikation i den periode, vil der danne sig et billede af, at det stort set var galt med kvaliteten de fleste steder, og at mange af virksomhederne havde en endnu mindre kapacitet end den Deichmann lagde ud med i 1834.¹²⁶⁾

Det var ofte med ringe kendskab til papirfabrikation, at mange kastede sig ud i dette erhverv. Ofte måtte man indforskrive tyske papirmagersvende, men da pengene var små, fik man ikke altid de bedste på markedet, og resultaterne af anstrengelserne var stærkt forbundet med mangelen på gode råstoffer. På trods af kludecirkulæret var de råmaterialer der var på markedet, begrænsede og af ringe kvalitet.¹²⁷⁾

Deichmann syntes ofte at komme galt afsted i sine forretninger, det var der vel flere årsager til. P.C.Deichmann var uddannet som købmand, ikke som storbys industrimand, og på trods af, at han var uddannet i handelen, ser det ikke ud til, at han havde forstand på økonomi. Papirmager var han ikke heller, han måtte stole for meget på andre. D.v.s. at han for små penge måtte købe den hjælp, han havde brug for, og dermed ikke altid den bedste, men i længden som regel den dyreste.

Det leder så til det næste problem der opstod omkring papirfabrikken, knapt nok havde man fået begyndt, førend det var galt. Til udbygning af sin fabrik, køber han hos Jernstøber Lunde en del af det støbejernsgods, som skal anvendes i maskineriet.

Støbegodset viser sig ikke at være af den forventede kvalitet, så Deichmann klager til Københavns Magistrat. I et brev af 15tende december 1834,¹²⁸⁾ klager han over Jernstøber Lunde's manglende vilje og evne til at ville gøre noget ved de klagemål P.C.D. har rettet mod ham.

Den 19tende december samme måned, udmelder Magistraten to jernstøbemestre, nemlig hr H. Meldahl og hr P.C. Bentzen,¹²⁹⁾ til at give møde i en »Besigtigelses og Skiønsforretning«¹³⁰⁾ over omtalte støbegods, og at en skreven beretning skal være på Magistratens bord, senest otte dage efter forretningen har fundet sted. Deichmann er op imod overmagten, i de afsluttende bemærkninger i Meldahl og Bentzen's beretning hedder det bl.a.: »Af dette støbte Jernarbejde fandtes nogle stykker, der ikke ere støbte til den Fuldkommenhed, hvori de kunne have; men om de derfor mangler den fornødne Styrke og Accuratesse, kan først skiønnes, naar det er opsat og i gang«. »--- den 30te December 1834.«¹³¹⁾

Den 29de januar, 1835 indgiver Deichmann sin første beretning over papirfabrikationen for året 1834,¹³²⁾ hvor han meddeler øvrigheden at han: »- med en 6 Pd's Hollænder, der drives ved dampkraft med en 6 Hestes Maskine, Nat og Dag«. Og med arbejdskraft af »26 Arbejdere«, produceres »50 til 200 Riis ugentlig efter Papiirets Egenskaber«. Videre hedder det i beretningen, med hensyn til anvendelsen af råprodukter, at der ikke kan siges noget bestemt: »--- men ca. 10 Skpd ugentlig af klude 100 Pd Vitriololie og 8 Lpd Liim forbruges ugentlig«. »Derudover af udenlandske raaematerialier«: »26 Tønder Allun, 5200 Pd Bernstein Aarlig.« Sidst skriver han, at med fabrikkens: »- Indretning er jeg ei fuldkommen færdig«.¹³³⁾ (Fig. 12).

Ifølge Matrikkelkortet over Klædeboe Udenbyes No 37 D, rådede fabrikken over ca. 1272 kvadrat alen etageareal på en bygning fra 1832 og to fra 1835.¹³⁴⁾ (Fig. 13).

T a b e l

over det i *Elisabethsminde* indrettede *Papirfabrikker* og *Chokoladefabrikker* den 24. Jan. 1834.

Anmærken. Den nævnte tabel er udfærdiget af Statistikkens og Fabrikkens og Handelenes Departement, og er den første af sin Art, som er offentliggjort, og som er af stor Betydning for den offentlige Oplysning, og som vil blive af stor Nytte til den offentlige Administration.

Sted.	Stads Slags Fabrik eller Handtering.	Entrepreneur eller Eier.	Størrelse af Fabriken.	Antallet af Arbejdere.	Størrelse af Fabriken.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.	Størrelse af de i den indbragte Råvarer.
Elisabethsminde.	Stads Slags Fabrik og Handtering.	Chr. Dickmanns søn.	50 Løb. 20000 og en del mere.	1000	14600	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400
Elisabethsminde.	Stads Slags Fabrik og Handtering.	Chr. Dickmanns søn.	50 Løb. 20000 og en del mere.	1000	14600	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400
Elisabethsminde.	Stads Slags Fabrik og Handtering.	Chr. Dickmanns søn.	50 Løb. 20000 og en del mere.	1000	14600	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400	13,400

Fig. 12. Den første industritabel over papirfabrikationen på Elisabethsminde fra 1834. Heri også chokoladefabrikationen. (RA GKGL).

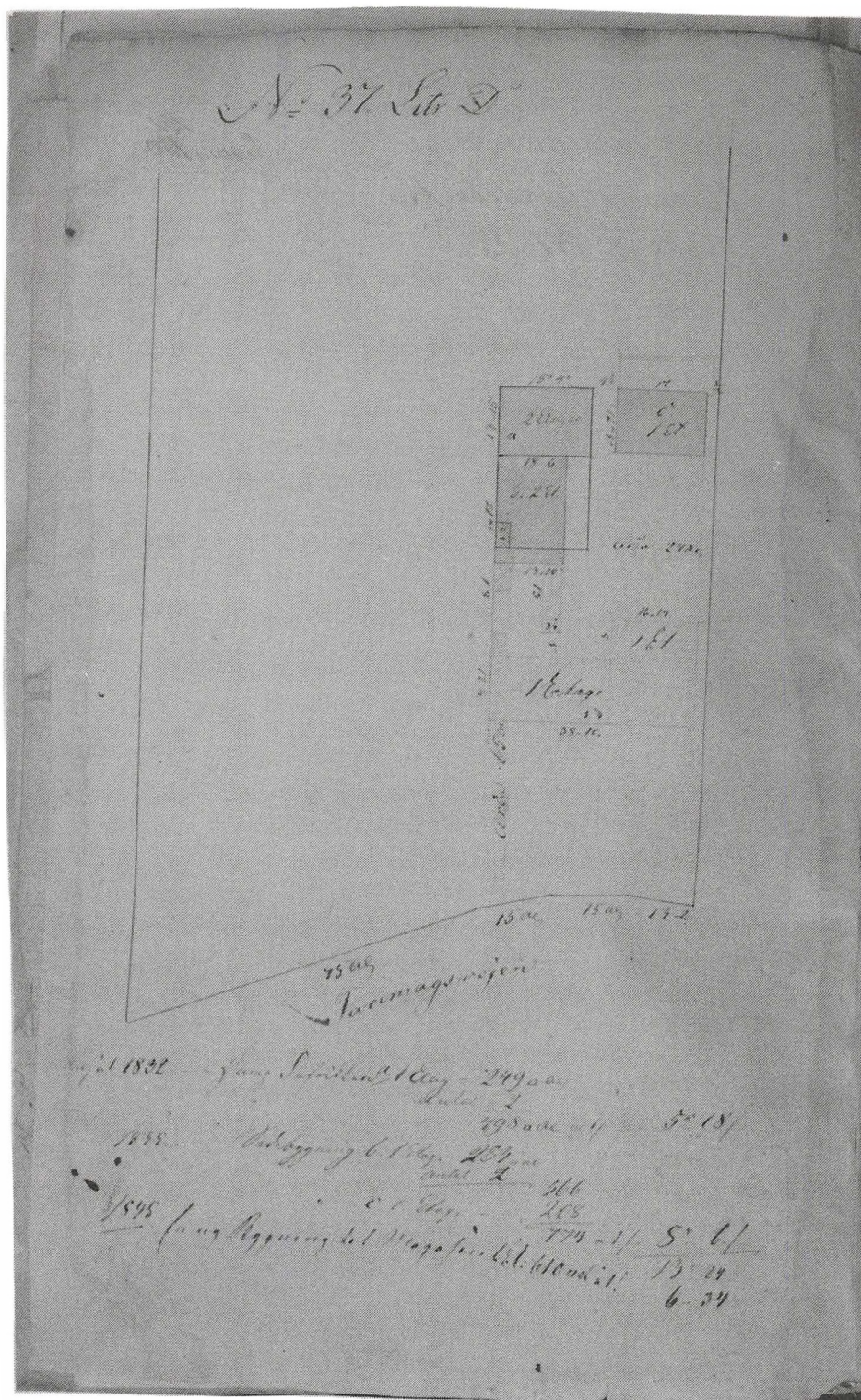

Fig. 13. Matrikelkort over ejendommen Udenbyes Klædeboe Quarter, Farimagerveien No. 37, Ltr. D. Fra ca. 1831 med adskillige tilføjelser. (KSA). (Foto, Mogens S. Koch).

Hvordan papirværket var indrettet på Elisabethsminde, er der mange efterretninger om. En af kilderne er fra boopgørelserne ved Deichmann's fallit i 1835. I den forbindelse anmoder Curator i boet, L. Nyegaard, Københavns Magistrat om at nedsætte en »Taksations Kommission, bestående af: »--- 1 Mekanikus, 1 Tømmermester, og 1 Murermester til at foretage denne Forretning ---«, ¹³⁵⁾ som bl.a. munder ud i en rapport, der fortæller om hvordan fabrikken er indrettet i store linier og hvilket nagelfast maskineri og inventar, der hører til de forskellige produktionsgrene på fabrikken.

Elisabethsminde værdisættes af en taxationskommission i 1835.

Værdisætningen, »som blev taxeret som følger«: ¹³⁶⁾

Pkt. »1). En Dampmaskine paa 6 Hestes Kraft, hvis Cylinder Wide er 10 Tom og Hjul Høyden af Stemplet 1 Alen 8 Tom, og gjør 30 Dobbeltslag i Minuten; dertil en Kiedel af smeddede Jern Plader med Metal Kamre og Rør, 5 Alen lang og 1 Alen 18 Tom i Diameter med Fyr Karm og Dør og Rist, taxeres ialt for ..... 3500 Rbdl.«

Det at få anskaffet en Dampmaskine var et stor fremskridt for P.C.D. Der var ingen mulighed for at skaffe vandkraft til at drive selv de mindste på den tid kendte industrimaskiner, især når man tager fabrikkens beliggenhed i betragtning.

Johan Christian Drewsen skriver i sine memoirer, ¹³⁷⁾ om »i Aaret 1820 eller 21« at anskaffe en dampmaskine til sin fabrik på Strandmøllen, hvor krafttilførselen var afhængig af årstiderne og de skiftende vandmængder i Mølleåen. Han kunne erindre: »- at vi havde et saa vandknapt Aar, at vi i det gjorde kun 6000 Riis Papiir,« normalen var ca 10. til 12.000 Riis pr år. Længere fremme skriver han at han: »maatte spare paa enhver Maade, saa indskrænkede jeg mig til at købe en lille Dampmaskine til 6 Hestes Kraft, der skulde drive en Hollænder.« I fortsættelsen af værdisætningen af maskineriet nævner Kaptain von Würdens i pkt. 2, det maskineri, der hører til P.C.D's Chokoladeværk, hvorefter punkterne 3. til 9. alle vedrører maskineriet til papirfabrikationen.

I Chokolade Wærket.

Pkt. »2). 6 Pander med sit tilhørende Axler og Hjulværk, ialt taxeret for ..... 990 Rbdl.«

I Liim Kiøkkenet i Kielderren.

Pkt. »3). En Presse, Skrue af smedet Jern, 3 1/2 Tom tyk og 1 1/2 Alen lang med Metal Møttring med øvrigt Jern Beslag og Skrue Bolter og Træ Wærk som bestaer af Eeg og Fyrre Træ, taxeres i alt for ..... 140 Rbdl.«

Ovenover Chokolade Fabrikken, i Anden Etage

Pkt. »4). Et støbt Valse Wærk til Pap Walsning, enhver Walse 7 1/2 Tom tyk, 1 Alen 6 Tom lang med støbte Jern Stole med Messing Pander og Hjulværket og Træ Underlag, taxeret ialt for ..... 250 Rbdl.«

Papirfabrikken var også fra begyndelsen udstyret til at fremstille pap. Om kvaliteten kan der ikke siges meget, idet arkiverne ikke kan fremvise eksempler eller kilder der beskriver prøver, ej heller er der oplysninger om aftagere og brugere af denne pap.

Det eneste kendte om papfremstillingen på Elisabethsminde, findes i et udstillingskatalog fra industriudstillingen i 1840, som vil blive omtalt senere.

Pkt. »5). En saakaldet Hollænder eller Kludemølle, en støbt Jern Axel til Træ Cylinderen, med 46 Knive og dertil hørende Vandkasse med Stole og Messing Pander og 2 faste Kar med Jern Beslag, taxeret for ..... 950 Rbdl.«

Her må det indskydes, at Drewsen i sine memoirer,¹³⁸⁾ skriver om resultaterne med den lille dampmaskine på 6 hestes kraft, at: »Dette var et daarligt Foretagende, thi saa lille en Maskine kunde kun udrette lidet.«

Så P.C.D's papirfabrik var underforsynet med kraft fra begyndelsen til at kunne tage konkurrencen op med en sværvægter som Drewsen.

I samme Locale.

Pkt. »6). En Presse som bestaaer af en Støbt Jern Skrue, 1 Alen, 15 Tom lang og 4 Tom tyk. Med støbt Jern Møttring og Pande med smedet Jern Beslag og Skrue Bolter og Træ Wærket bestaaende af Eeg og Fyr, taxeres til ..... 150 Rbdl.«

Pkt. »7). Et dertil hørende Gangspil, taxeret til ..... 15 Rbdl.«

Pkt. »8). 4 sammenforbunden Presser, som bestaaer af 4 støbte Jernskruer á 2 Alen lang og 5 Tom tyk med ditto Møttringer og Pander med smedet Jern Beslag og 14 Ankere og Træ Wærket af Fyrretræ og Træet til Pandestykkerne af Mahonie, taxeret alle 4 til .... 800 Rbdl.«

Pkt. »9). En Winde til sammes brug som bestaaer af en støbt Axel med 2 støbte Jern Hjul og 2 Svingler med Axel og Drev med dertil hørende Jern Beslag, taxeret til ..... 40 Rbdl.«

Den samlede værdi for nagelfast inventar og maskineri beløber sig til ialt ..... 6745 Rbdl.

Derudover har der været de nødvendige forme og øvrige stykker håndværktøj, gauske filt m.m.

Med løbende referencer til »Kaptain v. Würdens medfølgende Beskrivelse over Maskineriet« vil en gennemgang af vurderingsbeskrivelsen for bygningerne på »Udenbyes Klædeboe Quarter, Matr. 37, ltr. D, samt en sammenholdelse med matrikkelkortet, give en rimelig beskrivelse af papirfabrikken på Elisabethsminde:

»I følge forestaaende respective Udmeldelse fra den høie og velvise Magistrat, som vi underskrevne indfundet os paa foranførte Sted No 37 Ltr. D, udenfor Stadens Nørreport, og forefundet dets Beskaffenhed at være følgende:«¹³⁹⁾

»1). *En Bindingsværks Bygning 1 Etage hoi med Kielder, 6 Fag med Heeltag.*

Kielleren.

Indgang til en Forstue 1 Fag, hvide Vægge, gibsed Loft, Muursteens-Gulv en ditto 3 Fag, hvide Vægge, panelets Loft, Flisegulv, hvori forefindes det i Kaptain v. Würdens medfølgende Beskrivelse over Maskineriet, under 2den Post anførte Chokoladewærk; bag Forstuen en Afdeling med 2 Fag Vinduer i Gaulen, hvide Vægge, gibsed Loft, Muursteens-Gulv, aabendt Fyrsted, dermed en indmuret Kobberkiedel circa 3 á 4 tdr med Malmhane og Indfyring, endvidere i Beskrivelsen over Maskineriet under 3die Post anførte Presse; under Trappen en Afdeling med 1 Fag Vindue i Gaulen; Resten af Kielleren, hvortil fra Gaarden en Nedgang er i et, hvori den i Beskrivelsen over Maskineriet under 1ste Post beskrevne Dampmaskine, Dampkiedel med behørig Muur og Kaminrør, i denne Afdeling, hvide Vægge, gibsed Loft, Muursteens-Gulv.

I Etagen, er 1 Fag den foranførte Trappe, dermed en Afdeling 1 Fag, hvide Vægge, gibsed Loft; dernest en Afdeling 3 Fag, hvide Vægge; i Forsiden paneled, gibsed Loft, hvori den i Beskrivelsen over Maskineriet, under 4de Post anførte Papiirvaldse; i 1 Fag en gennemgaaende Afdeling, hvide Vægge, Bræddeloft; bag Trappen et Værelse med 2 Fag Vinduer i Gaulen, gibsed Loft, panelede Vægge, en 2 Etage Windovn imed Tromle; dermed en Afdeling 2 Fag hvide Vægge, Bræddeloft, hvori den i Beskrivelsens 1ste Post anførte Dampmaskine.

Loftet, er foruden Trapperummet med Bræder delt 5 Dele, hvoraf de 3de ere med Bræder beklædte under Taget; og i hver et fag Winduer i Gaulen; under Hanebielkerne 2de Underslag, med Stolper og Baand.«

»2). *En tilstødende Bygning*, 10 Bielkefag, 1 Etage og Kielder, Heeltag og deri Fabrikvinduer over 8 Fag til hver side, Kieldereen Muur og Bindingsværk, og Etagen derover Bindingsværk beklædt med Bræder til at lukke og for at give træk til Papiertørring.

Kielderen, fra Gaarden Nedgang til en Afdeling, 6 Fag Hvide Vægge, Bræde-Loft og Gulv, deri en Trappe i 1 Løb med Sprodegelænder og til Etagen derover, endvidere i denne Afdeling, den i Beskrivelsen over Maskineriet, under 5te Post anførte Hollænder, den under 6te Post anførte Presse, samt det under 7ende Post anførte Gangspil, en Pompeopstander med Jern pompe-redskab, i Resten af Kielderen en Afdeling 4 Fag, hvide Wægge, Brædeloft og Gulv, deri den Beskrivelsen over Maskineriet under 8de Post beskrevne 4 Presser, samt den under 9de Post beskrevne Winde.

Etagen er med bræder afdeelt i 4 Dele, Brædelofter, hvide Wægge, under Bielkerne et Underslag med Stolper og Baand, paa Lofted ere 8 Rammer med Strikker (snore,Forf.) til at tørre Papiir paa, i samme Afdeling en simpel Trappe op til Lofted, i en Deel hvortil fra Gaarden en Opgang af en sammenstemt Trappe, er en Sigtetromle betrukket med Staaltraad til at sigte Klude paa, med tilhørende Skive og Stem i Loftet en med Bræder deelt i 2 Dele, under Hanebielkerne 2de Underslag med Stolper og Baand, samt 4 Rammer med tilhørende Strikker (snore,Forf.) til at tørre Papiir paa, en beklædt Trappe op til Loftet paa Hanebielkerne, som med Bræder er deelt 2 Dele; i Gaarden udenfor Bygningen et Skorsteensrør med Jernramme og -dør, samt Jernskrueringe, endvidere en Wandbeholdning (-beholder,Forf.) af Tømmer og Planker.«

»3). *En Bygning af Tømmer og Bræder*, 1 Etage Heeltag, 8 Bielkefag; Etagen er med Bræder deelt i 10 Deele, med Brædelofter og Gulve, under Bielkerne et Underslag med Stolper, i den ene Deel en simpel Trappe op til Loftet, som med Bræder er Inddeelt til 15 Kluderum.«

»4). *Et gammelt Skuur* af Tømmer og bræder til at indlægge Klude.«

»5). *Mod Veien en liden Bindingsværks Bygning*, 1 Etage, Heeltag, 3 Fag, som er i 2 Dele, i den ene at Kar med Jernbaand, og en Blyeretort med Rør, dertil Indfyring med Skorsteensrør, i den anden Deel, Locum med 2 Sæder.«

»6). *Til Stedet hører en Grund og Hauge* 1 1/2 Tdr Land, som er indhegnet med 11 Fag Stakit, i samme en Dør og 3de dobbelte Porte med Beslag, over Grøften til Piblingsøen, i Gaarden en fortømret Brønd.«

»Bemeldte Eiendom, som er godt vedligeholdt, taxeres og vurderes af underskervne, med Grund, Maskiner, og øvrige Muur og Nagelfast Tilbehør, i Følge Forordningen af 7de Juni 1827, og i Overenstemmelse med Rescript af 7de Februar, 1794 (paragraf) 6 til Sand Værdi for den Summa 14.700 Rbdl Sølv ---.« »Kjøbenhavn den 29de maj, 1836.«

Derudover kunne kommissionen ikke bedømme størrelsen af indtægterne fra fabrikken, da den var selveje, og man havde ikke den fornødne expertise til at bedømme disse produktioners afkast.¹⁴⁰⁾

At P.C.D. så hurtigt efter starten af papirfabrikationen på Elisabethsminde løb ind i en fallit, var ikke så underligt. Han var en kreativ person, der ikke vidste meget om regnskab og administration. Hvis han havde set sig bedre for og noteret sig, hvad der var i gang på Strandmøllen og hvad det ville komme til at betyde, var han vel aldrig begyndt på papirfabrikationen. Men der tegner sig en person, der var svær at råde. Han burde for længst have haft en administrator, som havde

styrke til at vejlede ham. Drewsen skriver videre i sine memoirer, efter at han i 1828 havde lånt 18.000 Rbdl sølv af *Industrie-Fonden*, at han havde forpligtet sig til: »- at anlægge et helt nyt Værk med en Dampmaskine paa 20 Hestes Kraft og en Papirmaskine.« Maskinen kom til landet s.å. og blev opstillet: »- Aaret derpaa. Ved dette ny Værk steg min Fabrikation til 36.000 Riis og derover, ---«. (pr år, forf.)¹⁴¹⁾

Kvaliteten af papiret var så god, at han havde svært ved at dække markedet, men i 1835 realiserer han en beslutning om yderligere at låne 12.000 Rbdl. plus en indskydning af egen kapital, at udvide med en dampmaskine: »- paa 40 Hestes Kraft og 6 Hollændere«. ¹⁴²⁾

Måske kan den midlertidige mangel på papir først i 1830erne, som Drewsen omtaler, have været en fristelse for Deichmann, han har fundet det lønsomt at påbegynde en papirfabrikation, men p.g.a. utilstrækkelige markedsanalyser, kom det til at give bagslag.

En miljøsag.

At der altid har været blæst omkring Deichmann's virksomheder, kan der vel ikke herske tvivl om. I 1835 bliver papirfabrikken udover fallitten også indraget i en miljøsag. En hr. Hermann Jacob Yding anlægger en papirfabrik på en parcel af Blaagaards jorder, der støder ned til Peblingesøen. Fabrikken skal drives med dampkraft. Øvrigheden var bange for, at det skulle medføre en røgplage, så stadskonduktøren har set på situationen henne hos P.Chr. Deichmann og skriver i sit pro memoria af 13de marts, 1835:¹⁴³⁾

»Om Fabriksanlæg med Dampkraft, paa den anmeldte Jordlod, kan blive til Skade eller Ulempe for den der allerede have eller I Tiden maatte opføre Bygninger i Nærheden, der af tør jeg ikke indlade mig paa, at meddele Ytring om ---.« Længere fremme i sit p.m. fortsætter stadskonduktøren: »--- siden at Urtekræmmer P.C. Deichmann og Co. anlagte Chokolade- og Papiirfabrik, som Drives ved Dampkraft, udbreder til visse Tider den vederstyggeligste Røg.«

Denne stadskonduktør må for sin tid være noget helt specielt, idet han fortsætter: »--- baade over de nærmeste tilgrænsende Eindomme, saavel Veien og de langs med Søen anlagte Promenader, (Kjærlighedsstien,forf.) at det især for svage maa være skadeligt at blive indhyllt deri, ---« og så kommer museologen op i ham, »--- ei at tale om at Klæde og andre Ting fordærvs dermed.« Han skriver videre om anvendelse af gode og dårlige Kul og henviser til: »Jernkræmmer Heegaard's Jernstøberie hvori der vistnok forbruges langt større Quartier Steenkull ---«, og »--- næsten aldeles ingen Røg.«

Ligeledes er stadskonduktøren informeret om, at der findes røgfiltre og slutter med: »--- saa er min Formening, at det paa ingen Maade bør tillades Brug, at anlægge nogen Fabrik med Dampkraft uden tillige, at en saadan en forsynes med røgfortærende Indretning«. ¹⁴⁴⁾

Det ses ikke at røgplagen fik nogen betydning for de deichmannske fabrikker, industrialiseringen fortsatte sin fremmarch og god latin dengang var: »Er der røg i skorstenene, er der arbejde og penge at tjene«.

Det fremgår af kilderne, at Peder Christian Deichmann blev reddet ud af denne fallit, bl.a. ved sin broder Boghandler Jacob Deichmann's hjælp. Han gav ham betydelig økonomisk støtte, og skriver bl.a. om ham: »Han har, skønt afhængig af andre, endog for det daglige Brød, den Evne, som visse Mennesker paa en mig uforklarlig Maade besidder, at gøre disse andre paa en vis Maade afhængig af sig.«¹⁴⁵⁾ Ved hjælp af de officielle produktionsopgørelser, der hvert år tilflød GKLL's industri- og Fabrikskontor, er det forholdsvis nemt, at skue ind og se resultatet af Deichmann's anstrengelser som papirfabrikant på Elisabethsminde.

For årene 1834 til 1836 ligger produktionen på det samme ugentlige tal, ca. 50 til 200 Riis. (bikube forf.) Altså tre år med en produktion af et nogenlunde ensartet produkt.¹⁴⁶⁾ (Fig. 11).

Det ændrer sig noget for 1837, hvor produktionen omfatter andre sorter, bl.a. pap: »5000 Bundter forskellige Papper, 300 Dousin Pressepapiir, 50 Riis blaet Concept, 200 Riis ord. Concept, 200 Riis Bikube, 70 Riis Beegpapiir.«¹⁴⁷⁾

Denne ændring af sorter og kvalitet kan vel henføres til virkningen af fallitten fra 1835, d.v.s. ringere råmateriale, færre lønmidler, ringere arbejdskraft og dermed forringede afsætningsmuligheder for de bedste papirsorter, f.eks. Ministerial-kirkebogsblade o.l.

Papirfabrikken, 1838 til 1841.

I 1838 falder produktionen til kun at være: »2000 Bundter Papper. 400 Riis forskellige Papiir-Sorter«. ¹⁴⁸⁾

Men i 1839 synes produktionen at stige lidt igen: »2500 Bundter Pap, 200 Riis Cardus, 220 Riis Skrivepapiir, 1000 Dousin Pressepapiir«. ¹⁴⁹⁾ I beretningen for 1839 må det samtidig noteres, at der: »Af udenlandske Raaematerialier kun er anvendt«: »Allun og Berlinerblaet, men ganske ubetydeligt.«

Det går virkelig ned ad bakke, i 1840 kommer produktionen dog op på: »4000 Bundter Pap, 1000 Dousin Pressepapiir, 1000 Lpd Pap i forskellige Dementioner til Cartons til Klædefabrikker.«¹⁵⁰⁾

P.C. Deichmanns Fabrikationshandel forsøger et salg fremstød, ved at indsende prøver af firmaets produkter til fremvisning på Industriforeningens Udstilling i København i august og september i 1840. Udover de efterhånden klassiske farvevarer og chokolader, udstiller firmaet: »Prøver af forskjellige Papper«. ¹⁵¹⁾

Disse papper blev kun lige nævnt i Industriforeningens beretning og ikke gjort til genstand for rosende omtale, som f.eks. produkterne fra Drewsen og Sønner. ¹⁵²⁾

1841 bliver det sidste år for papir- og papproduktionen på Elisabethsminde, i beretningen meddeles det at 20 fabriksarbejdere producerede: »3000 Bdt Papper, 800 Dousin Pressepapiir, 50 Riis Beegpapiir.« Til det var anvendt: »7000 Lpd Klude, Tougværk og Papiiraffald.«¹⁵³⁾

Det fremgår ligeledes af industritabellerne for 1840 og 1841, at der ikke indkøbes udenlandske råmaterialer ind til papir- eller papfremstilling. Ved en eksamination af: »Udenbyes Klædeboe Quarteer, Fortegnelse over de derværende Industrie Anlæg for 1842« under »No 37 D«, findes følgende bemærkning: »Den Deichmannske Fabrikations Handels Chokoladefabrik« og i rubrikken: »Anmærkninger«. »Papiir Fabrikationen nedlagt.«¹⁵⁴⁾

Hvis tabellen for 1841 eksamineres yderligere, kan det konstateres, at der på fabrikken det år blev fremstillet 30.000 Pd Chokolade, så røgplagen fra dampmaskinen fortsætter med at sætte sit præg på »Udenbyes Klædeboe Quarteer, men uden Deichmann.

Det burde nævnes, at bestyreren gennem en lang årrække for P.Chr. Deichmann og Comp. Fabrikationshandel, Cancellist i Det Kongelige Danske Cancelli, senere Cancelliraad C.F. Simony,¹⁵⁵⁾ i et brev af 30te juni, 1840 til GKKL ansøger om »Confirmation paa efternævnte ham meddelte tvende Bevillinger, nemlig:¹⁵⁶⁾

1. Bevilling af 26. Octbr. 1834, til at anlægge og drive en Papiirfabrik paa det saakaldte Accisevænge (Accise er consumtionsafgift) mellem Stadens Nørre- og Vesterport, samt:
2. Bevilling af 11. Maj f.A. til at anlægge og drive en Fabrik for Tilberedning og Blanding af Farvematerialer til Farvning af -«

Simony gør samtidig opmærksom på, at den skriftlige bevilling fra 1834 er bortkommet i forbindelse med boopgørelsen ved P.C.D's fallit i 1835.

Derudover fremgår det af GKKL IFK's kopibog, sag nr 268 af 18de marts 1843, at begge bevillinger er confirmerede,¹⁵⁷⁾ hvilket også fremgår af GKKL IFK's »Register over udfærdigede Bevillinger, 1835 til 1848,« ang. Papirfabrikker, s.12 - 14.¹⁵⁸⁾

Men den 20de maj s. å. falder hammeren og begge bevillinger bliver: »-- indsendt til Cassation de Deichmann i sin Tid meddelte Bevillinger til ovennævnte Næringsveie ---.«

Brevet slutter med henvisninger til Urtekræmmer Laugsartiklerne fra 1692: »Og at han saaledes ikke kan fritages for den omhandlede Afgift.«¹⁵⁹⁾

Peder Christian Deichman's papireventyr på Elisabethsminde kom til at vare i otte år, lidt længere end papirhistorikerne har været tilbøjelig til at give ham kredit for.

Han kom med sit enorme personlige engagement, på sin vis en kreativ industrimand og igang-sætter, men med utilstrækkelige evner som administrator og en manglende tiltro til sine ansatte.

Han kom til at efterlade større spor i historien, end det var ham tiltænkt, og på en måde han ikke selv havde regnet med. Vi er endnu i dag ikke helt færdige med Deichmann som papir-fabrikant.

3. AFSNIT

BRØNSHOLMSDAL.

Et tilløb til en papirfabrik.

1837 til ca 1840.

Det fremgår ikke klart af kilderne, om Deichmann på grund af de mange skuffelser havde tabt lysten til København og derfor søgte mod landlige omgivelser, hvor der var rigeligt med vand til den papirfremstilling, som nu havde fået hans store interesse.

Efter fallitten i 1835 beslutter han sig for at flytte sin papirfabrik væk fra København, og i 1837 realiserer han sin beslutning.

Inden da, er der lige et intermezzo vedrørende penge. I 1834 er han så letsindig at kautionere for at Smedemester I.G. Wadum i Staden Kjøbenhavn kunne låne 500 Rbdl af Industri- og Commerce Fonden. Wadum kunne ikke betale sine renter og afdrag, så Deichmann kom i klemme, hvad næsten var ved at blive en sædvane. Deichmann ansøger GKKL om at kunne blive fritaget for sin kaution, men den 13de februar 1837 meddeler den konstituerede kammeradvokat, »at Chokoladefabrikant Deichmann har forevist Zahlkassens Quitting for Betaling af de 100 Rbdl Sedler, hvormed det ved Kgl. Res. af 28de Decbr. f.A. er bleven ham tilladt at afgjøre sin Caution for Snedkermester I.G. Wadum's Gjæld til Industrie- og Commerce Fonden«. ¹⁶⁰⁾

Knap er han ude af denne klemme, før han er i gang med at vikle sig ind i den næste. Den 28de februar, 1837 ansøger han Kongen om privilegie: »--- til en Papiirfabriks Anlæg og Drift paa Brønsholmsdal« vandværk i Nærheden af Usserød. ¹⁶¹⁾

Det ses af sagsgangen, at Frederiksborg Amt har anbefalet ansøgeren på det varmeste.

Den 18de marts, 1837 undertegner han en lejekontrakt med Det Kongelige General-Commissariats Collegie, om: »hvormed den paa Brønsholmsdal værende Stampemøllebygning med tilhørende Vandkraft, samt 4 Beboelsesleiligheder i værende Bygninger sammesteds bortleies af Det Kongelige General-Commissariats Collegium til P.C. Deichmann paa følgende Vilkaar: P.C. Deichmann overdrages den ved Brønsholmsdal værende Stampemøllebygning med tilhørende Vandkraft i den Stand, samme befinder ved modtagelsen, Leie 5 paa hinanden følgende Aar, fra 1ste Marts, 1837 at regne,« ¹⁶²⁾

Det er interessant at se, hvad han videre forpligter sig til at udføre for egne midler, nu hvor man kender hans evne til at komme i økonomisk uføre: »og forpligtiger Leieren sig til, paa egen Bekostning at lade anlægge en ny Axel og et Vand og Stemme Hjul der er beroende i Møllen, og indrette en ny Vandstue, samt at lade Bygningerne og Vandværket i det hele forsvarligen istandsætte, det uden nogen udgift for den kongelige Kasse.«

I pkt to nævnes tilladelsen: »-- til et Papiirværk, han agter at etablere sammesteds, ---«. »Derimod forbydes det Leieren aldeles, paa Brønsholmsdal, at etablere nogen som helst« former for tekstilindustri, mest af hensyn til Den Militære Uldmanufaktur.

Pkt tre indeholder beboelsesbestemmelserne og hvorledes området skal afleveres igen og slutter med: »-- samt med hele Ruder i Vinduerne.«

Pkt fire fortæller at lejeren skal betale sammenlagt 220 Rbdl for hele lejemålet, fordelt i to rater pr år.

Pkt fem til otte er de øvrige forhold, der vel normalt indgik i den tids lejekontrakter. Sidst skriver P.C.D. under på: »-- at efterkomme de mig efter samme paahvilende Forpligtigelser«. ¹⁶³⁾ Den 20ende april, samme år gør Kongen vitterlig: »at Vi paa indkomne allerunderdanigste Ansøgning fra Papiirfabrikant Peter Christian Deichmann om Privillegium til en Papiirfabriks Anlæg og Drift paa Brønsholmsdal under Hirschholms Birk, Frederiksborg Amt, med Toldfrihed paa de raae Materialier han fra fremmede Steder til Fabrikationen behøver, ---« og fortsætter længere fremme, »--- ligesom her bevilge og tillade at bemeldte Deichmann maa paa dette Sted anlægge og drive en Papiirfabrik, ----« samt »--- nyde Toldfrihed paa følgende Artikler nemlig: Allun, Berlinerblaae, Saxisk Smalt, Witriol og engelsk Gibs.«

Derudover skal han: »--- rette sig efter hvad der om Kludesamling er eller vorder anordnet.« ¹⁶⁴⁾

Han pålægges derefter at betale 17 Rbdl i stempelafgift, for at gøre privilegiet gældende. ¹⁶⁵⁾

Den 29de april, 1837 får Deichmann ordre til: »-- at udlevere 40 aftryk af hans valgte Vandmærke, samt det ham under 3. Juli 1834 meddelte Privillegie til et saadant Fabriks-Anlæg og Drift paa Kjøbenhavns Grund.« ¹⁶⁶⁾

Det passer ikke helt Deichmann, så han gør ophævelser, der resulterer i at GKKL i en skr. af 19de august, 1837 meddeler ham at han ikke behøver at aflevere sit privilegium af 3. Juli, 1834, og »-- at der efter Omstændighederne intet herimod er at erindre fra Collegiets Side.« ¹⁶⁷⁾

Selv om han var økonomisk vakkende, var han ikke en person, der lod sig bide af.

Amtmanden i Frederiksborg Amt bliver ved GKKL's skrivelse af 6te februar 1838 beordret til, hvis Peter Christian Deichmann ikke betaler sit Gebyr, at få det: »--- under 20 April f.A. udfærdigede privilegium til et Papiirfabriks-Anlæg og Drift paa Brønsholmsdal indraget ved udpantning, med 17 Rbdl.« Som derefter bliver bemeldte Collegium at tilstille. ¹⁶⁸⁾

Det må have sat gang i sagerne for den 23de februar s.m. skriver birkedommeren i Hirschholm Birk til Amtmanden, i.h.t.: »Deres Højvelbaarenheds ærede skrivelse af 14. d.m. omhandlende 17 Rbdl, som Peter Christian Deichmann skulle erlægge i Gebyr ---«, videre hedder det, »--- som nu af ham ere indbetalte giver jeg mig hermed den Ære at oversende med 17 Rbdl 17 sk.« ¹⁶⁹⁾ ¹⁷⁰⁾

Den 24de marts, 1838, kvitteres fra GKKL for modtagelse af gebyret, og skrivelsen afsluttes med følgende: »-- fremsender forlagt bemeldte Privillegium til videre Udlevering til Paa-gældende.« ¹⁷¹⁾

Som det fremgår af tidligere udtalelser, ser Deichmann på sine medarbejdere som en slags modstandere. Ret ofte fremgår det, at han finder dem direkte uhæderlige, og at de koster for mange penge. På det grundlag fristes han nok til at søge billig arbejdskraft og helst folk i en svag situation.

For eksempel bliver han i 1838 tiltalt for at tage en værnepligtig med lægdsnummer 3446 af Isterød i sin tjeneste, og som det hedder i skrivelsen, at Deichmann: »- skal tiltales og søges dømt for at have taget ---« ovennævnte i sin tjeneste. ¹⁷²⁾

I 1839 er han inddraget i en sag vedrørende en værnepligtig Niels Hansen, 21 år gammel, og født på Nymølle. Deichmann har kautioneret for ham, og han er af øvrigheden meldt fundet druknet, hvilket dog ikke kan forbindes med Deichmann.¹⁷³⁾

Det er foreslået fra forskellig side, at Deichmann allerede skulle have påbegyndt papirfremstilling på Havreholm i 1837. Ved gennemgang af kilderne, har det vist sig, at dette er det vanskeligt at føre bevis for. Som det fremgår af det forudgående, fremstilledes der papir på Elisabethsminde helt frem til og med 1841, det vil sige, at maskiner og fast inventar til papirfremstilling, stadig befandt sig på Farimagsvejen matr.37 D, så den foreslåede udflytning af maskiner og værktøj er heller ikke sandsynlig. Derimod er det ganske sikkert, at der foregik papirfremstilling af mindre størrelse på Brønsholmsdal, det fremgår nemlig af folketællingen fra 1840, at Papirfabrikant Peter Christian Deichmann som benævnt, boede på Brønsholmsdal Papirfabrik, som enke-mand med tjenestepige Anne Kirstine Andersdatter, og fabriksarbejderne Ole Sørensen, Peder Sørensen, Ferdinand Smith og Carl August Nielsen.¹⁷⁴⁾

Det fremgår derudover af en bemærkning i Frederiksborg Amts Register over udgåede sager, 1840 sag nr, 2944, hvor der står følgende: »Deichmann,P.C. om Forpagtning af Slibe Mølle.«¹⁷⁵⁾

Ret sent på året i 1840 bor han endnu på Brønsholmsdal og driver sine forretninger derfra.

Ejler Alkjær skriver i en parentes, at fabrikken i Brønsholmsdal var »(begyndt i 1837 og afbrændt i 1840)«.¹⁷⁶⁾

Om Deichmann, efter flytningen til Havreholm i Tikiøb, fortsat har indflydelse på hvad der sker på Brønsholmsdal, er ikke godtgjort, om han har andel i den fabriksvirksomhed der er beskrevet i »Indberetning over Fabrik og Industrie Anlæg i Hirschholms Birk for Aaret 1847« fremgår ikke. Men det fremgår klart, at der på Brønsholmsdal er: »1. Hørtilberedningsanstalt, 2. Boghvede og Havrepapiir Værk, 3. Kartoffelfabrik til Meel.« De sidste to: »ikke endnu i Gang,« på det pågældende tidspunkt. Fabrikken bliver drevet af en Entreprenør Orloff Andersen, der har 15 mand i arbejde, om Andersen er forpagter vides ikke.¹⁷⁷⁾

Der har været spekulationer over, om P.C.D. har forsøgt at få en papirfabrik i gang i nærheden af Esrom, men der er ingen kilder, som kan bekræfte dette.

4. AFSNIT

Peder Christian Deichmann på Havreholm.

Ca. 1842 til 1848.

Den 8de april 1848 indsender Kronborg og Hellebæk Birker industriberetning fra området for året 1847, gennem Frederiksborg Amt til GKKL.¹⁷⁸⁾

Det fremgår af beretningen at P.C.D. på Havreholm Mølle i Tikjøb sogn i året 1847 beskæftigede 2 à 5 svende, 2 à 4 drenge og 2 à 3 fruentimmere i sin papirfabrik. »Bedst gaaer det med 9 Induider,« skriver P.C.D.¹⁷⁹⁾ (Individer, forf., se iøvrigt brevets fulde ordlyd.) (Fig. 14 a og b).

Produktionen var opgivet til 400 dusin pressepapir for farvere, antageligt afsat til gamle kunder, evt. til sin gamle fabrikationshandel. Som det erindres fra tidligere, fortsatte farvefremstillingen helt op til 1870'erne.¹⁸⁰⁾ 1000 Lpd papper, antageligt bogbinderpap og 400 riis beegpapir. Begpapir eller -pap fremstilledes ved de sædvanlige processer for papirfremstilling, men råmaterialet var affald fra/eller cassetet sorttjæret tovværk. Det udmærkede sig ved sin styrke og sin evne til afvise vand. Begpapir blev bl.a. brugt til indpakning af stålvarer.¹⁸¹⁾ Derudover 2000 riis makulatur og 300 riis skrivepapir. Det var ikke en produktion der var værd at tale om, når P.C.D. i sine første år fremstillede ca 50 til 200 riis pr uge.

I sin indberetning til Birkedommer Arnesen på Esrom Kloster, af 7de februar, 1848, skriver P.C.D.: »at min Papiirfabrik er så liden, at Jeg maae selv bestyre den, og ei levnes den fornødne Tid til Bogholderie.«

Lidt længere fremme i beretningen, som sit punkt 1. skriver han: »Fabrikken er egentlig endnu ikke færdig.«¹⁸²⁾ Hvornår P.C.D. egentlig påbegyndte opbygningen af produktionsapparatet på Havreholm Mølle, er der modstridende oplysninger om. Ejler Alkjær skriver i sin bog om Havreholm fra 1944, at: »Havreholm Papirfabrik« var »oprettet 1837«.¹⁸³⁾

I Traps Danmark står der følgende: »Ved Havreholm var der papirfabrik, 1842-92. (E. Alkjær. Havreholm, 1944) Aarb. Fr.borg. 1945-46.«¹⁸⁴⁾

Ved en gennemgang af arkivalierne i RA GKKL har det vist sig at P.C.D. på intet tidspunkt har fået fremsendt ansøgning om at få tilladelse til at oprette papirfabrik på Havreholm.¹⁸⁵⁾

Derimod er der i Frederiksborg Amts journalsager¹⁸⁶⁾ fra den 8de oktober, 1840 en ansøgning om at P.C.D. måtte: »- tilforpagte een Hans Majestæt tilhørende Slibemølle ved Gurræsø, for der at anlægge en Papirfabrik.« Det vides, ifølge folketællingerne fra 1840, at Havreholms nedlagte slibemølle på det tidspunkt var beboet af en familie, Hans Lindquist, 61 år gammel, hans kone Ane Sophie Struck, 51 år og deres datter Bendte Kristine Lindquist, der er i væverlære.¹⁸⁷⁾

Ligeledes vides det, som allerede omtalt i afsnittet fra Brønsholmsdal, at P.C.D. i 1840 bor ved sin papirfabrik i Hirschholm Birk.¹⁸⁸⁾

J. F. Jørgensen
 paa Esrom Kloster

Havreholms Mølle) 7de Feb: 1848.

Været er den 20de Dec: ved Havreholms Mølle, og mange Jærdevinger har indfaldt
 og i sidste Uge af det, og mange Jærdevinger har indfaldt
 og i sidste Uge af det. Den Høst og af alle de, og
 Jærdefabrikken er for lidt, og Jærde maaske blot Jærde, og
 Løbet er for lidt, og det til Høst og Jærde. Jærde kan
 have kunnet gaa lidt af Jærde med Dødt og Jærde, for
 det er gaaet over og givet for den Jærde, som
 er i Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde
 er for Jærde.

- 1) Jærde er for Jærde.
- 2) Høst er for Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde.
- 3) Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde.
- 4) Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde.
- 5) Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde.
- 6) Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde, og Jærde er for Jærde.

299
 1848
 J. F. Jørgensen

Fig. 14a. Forsiden af P.C.D's sidste indberetning før sin død, dækkende produktionsåret 1847. Den er formet som et personligt brev til birkedommer Arnesen på Esrom Kloster, og giver en god beskrivelse af forholdene på P.C.D's papirfabrik på Havreholm. Brevet er af 7de februar, 1848, der er et mindre skrifttab nederst på forsiden, grundet et afrevet stykke af brevet. (RA GKKL).

og i Derved som af Handels Ret Løb fra Gævre Der findes udtryk
lige herover som end, som inden Højtt for sig selv som
tilføjet mig først Alene mig brød, og forresten mig forblev
re. Jeg kjender Bjergningens enderret ved godt, men igno
rerer dem af Grunde, som jeg vil angive Dem, om jeg kan
nu i saa nær Forbindelse med Alene Profan, og jeg tør ikke
nubruk. Den vigtigste Hærfog for egentlig er, at sal. Højtt
vandt Meinig var for gammel til at få medløst, fribør
og jeg forresten, at jeg selv forresten Dimensionen for Højtt, Der
suaud i efter slutningens enderret for end anden side, for det som
indfaldt, at de som den Dagen maatte de Højtt, af hvilken
Ultraliberalitet Kongen gjorde Højtt. Jeg ender, at den
word, om jeg siger Dem noget, om jeg ender, at den min
der i Derved i Alene fribør, og noget for Højtt, vilde
minnelig faldt Højtt for Højtt konventionel Højtt, der
faldt, som ender maatte faldt.

Derfor som der i Alene indfaldt Højtt Højtt maatte
word noget, noget, Højtt, og den speciel Højtt
maatte faldt Højtt Højtt ender, af Alene

Arbejdigt
P. Chr. Reichmann

Fig. 14b. Bagsiden af samme brev, hvor P.C.D. giver udtryk for, at måtte betro sig til birkedommeren, men kun under fire øjnel (RA GKKL).

Hvad der umiddelbart er sket med ansøgningen om forpagtning af slibemøllen, er noget uklart. Grundet manglende bilag i journalsagerne er oplysningerne mangelfulde. Derimod har en gennemgang af retsbetjentarkiverne, Frederiksborg Amt, Helle Birk's Skøde- og pante-protokol, kunnet vise en lejekontrakt,¹⁸⁹⁾ mellem det grevelige Schimmelmanske Fideicommiss og P.Chr. Deichmann, der indledes således: »Leiecontract om Huset og tilhørende Eiendom hvori et Vandløb ved Havreholm, hvorunder ikke er indbegreben den Holdedam, som er bortforpagtet til Fordel for Fattigvæsenet til P. . . . t Bønder, men kun til Grundstykket som Fideicommisset eier omkring Dammen og på begge Bredder af Bagvandløbet ned ad Havreholm efter, oprettet under følgende vilkaar mellem Hr. v. Müntzдорff, Administrator for det grevelige Schimmelmanske Fideicommiss paa den ene Side og P. Chr. Deichmann, Borger og Urtekræmmer, Chokolade-, Farver-, samt Papiirfabrikant i Kjøbenhavn paa den anden Side«.

I det efterfølgende fremgår det at kontrakten må være nedfældet før 1ste maj 1842, for pkt 1 i kontrakten lyder således:

»1. Leien begynder den første maj 1842, og Leieren P. Chr. Deichmann modtager det ved Havreholm beliggende Hus med Grundstykket og Vandløbet i den Tilstand det da befindes, det tillades imidlertid Leieren fra Dags Dato uden Leieafgift fra nu til 1ste Maj, at henflytte og henlægge paa det Huset tilhørende Grundstykke de Bygningsmaterialer, han vil anvende for sin Plan, saavelsom at benytte den nu ubeboede Huusleilighed til Gjæmmeded for sadanne Gjenstande, der ei kunne være under fri Himmel.«

Det er hermed fastslået, at P.C.D. først kan have begyndt at producere, ret sent på året 1842, hvilket også er i overensstemmelse med bemærkningen i Traps Danmark om, at der var papirfabrik på Havreholm fra 1842 til 1892. Hvilket i realiteten vil sige at han kun har haft fem hele kalenderår at producere i.

Ligeledes må det erindres fra P.C.D's indberetning til Birkedommer Arnesen, hvor han gør det klart, at papirfabrikken ikke er færdigbygget endnu. Det er den 7de februar 1848, ca syv måneder før han dør.

Kontraktens løbetid og opsigelsesbetingelser er indeholdt i pkt. to, med følgende ordlyd:

»2. Contracten Sluttes paa 5, er fem Aar uopsigelig fra begge Sider, men i Tilfælde af Leierens dødelige Afgang kunne hans Efterladte opsiges med Lovlig Opsigelse.«

I kontraktens pkt. tre, der indeholder lejens størrelse og betalingsfrister, understreges det yderligere, at han først har haft brugsret til ejendommen den 1ste maj 1842, den lyder som følger:

»3. I aarlig Leie svarer Leieren 60 Rbdl, siger tresinde tyve Rigsbankdaler, hvert Halvaar med 30 Rbdl, første Gang ultimo Oktober 1842, for det forløbne halve Aar.«

I næste pkt. som omtaler sikkerhed, forlanges som i dag, et indskud:

»4. Som Sikkerhed betaler Leieren ved Contractens Slutning et Års Leie, som liqviderer i det sidste Aars Leieafgift og stiller derforuden sit Indbo og hvad han af Bygninger opfører i Caution.«

Pkt fem omhandler tilbygninger, reparationer og forbedringer både ved hus og dæmning, hvor det bl.a. hedder, at: »det ved Leietidens Udløb er Leieren uformeent, at modtage hvad han har genbrugt og opstillet af Bygninger, Presser og så videre« ----- og længere fremme følger: »--- da skal Leieren lade Opdæmningen og hans mulige Forbedringer paa den forblive uden Erstatning, ---.«

Pkt seks er de almindelige afleveringsbetingelser, om:

»-- at aflevere Huset med de nuværende Beboelseslejligheder i ligesaa beboelig Stand, som de nu ere, ----.«

Kontrakten er underskrevet i Hellebæk den 28de oktober, 1842 af P. Chr. Deichmann, samt vitterlighedsvidner, og er lyst gældende i Birketingsretten den 26de januar, 1843.¹⁹⁰⁾

Ved eksamination af folketællingslisterne fra 1845 for Lyng/Kronborg Herred, Tikjøb Sogn, Havreholm By, ses det, at der på »En Papiirfabrik« bor en Peder Christian Deichmann, der på det tidspunkt er 50 år gammel, kalder sig enkemand, og som er opgivet at være født i Bodum Sogn, Thisted Amt. Derudover bor der i Husholdet, en tjenestepige, tre papirmagersvende og en tømmersvend, alle navngivne.¹⁹¹⁾

H.P. Selmer skriver i sin nekrolog over P.C.D. fra 1849, om denne papirfabrik: »ved Havreholm i Nærheden af Esrom, Tikjøb Sogn, hvor der kun tilvirkedes lidet af de simplere Sorter.«¹⁹²⁾

Det seneste man hører fra P.C.D. er den omtalte indberetning fra 7de februar, 1848, hvor han fortæller om sine problemer, med selv at må bestyre forretningen og ikke have tid til at ordne bogholderiet.¹⁹³⁾

Han nævner de lokale beboeres manglende industriånd og at de lavere klasser er potentielle småtyve.

Hans største problem synes at være, at personer som han ved hvem er, ødelægger hans dæmninger til opstemning for vand til vandmøllen. Og han skriver at:

»Jeg kjender Gjærningsmændene ret godt, men ignorerer dem, af grunde som Jeg vil angive Dem om Jeg kommer i saa nær Forbindelse med Deres Person, at Jeg tør tale aabent«. Det blev sidste gang P.C.D. skulle beskæftige sig med at besvare spørgsmål til GKLL's industritabeller, for i følge hovedministerial-kirkebogen for Tikjøb Sogn,¹⁹⁴⁾ dør han samme år den 24de september: »paa Havreholm af et stærkt apoplektisk Anfald, der i 16 Timer gjorde Ende paa hans Liv, efterladende sig Enke, Johanne Marie« f. Davidsen, samt 2 Sønner og 2 Døtre. En af Sønnerne er polyteknisk Eksaminand.«¹⁹⁵⁾

På Retsdagen den 30te november, 1848 i Hellebæk Birketingsret proklamerer Birkedommer Arnesen, at: »Alle og Enhver som maatte have noget at fordre i Boet efter afdøde Fabriqueur Peter Christian Deichmann«, skal inden 12 uger: »anmelde og legitimere deres formentlige Krav«, hvis ikke, vil de tabe denne ret.¹⁹⁶⁾

I følge Helle Birk skifteprotokol stiller en af sønnerne, som repræsentant for P.C.D.'s fraseparede hustru, (andre kilder siger fraskilt) med en bekræftelse på et tilgodehavende på 1150 Rbdl, samt 104 Rigsbankdalere, 4 Mark og 1 skilling i renter, som P.C.D. ikke har set sig i stand til at indfri indtil da. Derefter gjorde alle kreditorer krav gældende, der samlet blev gjort op til en sum på 2.886 Rbdl, 0 M og 9 Sk. Boets værdi som indtægt ved salg, beløb sig til 1.167 Rbdl, 3 M og 15 Sk. Størrelsen af »Underbalancen« blev opgjort til 1718 Rbdl, 2 M og 10 Sk.¹⁹⁷⁾

Det ses af boopgørelsen, at broderen Jacob: »Cancelliraad Deichmann, Kjøbenhavn, for Tilgodehavende udlagte Begravelsesomkostninger og Hestepenge m.v.,« får udbetalt 62 Rbdl, 5 M og 5 Sk.¹⁹⁸⁾

Den 28de juni 1849 overdrager skifteretten papirmøllen på Havreholm til Kludehandler Andreas Culmsee, Frederiksborg for den nette sum af 800 Rbdl, mod at Culmsee: »- inden

8 Dage vil forskaffe Selv-Skylden Caution for Kjøbesummens Betaling og Conditionernes Opfyldelse fra Kjøbmand Gersleff, Hillerød«.

Den 12te december 1850 ved et indkaldt skifteretsmøde står anført at: »Skifteretsforvalteren bemærkede at Kjøberen af Papirmøllen, A. Culmsee har betalt, Kjøbesummen for Papirmøllen med 400 Rbdl og Renter 16 Rbdl den 8de Januar d. A. og de øvrige 400 Rbdl, samt Renter 10 Rbdl den 29de Juli a.A.«

Peder Christian Deichmanns industrieventyr var slut, men han var den aktive igangsætter. En af hans virksomheder, nemlig Chokoladefabrikken »Elisabethsminde« var så levedygtig, at den på et tidspunkt var landets største, og nåede den anerkendelse at blive Kgl. Hof-Leverandør, samt vinde berømmelse og medaljer på industriudstillinger.

En anden af hans industrier, den industri der blev hans død, nemlig papirfabrikken på Havreholm, blev efter Ludvig Culmsee's køb og endelige overtagelse af fabrikken omdannet til udelukkende at producere pakpapir og kardus, samt gulv- og tagpap. Produkter som Deichmann havde grundlagt i det små.¹⁹⁹⁾ Havreholm havde, da den var på sin højde, en stab på 59 medarbejdere før den i 1889 indgik i De forenede Papirfabrikker.²⁰⁰⁾

Han var på sin måde med i opbygningen af dansk industri, dengang der skulle satses. Kreativitet og glødende optimisme var hans styrke, men administration blev hans »Waterloo«.

5. AFSNIT

Udbredelsen af det Deichmann'ske papir.

Som en naturlig fortsættelse af arkivundersøgelserne vedrørende Peter Christian Deichmann's papirfabrik »Elisabethsminde«, fandt forfatteren det formålstjæntligt at undersøge udbredelsen af de deichmannske papirer, anvendt i den offentlige administration.

De deichmannske papirer er først og fremmest fundet i de mange afleverede Ministerial-Kirkebøger fra 1830erne og fremefter.

En undersøgelse fordrede adgang til magasinerne på Landsarkiverne, og efter at have konstateret, at Hovedministerial-Kirkebøgerne fra områderne henhørende under Landsarkiverne for Sjælland, Fyn og Sønderjylland fandtes deponerede på Landsarkivet for Sjælland, blev der efter henvendelse til Landsarkivar Grethe Ilsøe, givet tilladelse til, under vejledning af Kontorfuldmægtig Villy Christiansen, Landsarkivet for Sjælland, at gennemgå de pågældende arkivgrupper. Det blev konstateret, at der ikke var anvendt Deichmann-papir i områderne henhørende under Landsarkiverne for Fyn og Sønderjylland, derimod blev der i arkivgruppen: Landsarkivet for Sjælland, Nye Magasin, underste kælder, sektion 19, reol 14 til 22, Hovedministerial-Kirkebøger 1814 f.f. (Sj.2.) Sogn nr. 1 til 640, fundet papir af det deichmannske fabrikat i ialt 177 kirkebøger, fordelt på 160 sogne. Deraf 101 tilfælde hvor der kun var anvendt papir fra P. Chr. Deichmann's Fabrikationshandel, og 76 tilfælde, hvor de indbundne skemaer som kirkebøger består af, var samlet af papir fra mindst ét andet fabrikat, udover P.C.D. Det viste sig at hvert fjerde sogn havde brugt P.C.D.papir. Mange andre mindre papirfabrikker var dog også repræsenteret. (Fig. 15).

Efter at have gennemgået hovedministerial-kirkebøgerne på L.A.S. blev der efter henvendelse til Landsarkivar Chr. R. Jansen, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, ligeledes givet tilladelse til, under vejledning af Konservator Aksel Weihrauch, at gennemgå hovedministerial-kirkebøgerne for det jydsk område, her viste det sig at udbredelsen af det deichmannske papir ikke var så almindelig som på Sjælland og Øerne, det var koncentreret i to områder, nemlig Sæbyegnen i Vendsyssel og omkring den vestlige del af Limfjorden, hovedsagelig på Mors.

Derimod var andre mindre, men velkendte papirfabrikker rigt repræsenteret, f.eks. *Erichshaab*, *Carl Fr. Walter*, (*Engelsholm*) og de svenske *Klippan* og *Halmstad* samt flere andre. Maskinpapir optrådte ofte i bøger sammen med papir fra f.eks. ovennævnte papirfabrikker, højst sandsynligt det »nye« Drewsenpapir, hvilket dog kræver en yderligere undersøgelse, idet der her ikke findes vandmærker. Forudsætningerne for koncentrationen af protokolpapir fra netop P. Chr. Deichmann & Compagni's Fabrikationshandel, kan være mange, men en indskærpelse af »Allerhøjeste Rescript af 1ste December, 1812, til samtlige Biskopper i Danmark, Norge og Island ang. hensigtsvarende Ministerial-Kirkebøgers Førelse«, i et cirkulære af den 27de August, 1833, fra Det kgl. danske Cancellie har sandsynligvis forårsaget en aktivering af kirkebogsføringen rundt om i sognene, der er ihvertfald påfaldende mange nye Ministerial Kirkebøger taget i brug i midten af 1830erne, og for en dels ved kommende dækkende tiden helt op i 1890erne. (Se listerne side 59-63).

Til forståelse af rækkevidden af disse bestemmelser, er både rescriptet fra 1812 og circulæret fra 1833 gengivet i fuld ordlyd.

Begge skrivelser er ofte fundet forrest i ministerial-kirkebøger fra sognene under »Aarhuus Stift«, hvilket også fremgår af rescriptet fra 1812. Ud fra et bevaringsmæssigt synspunkt, falder det straks i øjnene, bestemmelsen i 1812-rescriptet om: »- at disse Bøger ikke maae være nogen

ANVENDELSE AF P. CHR. DEICHMANN'S PAPIR I KIRKEBØGER

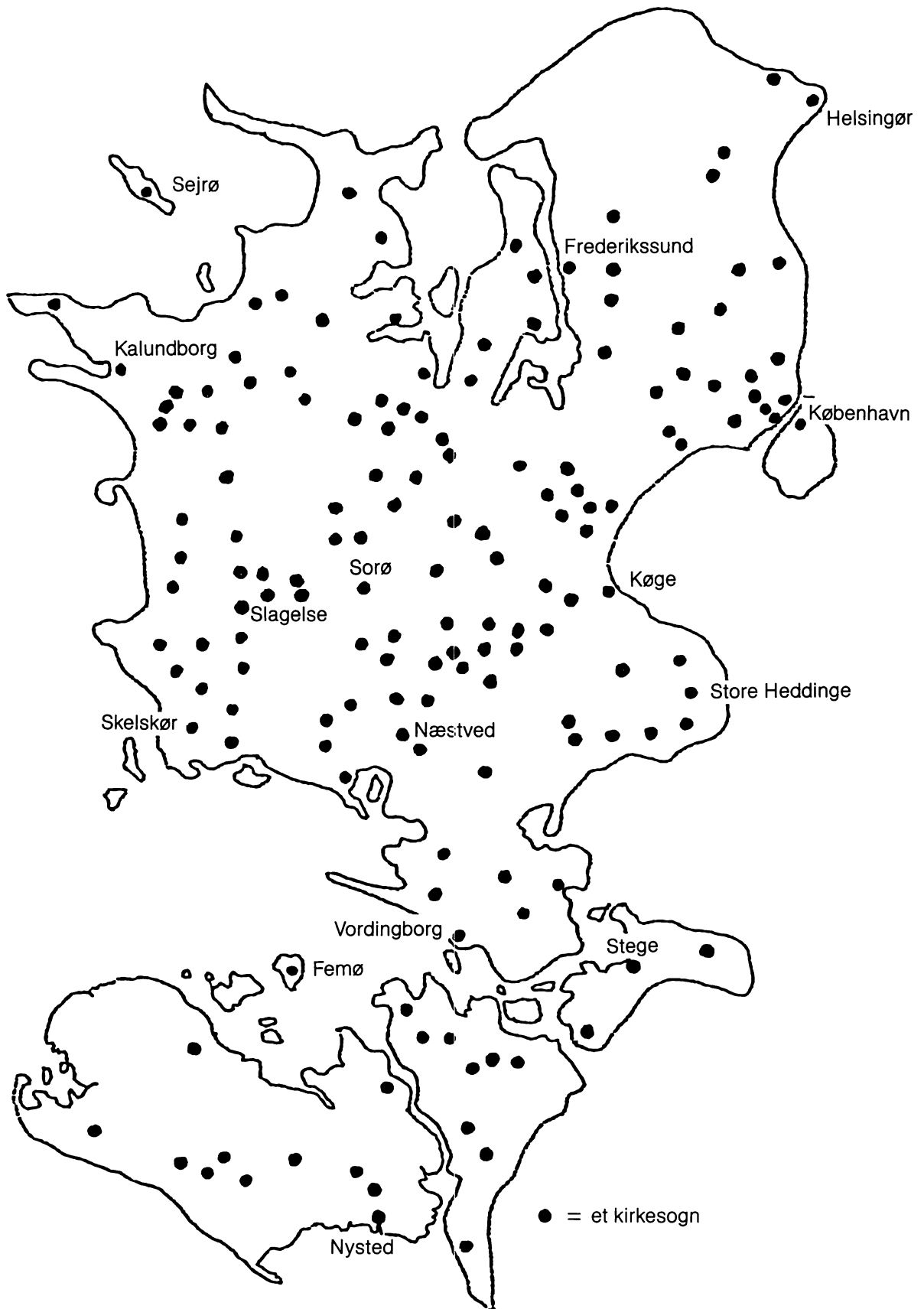

Fig. 15. Kort over den geografiske spredning af det deichmannske papir, anvendt i kirkebøger på det sjælland, lolland, falster- og mønske område. (Fremstillet af forfatteren.)

Nat under eet og samme Tag --«. Dette blev dog ikke altid overholdt, til vidne om det findes der på Landsarkivet for Sjælland brændte rester af både hoved- og kontraminiſterial-kirkebøger fra Tikøb Sogn i Nordsjælland, præſtegården brændte ned i 1940. Under døde af mandſkiøn for 1848 er opført en Papirfabriquer Peter Christian Deichmann, lige udenfor den del af kirkebogen, ſom nu er helt forkullet. Skæbnens ironi, at det ſkulle ske netop for P.C.D. (Fig. 16).

»Allerhøjeste Reſcript af 1ſte December, 1812 til ſamtlige Biſkopper i Danmark, Norge og Island angaaende hensigtsvarende Miniſterial-Kirkebøgers Førelſe.

FREDERIK DEN SJETTE, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holſteen, Stormarn, Dytmarsken og Oldenburg:

Vor Gunſt!

Da Vi have bragt i Erfaring, at Miniſterial-Kirkebøgerne, hvilke i Lovgivningen er befaleet enhver Sognepræſt at holde, føres på forſkiellige Maader, ſamt at diſſe bøger mangle den Fuldstændighed, ſom de bør have i Betragtning af den Vigtighed, de i ſamme indholdte Efterretninger i ſaa mange Henseender ere af, ikke alene i geiſtlige, men ogsaa i borgerlige Anliggender, og Os af Vort danſke Cancellie er fordragen en Allerunderdanigſt Foreſtilling om, hvorledes diſſe Mangler kunne være at rette og afhjælpe og Miniſterial-Kirkebøgenes Indretning forbedres ſaaledes, at de overalt i begge Vore Kongeriger kunne blive førte paa en hensigtsvarende Maade efter een og ſamme Norm, og at af den for Fremtiden kunne erholde alle de Efterretninger, ſom i Overeensſtemmeſe med Øjemedet ved Anordningerne om diſſe Bøger kunne fordres ſaavel i kirkelige ſom borgerlige Anliggender:

Saa giver Vi Dig hermed tilkjende, at Vi hermed Allernaadigſt ville have faſtsat og anordnet følgende: Kirkebøgerne ſkulle overalt i Vore Riger indrettes *in duplo* i Overeensſtemmeſe med vedhæftede 7 Schemata. Diſſe Schemata ſkulle trykkes, ſaa at hver Præſt paa vedkommende Kirkes Regning kunne kiøbe et indbundet og gjemmenſtucket Exemplar, ſom forſynes med vedkommende Amtsprovſtes Authoriſation med Underskrift og Segl, og i hvilket Alt for hele Paſtoratet af Sognepræſten ſkal indføres. Ligeledes ſkal hver Kirkes Degn, eller den i Kirken fungerende Kirkesanger have et Exemplar for denne Kirke, ſom ogsaa bliver bekostet af Kirken og authoriſeres af Sognepræſten, hvilket Protokol Degnen eller Kirkesangeren har at føre under Præſtens Opſigt.

Vedkommende Præſt og Degn eller Kirkesanger ſkulle i ſidſte uge før Advent og ſtrax efter Paaske conferere diſſe *in duplo* forfattede miniſterielle Kirkebøger med hinanden, *dog ſaaledes at diſſe Bøger ikke maa være nogen Nat under et og ſamme Tag*, og ſkulle Amtsprovſterne ved deres aarlige Viſitation have Opſigt med, at diſſe Collationer blive holdte, og derom aarligen gjøre Indberetning til Biſkoppen.

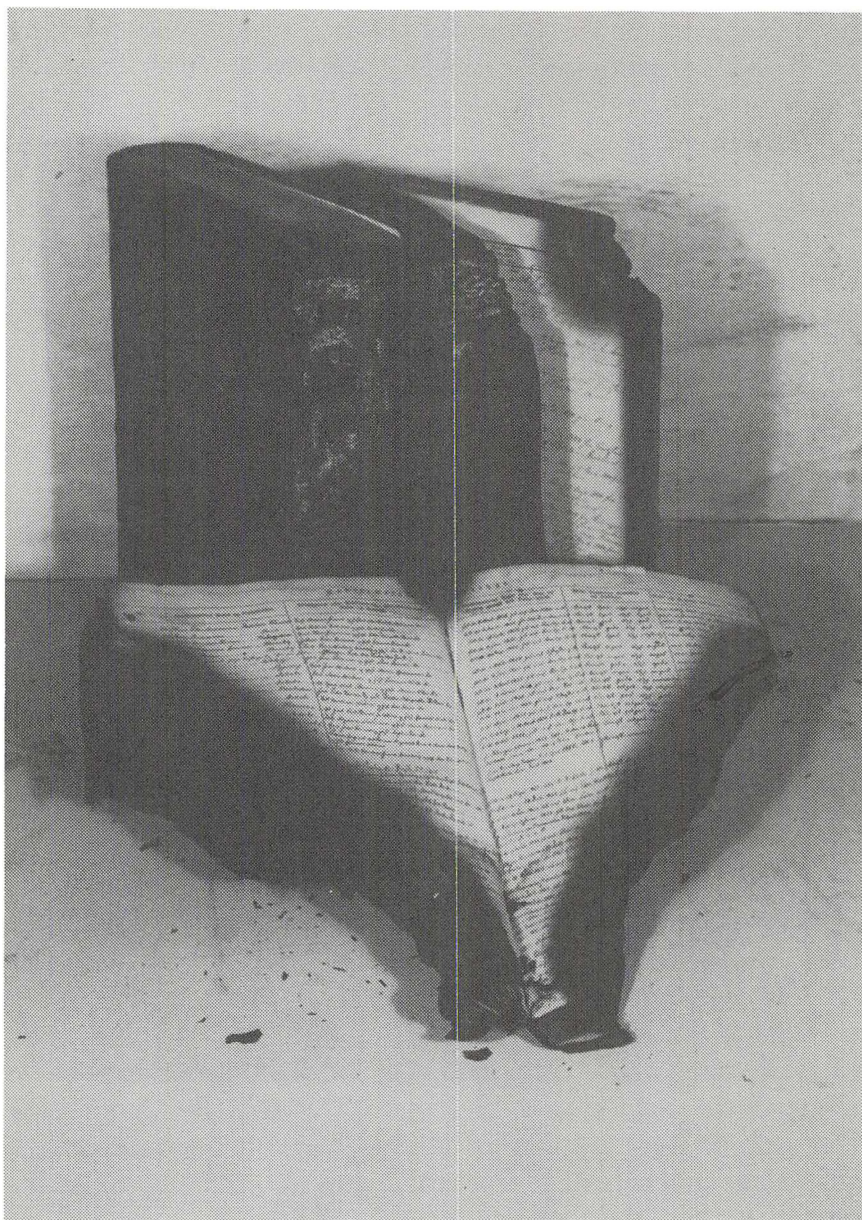
Endelig ville Vi, at Degnen eller Kirkesangeren ſkal tillige ligesom forhen føre en egen Communionprotocol. Derefter Du Dig allerunderdanigſt haver at rette, og Vedkommende ſaadant til Efterretning at tilkjendegive. Befalende Dig Gud!

Skrevet i Vor Kongelige Reſidentsſtad Kjøbenhavn, den 11te December 1812.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Frederik R. /Kaas. Cold. Knudſen. Bülow. Richter.

Til Biſkoppen over Aarhus Stift, angaaende en hensigtsmæssigere Indretning af Miniſterial-Kirkebøgerne.

Fig. 16. Rester af ministerial-kirkebøger fra Tikøb sogn i Nordsjælland. Tikøb præstegård nedbrændte i 1940. Der er ringe efterretninger om hændelsen. Det var kun nogle forkullede rester af kirkebøgerne der blev reddet. Indføringen af P.C.D's død og begravelse er lige synlig på et af de forkullede blade med lister over døde. Konservator Niels Gärtig, Rigsarkivet 1924 til 1968, har mundtligt meddelt om behandlingen af de forkullede rester. (Foto, Niels Gärtig).

»Circulaire.

Cancelliet har bragt i Erfaring, at uagtet den ved allerhøjeste Rescript 1ste December 1812, angaaende Indretningen af Ministerial-Kirkebøgerne, tilsigtede Orden og Fuldstændighed i disse vigtige Bøgers Førelse i det Hele heldigen er opnaaet, saa blive dog ikke de forskellige Schemata, hvoraf disse Bøger bestaae, overalt benyttede saaledes, at enhver Oplysning, som af Præsten kunde blive begjært om de paagjældende Individier, altid kan faaes med den Lethed og Hurtighed, som vilde gøres mulig ved en fuldkommen hensigtsmæssig Benyttelse af hine Schemata. Cancelliet skulde derfor tjenstlig anmode Deres Højærværdighed om, behageligen at ville paalægge Sognepræsterne i det Dem anbetroede Stift ved Deres Ministerialbøgers Førelse for Fremtiden at iagttage følgende:

- a) Præsten bør, efter den Oplysning, som han i Overensstemmelse med Plac. 19de November 1811 p. 6 erhoder ved Forevisning af de udstædte Vaccinations-Attester strax derom gjøre Antegning i Anmærknings-Rubrikken der, hvor det paagjældende Individ findes anført; naar det er født i Sognet, i Schemaerne over fødte, og i det modsatte Tilfælde paa Tilgangs-Listerne, og hvad de Individier angaaer, som allerede inden deres Ankomst til Sognet er vaccinerede, bør lignende Antegning gøres, saa snart han ved den befalede Forevisning af Skudsmaal eller Skudsmaalsbog derom kommer til Kundskab. Ovenmeldte Antegning bør indeholde naar og af hvem Vaccinationen er iværksat.
- b) For at Præsten med Lethed og Nøjagtighed kan give den i Canc. Circ. af 8de October 1796 c. foreskrevne Attest, om de i et fremmed Lægd afdøde Landmilitair-Reserver, bør det i saa Henseende Fornødne og in specie den Dødes Fødested og Faderens Navn anføres ved Dødsfaldets Indtegnning paa det vedkommende Schema, hvor slig Oplysning bliver at anbringe under Rubrum. »Stand, Haandtering og Opholdssted.« Ligeledes bør Oplysning om andre Afdødes Fødesteder og Fædre indføres i fornævnte Rubrik, forsaavidt den uden Vidtløftighed og Vanskelighed kan faaes.
- c) I Schemerne over Confirmerede bør i Rubrikken: »Confirmandens Alder efter Dag og Datum m.v.« tilføies, hvor Confirmanden er født, naar Confirmationen har fundet Sted, og hvis Confirmanden ei havde den lovbestemte Alder, om Dispensation i denne Henseende er given. I Rubrikken: »Dom angaaende Kundskab og Opførsel« bør Anførsel skee om Dispensation er meddelt i Henseende til Kundskaber.
- d) I Schemaet over Copulerede bør, i Henhold til Bestemmelsen i Forordn. 30te April 1824 p. 14, tilføies i Rubrikken: »Anmærkninger« naar Vielsen er forrettet i et andet Sogn, end det Bruden er Medlem af; saa bør det og i bemeldte Rubrik anføres, om foregaaende Lysning har fundet Sted eller ei, og i sidste Fald Hjemmelen herfor.
- e) Paa Tilgangslisten bør Aar og Datum, da Tilgangen har funden Sted, anføres i den første Rubrik, og i Rubrikken: »Hvorfra ankommen« bør tilføies, fra hvem og under hvilken Datum Personen har Skudsmaal, og endelig bør i Rubrikken: »Anmærkninger« anføres, om noget Særligt er at bemærke i Henseende til Skudsmaalets Indhold.
- f) Paa Afgangslisten bør Aar og Datum, da Afgangen har funden Sted, anføres paa den første Rubrik, og i Rubrikken. »Anmærkninger« bør Sognepræsten tilføie sine Bemærkninger om den Afreistes Forhold i Menigheden.

Det følger iøvrigt af sig selv, at Alt hvad der saaledes bliver Præsten at indføre i det Exemplar af Kirkebøgen, som han holder, ogsaa bør gaae over i det andet Exemplar, som vedkommende Kirkebetjent, i Overeenstemmelse med Rescr. 1ste Decbr. 1812, har at føre under Præstens Opsyn.

Da man desuden har Grund til at formode, at det almindelige Jevnførelses-Schema ikke overalt føres tilbørlig, og Cancelliet maa ansee dette Schema saa meget mere nyttigt, som det vækker Præstens Opmærksomhed paa, om hans Ministerialbog i alle dens Dele er ført med tilbørlig Fuldstændighed og Nøiagtighed, og letter de overordnede Embedsmænd den hermed fornødne Control: saa skulde Collegiet tjenstlig anmode Deres Høiærværdighed om behagelig at indskjærpe Sognepræsterne i . . . . . Stift, at de med pligtskyldig Nøiagtighed føre dette Register. Deres Høiærværdighed vilde derhos behageligen paalægge de vedkommende Provster, at de ved deres Visitatser anvende særdeles Opmærksomhed paa at undersøge, hvorvidt Præster, efterkomme deres Pligt saavel i sidstnævnte Henseende, som i Henseende til hvad der ellers, deels allerede forhen, deels i Følge denne Cancelliets Skrivelse, paaligger dem ved Førelsen af Kirkernes Ministerialbøger, samt i Tilfælde af nogen Forsømmelse erindre Vedkommende derom. Og maa Cancelliet ligeledes anmode Deres Høiærværdighed om, at ville ved Deres Visitat ser have nøie Indseende hermed.

DET KONGELIGE DANSKE CANCELLIE, den 27de August 1833.

Stemann. Monrad. Ørsted. Lassen. Lange. Hansen. Bentzen.«

En væsentlig årsag.

Johan Christian Drewsen skriver i sine optegnelser om Strandmøllen, efter at han i 1829 havde taget sin nye papirmaskine i brug og installeret en 20 hestes kraft dampmaskine til at drive den nye papirmaskine og kludemøllerne (hollændere), han havde installeret i sin fabrik, nogle betragtninger over det hjemlige papirmarked. (se ref. 111) Det fremgår af disse optegnelser, at selv om han havde tredoblet sin årsproduktion fra ca 10- til 12.000 riis papir om året til nu 36.000, var han i begyndelsen af 1830'erne ikke i stand til at producere alt, hvad han kunne sælge. Det vil dermed sige, at der var plads på det danske marked til en udvidelse, en niche der blandt andre har givet Deichmann mulighed for at begynde en papirfabrikation.

Det næste spørgsmål er så, hvorledes P.C.D. har fået papiret distribueret så grundigt, som efterfølgende undersøgelse vil vise.

Resultatet af en gennemgang af samtlige hovedministerial-kirkebøger for Sjælland, Lolland, Falster og Bornholm, med omliggende øer, samt Nørre-Jylland.

Bemærkningen »blandet« ud for et registreringsnummer, betyder at der *med sikkerhed kan konstateres*, at der er anvendt papir fra to eller flere papirfabrikker til trykning af de skemaer, som ministerial-kirkebogen var indbundet af. Hvilket indikerer at kirkebogsskemaerne må være trykt centralt. De enkelte kirkebøger varierer stærkt i tykkelse og indhold, hvilket peger på, at den enkelte præst har købt, hvad der var brug for i det pågældende sogn.

Landsarkivet for Sjælland.

sogne og registraturnr.	kirkesogn navn	år fra og til	bemærkninger
11- 8	Skt. Petri tyske kirke	1839-62	
15- 2	Citadel Sogn	1849-91	blandt
21-20	Holmens Kirke	1838-48	
21-27	Holmens Kirke	1836-42	
47-12	Vor Frelser	1834-44	
47-13	Vor Frelser	1839-56	
117- 5	Brønshøj	1835-45	
117- 8	Brønshøj	1833-42	
131- 4	Gentofte	1839-67	
148- 2	Gladsakse	1841-48	blandt heri maskinpapir
151- 2	Herlev	1841-48	blandt
156- 4	Rødovre	1839-91	
160- 4	Ballerup	1841-55	typisk PCD-skade
170- 2	Sengeløse	1841-56	blandt
173- 2	Torslunde	1840-68	blandt
176- 4	Værløse	1841-53	blandt

sogne og registraturnr.	kirkesogn navn	år fra og til	bemærkninger
178- 3	Hellebæk	1841-49	blandet
181- 9	Helsingør, St. Mariæ	1836-91	
184- 3	Asminderød	1841-58	blandet
186- 4	Blovstrød	1843-50	blandet
188- 3	Grønholt	1841-69	blandet
190- 2	Hørsholm	1832-47	blandet
193- 2	Draaby	1837-55	blandet
			PCD-papir interessant?
194- 4	Farum	1842-59	blandet
197- 3	Ude-Sundby m/Frederiksund	1841-50	
199- 2	Gerlev	1837-55	
201- 3	Hjørlande	1842-47	
208- 6	Selsø	1842-69	blandet
213- 4	Slangerup	1836-47	
237- 2	Strø	1837-78	
256- 3	Kirke Hyllinge	1841-59	blandet
259- 3	Kirkerup	1843-66	blandet
263a-2	Osted	1844-67	blandet
264- 4	Rye	1838-54	
276- 2	Gadstrup	1837-69	
279- 2	Havdrup 1838-61		
280- 2	Højelse	1838-52	
280- 6	Højelse	1839-46	fint
			PCD-papir
281- 3	Jersie	1841-91	blandet
284- 2	Kildebrønde	1836-59	
287- 5	Køge	1843-66	blandet
290- 2	Reerslev	1836-56	
293- 2	Solrød	1838-60	
298- 3	Ørsted	1839-54	
301- 2	Drøsselbjerg	1837-58	(C.F.W.) blandet
302- 2	Finderup	1842-69	blandet
303- 2	Gerlev	1837-49	
308- 4	Kallundborg	1837-51	
309- 2	Kirke-Helsingø	1838-60	blandet
311- 2	Niløse	1838-54	
315- 3	Rørby	1843-58	blandet
316- 3	Røsnæs	1838-51	
318- 1	Solbjerg	1836-60	
321- 2	Svallerup	1839-58	
322- 4	Sæby	1839-58	
323- 3	Tersløse	1836-60	blandet
325- 2	Ubby	1836-56	
326- 2	Ørslev	1836-60	blandet
330- 2	Gislinge	1832-69	blandet
333- 2	Hjembæk	1844-72	blandet

sogne og registraturnr.	kirkesogn navn	år fra og til	bemærkninger
335- 2	Hobstrup	1843-65	
336- 2	Hørby	1839-58	
337- 2	Jyderup	1843-67	blandet
340- 2	Kvanløse	1837-61	
341- 3	Mørkøv	1841-48	blandet
342- 2	Nørre-Jernløse	1837-54	
345- 2	Soderup	1837-53	
347- 3	Store-Taastrup	1840-53	blandet
349- 2	Sønder-Asminderup	1838-56	
351- 3	Søndersted	1842-79	blandet
355- 2	Tølløse	1838-60	
357- 2	Ugerløse	1837-56	
358- 3	Undløse	1838-70	
359- 3	Aagerup	1841-65	blandet
359- 4	Aagerup	1838-57	
362- 3	Bjergsted	1839-51	
363- 3	Bregninge	1837-46	
364- 2	Egebjerg	1846-68	blandet
368- 4	Højby	1837-66	
368- 6	Højby	1836-56	
369- 1	Hørve	1837-73	blandet
370- 2	Jorløse	1839-54	
375- 2	Sejrø	1846-65	blandet
377a-2	Vallekilde	1837-69	blandet
380- 2	Værsløv	1839-56	
385- 2	Bringstrup	1836-75	
393- 2	Høm	1840-75	blandet
394- 3	Jystrup-Valsøllille	1840-80	blandet
394- 4	Jystrup-Valsøllille	1840-91	
394- 8	Jystrup-Valsøllille	1840-91	blandet
395- 2	Kindertofte	1839-65	blandet
397- 3	Kvækeby	1837-64	
397- 4	Kvækeby	1836-46	
399- 4	Munke-Bjergby	1836-53	
399- 5	Munke-Bjergby	1836-90	
400- 2	Nordrup-Øster	1836-50	
406- 2	Sorø	1838-59	
406- 3	Sorø	1838-69	
406- 4	Sorø	1838-74	
407- 3	Steenmagle	1843-51	blandet
408- 8	Teestrup	1839-63	
409- 3	Terslev	1842-67	blandet
414- 5	Øde Førslev	1836-79	blandet
415- 2	Ørslev	1843-70	blandet
417- 2	Boeslunde	1839-54	
421- 2	Hemmeshøj	1839-63	blandet
422- 2	Kirke-Stillinge	1840-51	blandet
426- 2	Otterstrup	1839-60	blandet

sogne og registraturnr.	kirkesogn navn	år fra og til	bemærkninger
428- 2	Slagelse, St Peder	1839-50	
431- 2	Sorterup	1840-66	blandet
433- 4	Taarnborg	1841-57	blandet
436- 4	Egeslev-Magle	1837-52	
437- 2	Flakkebjerg	1837-60	blandet
449- 2	Hyllinge	1843-59	blandet
452- 4	Karrebæk	1842-68	blandet
457- 2	Marvede	1837-45	
457- 3	Marvede	1842-59	blandet
459- 2	Skelskør	1836-53	blandet
461- 2	Sønder-Bjerge	1840-62	blandet
466- 2	Vallensved	1836-52	blandet
468- 2	Ørslev	1840-60	blandet
470- 2	Bjeverskov	1837-64	
475- 2	Havnelev	1842-72	blandet
479- 2	Holtug	1839-60	
482- 2	Haarlev	1837-47	
482- 3	Haarlev	1842-68	blandet
486- 2	Lidemark	1840-64	
487- 2	Lille-Heddinge	1842-72	blandet
488- 2	Lyderslev	1839-75	
491- 2	Spjellerup	1837-68	
492- 2	Smerup	1837-68	
493- 3	Store Heddinge	1844-54	blandet
499- 3	Ulse	1841-82	blandet
499- 4	Ulse	1837-75	
503- 2	Vollerslev	1838-61	
506- 2	Aversi	1838-88	
507- 2	Bavelse	1837-52	
508- 2	Fensmark	1837-47	
509- 3	Glumsø	1836-48	
519- 2	Næstved, St. Peter	1838-54	
520- 2	Riislev	1839-56	
521- 2	Rønnebæk	1843-60	blandet
523- 2	Skelby	1840-92	blandet
524- 2	Sværdborg	1840-57	
526- 2	Tybjerg	1839-65	
533- 2	Kastrup	1841-46	blandet
534- 2	Borre	1837-62	
538- 4	Everdrup	1843-53	blandet
539- 3	Fanefjord	1839-52	
540- 2	Jungshoved	1842-62	blandet
542- 3	Beldringe	1843-61	blandet
545- 2	Mern	1841-58	
550- 5	Stege Land Sogn	1836-58	blandet
552- 4	Vordingborg	1837-40	
552- 5	Vordingborg	1841-45	blandet
557- 2	Arminge	1838-63	

sogne og registraturnr.	kirkesogn navn	år fra og til	bemærkninger
558- 3	Birket	1838-68	
590- 3	Femø	1838-54	blandet
592- 2	Hillested	1839-52	
600- 3	Skørringe	1837-46	
602- 2	Tirsted	1837-49	
605- 3	Vejleby	1837-49	
610- 2	Fjelde	1843-85	
614- 3	Kettinge	1844-59	
615- 3	Majbølle	1843-56	
617- 3	Nysted	1842-67	
617- 9	Nysted	1842-75	
620- 3	Slemminge	1844-92	
628- 3	Brarup	1838-50	blandet
629- 2	Eskildstrup	1837-65	blandet
631- 3	Kippinge	1838-49	blandet
632- 2	Lillebrænde	1839-69	
635- 3	Nørre-Kirkeby	1843-79	
639- 3	Tingsted	1842-57	
640- 3	Torkildstrup	1839-58	
651- 2	Skelby	1839-61	blandet
654- 2	Sønder-Kirkeby	1838-64	blandet

NB! Alle IKKE mrk blandet ministerial-kirkebøger fra sognene nr 610 - 654 indeholder mange vandmærker hvor fabriksnavnet er udeladt. Der er sandsynlighed for, at disse ark kan være fra P.C.D's produktioner på Brønsholmsdal og Havreholm.

Landsarkivet for Nørre-Jylland.

C 68	Sæby Kirke	1836-58	blandet PCD/CFW/Erichshaab
C 93	Hauerslev	1836-64	blandet
		herfra rescript og cirkulær.	
C 115	Stagstrup	1839-59	
C 115	Harring	1839-52	
C 116	Hørdum	1840-65	
C 116	Skyum	1840-71	blandet PCD+Honig u. Zoon.
C 117	Villerslev	1837-54	- - -
C 123	Bodum/Ydby	1833-46	ikke PCD! Men Klippan.
C 204	Gelde	1837-60	
C 204	Aasted	1837-63	

Kirkebog fra Tranquebar.

Som en kuriositet kan nævnes, at den sidste kirkebog fra den danske kirke i kolonien Tranquebar i Indien, var fremstillet af papir fra P.Chr. Deichmann & Comp.s Fabrikationshandel. Papiret i bogen var totalt nedbrudt p.g.a. høj temperatur og høj luftfugtighed, samt den høje koncentration af allun der var tilført papiret i fremstillingsprocessen. (Fig. 17).

Distribuering af det deichmannske papir.

Det fremgår ikke klart hvordan P.C.D. fik sin papirproduktion distribueret, men det synes som om han har haft hjælp af familien. Det vides med bestemthed at broderen Jacob Deichmann forhandlede papir og at han hermed kunne have hjulpet P.C.D.

Peder Christian Deichmann fik dog aldrig æren af at levere papir til kirkebøger i sit hjemmesogn »Boddøm-Ydby«. Som det ses af listerne fik Bodum-Ydby nye kirkebøger i 1833, med papir fra den svenske papirfabrik i Klippan.

Et par breve fra Deichmann's hånd.

Efter at P.C.D. den 11te maj 1825 havde fået privilegium på 8 år til at drive fabrikationsvirksomhed for fremstille farver til hjemmefarvning af tekstiler af uld og linned, ønsker han at få konsolideret sin virksomhed og ansøger derfor kongen om et lån på 1500 Species fra Industriefonden. I GKKL Industri- og Fabriksjournal, DD 1826, sag nr 118 er P.C.D.'s ansøgning registreret, og dens fulde ordlyd er følgende:

Til Kongen!

Kjøbenhavn den 11te Februar 1826. P. Chr. Deichmann ansøger allerunderdanigst at bevilges et Laan af 1500 Species af det høie General Toldkammer og Commerce Collegie lagte Laanefond, til at kunne til hans Fabricationers usvækkede Drivt med sammes Brug, erstatte Savn af et ligesaa stort Tab ved M Triers Insolvenz Erklæring imod gangbar Rente og Tilbagebetaling i 5 Aar med 300 Species aarlig, og for hvilket han byder tilstrækkeligt Pant i sine Eien dele, hvis dobbelte Værdier hans beviselige Drivtighed lover betryggende Sikkerhed for.

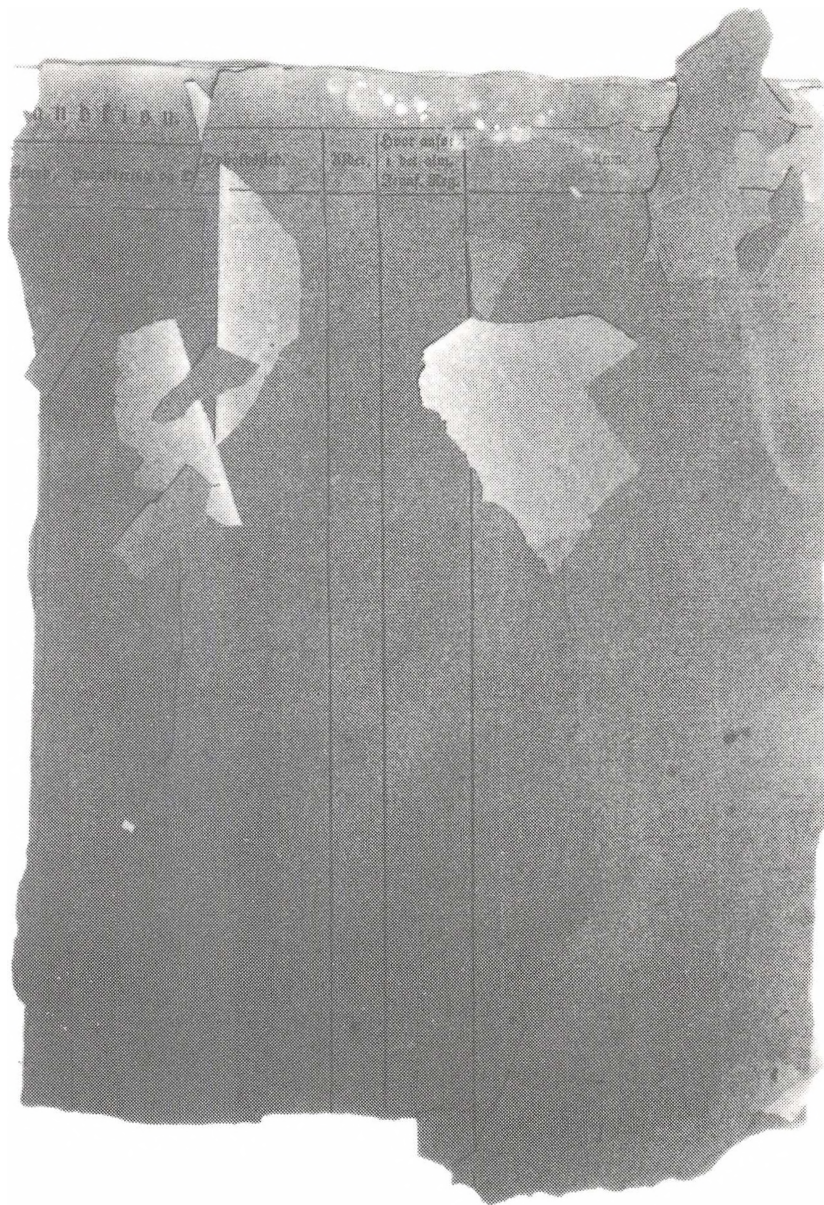
Nærværende Ansøgning som har til Gjenstand at lette min Industrie Handels Drivt med et Laan af Industrie Fondet, opfordrer mig foreløbig at forklare de nærmere Omstændigheder, som foranlediger mig til at bruge Frihed med mit allerunderdanigst Andragende.

For omtrent 2 Aar siden etablerede jeg med egne Midler og Kræfter en Handel, som hidtil kan bevises at have været et af de virksomste og hensigtsmæssigste Midler til Huusindustriers Fremme.

At dette er allernaadigst af Deres Majestæt indseet, beviser det mig under 11te Mai 1825 allernaadigst forundte Eenerets Privilegium paa 8 Aar.

Med mine bøger og flere hundrede breve kunde jeg bevise, at den Industrie Handel var stedse i Tiltagende og har vundet Dag for Dag Tillid.

Her indskrænker jeg mig blot til at bielægge notorial Extract af 50 forskiellige Breve, hvorefter det høie General Toldkammer og Commerce Collegium fandt sig beføiet at indstille til Deres Majestæt, om allernaadigst at forunde mig ovenberørte Eenerets Privilegium, samt at Exempler af de Forskrivter, enhver Kjøber en detail erholder, som jeg har ladet aftrykke i det tydske og danske Sprog, tilligemed en Priiscourant som beviser mine Varers Billighed.

Fig. 17. Ubeskrevne blade af den sidste danske hovedministerial-kirkebog, anvendt ved den danske kirke i kolonien Tranquebar i Indien, papiret var fremstillet på Elisabethsminde og er mærket med fabrikkens mærke. (Se side 39). Papiret her bærer tydeligt præg af tropeskader, og at det var produceret med nedbrydningsfaktoren alun. (RA). (Foto, Mogens S. Koch).

Derefter vover jeg allerunderdanigst at forelægge Grunden til mit Andragende. Min Handel er som meldt og beviselig, af notarial Extraction stedse i Tiltagende, ligesom det ogsaa er klart, at jeg ved at befordre Varenes afsætning i fraliggende Egne, maae give Credit, da det hører under mine Betingelser, at Kjøbmændene skulle holde sig med alle Couleurer Sorterne.

Et par Beviser bruger jeg Frihed at fremlægge til Bekræftelse af mit Udsagn; dog har med min Handel i dens uforstyrrede Gang den Regl (regel,forf.) bekræftet sig, at en drivtig Mand finder stedse Credit for Fond til sin Handels Drift, men at Uheld som vist ikke er ubekjendt for det høie Collegium, har tildraget sig i denne Tid ved Moritz Triers Insolvenze, som er af den Art, at hans Creditorer, af hans aldeles derangede Masse, neppe tør vente nogen som helst Dividende og i denne Fallit er jeg interresseret med Rbdl 4.425,-.

Dette Tab kan jeg paa Forlangende bevise med de anden Gang indfrie originale Vexler og bringer mig at reelt og uforskyldt Skaar i min Formues Tilstand, men svækker endogsaa, ved at være bleven bekjendt den mercantilske Credit, og har endnu de værste Følger, forsaavidt at de standse min Drivtighed i at afsætte og fremme mine Industrie og Fabrique Frembringelser, svække mit Monopols Kraft i mine Hænder, da min Handel er i fuld Drivt og mine forbindelser vante til en Credit, som jeg ikke, uden ved at svække deres Interesse for mine Frembringelsers Afsætning, kan eller tør nægte, og hvoraf den første Følge kan med Grund forudsættes at ville blive, at mit for Landets Vel saa meget lovende Værk, om ikke just standses, dog maae reduceret betydeligt.

Jeg behøver ikke at forsikkre at det ogsaa er til ubodelig og uberegnelig Skade for Almuen, som ved betydelig Besparelse af den kostbare Farverløn, ved mine Compositioner har fundet sig opmuntret til indenriske Toiers Tilvirkning, men paa en saa let og bequem Maade selv ufeilbarlig at kunne farve samme.

Paa disse og flere Grunde som det Hoie Colligium for Industrie Faget let af sig selv fatter Realiteten af, vover jeg til min Handels ustandse Drivt, at ansøge mig allernaadigst bevilget, imod gangbare Renter, et Laan af det Fond, som Deres Majestæt allernaadigst har overdraget det Hoie Collegium til Disposition for nye Fabrikers Opkomst og Fremvext, for en mit Tab lignende Sum af 1500, Ettusinde og Femhundrede Species, imod Vilkaar at kunne afbetale samme i 5, siger Fem Aar med 300, siger Trehundrede Species aarlig.

Med hensyn til min Soliditet, er jeg villig til at fremvise Varer og Effecter for den dobbelte Værdie, foruden mit løbende Tilgodehavende i Bøgerne, der stadig i Reglen er betydelig; og med at modtage dette Laan, ville jeg til Sikkerhed give Panteret i hvad jeg er og blive i Besiddelse og Eier af. Deels paa Grund af min uforskyldte Anledning til at søge dette Laan og deels, fordi jeg troer at have bevist Nyttigheden af mine Fabricationer for Huusindustriens Fremme, vover jeg allerunderdanigst, at vente det ansøgte Laan allernaadigst bevilget.

Allerunderdanigst,
P. Chr. Deichmann.
Snaregaden No 3 1ste Sal.

NB! På trods af særdeles gode anbefalinger fra bl.a. fabriksdirektør Lehmann, samt to genfremsættelser af ansøgningen, får P.C.D. ikke lånet:

»I følge tidligere Resolution skal Urtekræmmer Deichmann mundtligentilkjendegives, at Collegiet ikke ser sig i Stand til at kunne opfylde det ham givne Løfte om, for Hans Majestæt Kongen at nedlægge allerunderdanigst Forestilling om Laan af Industriees og Commerces Fond til Udvidelse af hans Etablissement for tilberedte Farvestoffer saalænge han ikke paa fyldestgørende Maade har fralagt sig de Yttringer mod samme, som Farver Starup ved trykken har offentliggjort.«

»Secretariatet den 1ste Mai 1826.«

Anmeldelse for Industri- og Fabrik- Contoiret.

No 357, I.& F. jour. DD 1826. (RA)

OBS! Når man sammenligner disse to breve, P.C.D.'s låneansøgning 11te februar, 1826 og hans sidste produktionsberetning til birkedommeren på Esrom Kloster, er det tydeligt, at det er en knækket mand der den 7de februar, 1848, næsten 22 år senere, forsøger at dække over sin mangelfuldhed.

Urtekræmmer Peder Christian Deichmann's sidste produktionsberetning.

Som det fremgår af tidligere, hjemkalder Københavns Magistrat nu P.C.D.'s borgerbrev af 26 april, 1816, hvilket kan ses i borskabsprotokollen på Københavns Stadsarkiv.

Hr. Birkedommer Arnesen paa Esrom Kloster.

Havreholm Mølle d. 7de Febr. 1848.

Deres ærede Skrivelse af 20de Decbr kom Jeg først tilhænde i de sidste Dage af Aaret, og mange Hindringer har udsat Besvarelsen til Dato. Den vigtigste af disse er, at min Papirfabrik er saa liden, at jeg maae selv bestyre den, og ei levner den fornøden (fornødne, forf.) Tid til Bogholderi. Jeg kan derfor knap paa Ed afgive mine Oplysninger, hvorvel de ere paa min Ære op-giver saa nær Sandheden som Muligt, og nøjere troer Jeg ei heller at Toldkammeret fordre det.

- 1) Fabrikken er egentlig endnu ikke færdig.
- 2) Naar den er det, bliver den mulig kun stundom benyttet, thi Umoraliteten er vist iblandt Papiirmagersvende næst Nagelsvendene allerstørst, dog stjæle de sjælden.
- 3) Imidlertid har Jeg fra 2 til 5 Svende i Arbejde, og saa 2 a 4 saakaldte Hausknægte, og 2 a 3 Fruentimmer, bedst gaar det med 9 Induvider, (Individer,forf.)
- 4) der forarbejder meest og helst af Affaldet af indenlandske Tøjer, af brugt Tougværk og Straae.
- 5) Af udenlandske Materialier bluges (bruges,forf.) hidtil kun 1 Tdr Allun om Aaret.
- 6) Aarlig Gjennemsnit af Fabrikatet er omtr 400 Dusin Pressepapiir for Farvere, 1000 Lpd Papper, 400 Riis Beegpapiir, 2000 Riis Maculatur, og af Skrivepapiir fabrikerer Je. .... 300.
- 7) Det ..... Beboere ere ikke industriøse, o. .... ere Klasser til Smaaetyve, og i Omegnen af Vandets Udløb fra Gurre Søe finder adskillige Hærværksmænd, som uden Nytte for sig selv have tilføjet mig flere Dæmning brud, og forvoldt mig stor Skade.

Jeg kjender Gjerningsmændene ret godt, men ignorerer dem, af Grunde som Jeg vil angive Dem om Jeg kommer i saa nær Forbindelse med Deres Person, at Jeg tør tale aabent. Den vigtigste Aarsag har egentlig været, at sal. Justitsraad Meinig var for gammel til et saa vidtløftigt Embede og Jeg formener, at just derfor Umoraliteten har taget Overhaand i visse Retninger mere her end andensted, fordie han ønskede, at de smaae Sager maatte tilside-sættes, af hvilken Ultraliberalitet Mængden gjorde Misbrug.

Jeg beder, bliv ei vred, om Jeg siger Dem noget smigrende, det er nu mindre Svang i Deres Embedstid, og nogle faae Exempler ville rimelig sætte Grændser for den temmelig gjængse Uhæderlighed, som endnu maatte herske.

Dersom der i Deres indholdsrige Forespørgsel maatte være noget uoplyst bedes det tilgivet, og paa speciel Spørgsmaal skal enhver Oplysning vorde meddelt af Deres Ærbødigste P. Chr. Deichmann.

NB! Den manglende tekst i brevet skyldes et afrevet stykke, antageligt er det sket på et sent tids-punkt i brevets arkivalske historie, idet tallene i Deichmanns brev til birkedommeren er opgivet korrekt til GKKL, se dette under afsnittet om Havreholm, ref. 177.

REFERENCER

1. Allerhøjeste Rescript af 1ste December, 1812, til samtlige Biskopper i Danmark, Norge og Island ang. hensigtsvarende Ministerial-Kiekebøgers Førelse. Rescripter ved Fogtmann, 7.Deels 3. Bind, 1811-1812. (Alm. omtale, Kirkebogsreformen.)
2. *Hoved Ministerial-Kirkebøger*: Landsarkivet for Sjælland m.v., Landsarkivet for Fyn, samt Landsarkivet for Sønder-Jylland.
L.A.S. Ny Magasin, Underste etage, sektionerne 16 og 19.
Landsarkivet for Nørre-Jylland. L.A.V. Rum 401, Reol 80 f.f.
3. RA GKKL 1816-48. »Register over udfærdigede Bevillinger fra 1816 til ult. 1834.« GKKL's IFK. Protokol, unummereret.
4. Ibid. 3. »Papiir - Fabrikker med Toldfrihed.« s. 105 -106.
5. »Tabel over de i Snarens Quarteer, Snare Gaden No 3 værende Industrie Anlæg for året 1825.« RA GKKL's IFK, Industritabeller, København, 1825, pk nr 376, litra B-K. Læg nr 8.
6. Ibid. 5. Læg nr. 1.
7. »Tabel over de i Nørre Quarteer, No 161 ved Nørre Vold værende Industrie Anlæg«. RA GKKL's IFK, Industritabeller, København, 1831, pk nr 378, litra B-M. Læg nr 8.
8. »Tabel over det i Udenbyes Klædeboe Quarteer No 37 D værende Industrie Anlæg, Aar 1835«. RA GKKL's IFK, Industritabeller, København 1835, pk nr 388. Læg nr 53.
9. Det kgl. danske Cancellie's Circulaire af 27de August, 1833, til Indskærpelse af kgl. res. 1. 12. 1812.
10. »Plakat for Danmark ang. Kludes Udførsel, samt Bestemmelser af Indførselstolden for visse Papiir Sorter«. Schous Udtog af Forordninger, 1825, 26. Januar. Kjøbenhavn, 1826. s. 180.
11. Bogtrykkerkunsten, Opfindelsen af Hurtigpressen i 1814 af Friedrich König. Illustreret Dansk Konversations Leksikon, bd. 3, København, 1934, s. 309.
12. Jørgensen, Harald: Anders Sandø Ørsted, Arbejder om Trykkefriheden. Gyldendal, Kbh. 1947, s. 16 og 164 ff.
13. Deichmann, P.C.: »Personlig Indberetning til Birkedommer Arnesen paa Esrom Kloster« for produktionsåret 1847 på Havreholm Papirfabrik. RA GKKL's IFK, Industritabeller for de danske provinser, Frederiksborg Amt, 1847, Læg nr 1.
14. »Indberetning over Fabrik- og Industrianlæg i Hirschholm Birk for Året 1847.« »Brønsholmsdal.« RA GKKL's IFK, Industritabeller for de danske provinser, 1847, Frederiksborg Amt, Læg nr 1.
15. Pedersen, Hans Peder: »The problems of Deacidification in Denmark.« Brigitte Poschmann, Massenrestaurierung. Protokoll einer Arbeitstagung im Staatarchiv Bückeburg vom 17.-18. Februar, 1970. Van den Hoeck & Ruprecht in Göttingen.
16. Selmer, H.P.: Nekrologiske Samlingen, 1. Aargang, Kjøbenhavn, 1849, s.224.
17. RA Microfilm, Kirkebøger, nr. M. 8112 A. Nørre-Jylland, Kirkebog for Bodum-Ydby sogne.
18. Wiberg, S.V.: Alm. dansk Præstehistorie, bd IV. Register og supplement, Roskilde og Bagger. 1960, s. 58.
19. L.A.V. Boddum og Ydby Kirkebog, 1733-1809, »Fødte af Mandskiøn« 1795, »Fødd 29. Mai«.
20. Ibid 19. »d. 10. Juli. Blev min Søn Peder Christian's Hjemmedaab publiceret. Faddere: Madame Gierløff, ---«.

21. RA Læsesal, Folketælling 1801. Bd. 117, s.171. Folketallet i Bodum Sogn under Wester Amt.
22. Ibid 16.
23. L.A.V. Aalborg Raadstue, Borgerskabsprotokol D.1.297. 21.2 1777-17.10.1825, side 132 b, f.f.
24. KSA Bilag til Borgerskabsprotokol No 7, 2.januar 1805 - 28. december 1819, s. 416. Indlagt Brev til Københavns Magistrat fra Borgmester og Raad i Aalborg af 8. Maj, 1816.
25. Koppel, Henrik: Spredte Træk af Boghandelens Historie, 1932, s. 44 f.f.
26. RA GKKL 1816-1848, IFK's Journalsager D.D. 211-360, 1826, Hele sagen, 118, 143, 206, 207 og 333 er henlagt under 357/1826.
27. Ibid 25. s. 47.
28. KSA Borgerrettsprotokol No 7, 2.januar 1805 - 28.december 1819, s. 416, under 26. april 1816. No 5.
29. Ibid 24. Indlagt Borgerbrev for Peter Christian Deichmann.
30. Ibid 24.
31. Ibid 24.
32. Ibid 24.
33. Københavns Vejviser, (f.f. KV.) 1817-18, s. 77.
34. KV 1818-19, s. 86.
35. Ibid 28, en bem. (»- stående ved det borgelige Infanteri.«)
36. Den Militære Kalender for 1823, s. 120. RA 3. afd.
37. RA Microfilm Kirkebøger, M.153 A. Helligåndskirken viede (copulerede) 1826. Nr. 15.
38. LAS Skifteprotokol, Helle Birk. 1786 - 1908, siderne 242b, 243, 245, 246, 248. 249b, 251b, 256, 257, 258b og 260b.
39. KV, 1826, s. 106, P.C.D. nævnt som Forsørgelsesforstander, nævnt sidste gang som F. i KV i 1834.
40. RA GKKL, Industrikontorets Copiprotokol 1822, s. 147, no 279 af 3die April 1822.
41. Ibid 40.
42. KV, 1824.
43. KV, 1825 og 1826/27.
44. KV, 1828 og f.f.
45. KV, 1854.
46. KV, 1831 og f.f.
47. KV. 1834.
48. Ibid 16.
49. RA GKKL, 1816-48, Monopolia et Schernata til Privillegier, 1816-1827, alfabetisk register, s. 205.
50. RA GKKL 1816-48, IFK. Privilligie og Concessions Protocol 1822 26, s. 341.
51. Ibid 50.
52. Ibid 50.
53. RA GKKL, 1816-48, IFK, Copibog, 1825 skr. No 87.
54. Ibid 23.
55. RA GKKL, 1816-48, IFK, Industritabeller, København, 1825 pk. 376, læg nr 1.
56. Ibid 55, læg nr 11, »Tabel over de i Snarens Quarteer, Snare Gaden No 3 værende Industrie Anlæg for Aaret 1825.
57. Ibid 56.
58. Ibid 56.
59. Ibid 56.
60. Ibid 56.
61. Ibid 55, læg nr 8, »Tabel over de i Snarens Quarteer, Snare Gaden No 3, værende Industrie Anlæg for Aaret 1825.

62. Ibid 61.
63. Ibid 61.
64. RA GKKL, 1816-48, Industri Fagets Journal D.D. 1826, sag nr 118. Ansøgning fra P.C.D. 11 februar, 1826.
65. Ibid 64.
66. Ibid 64.
67. Ibid 64, vide Etatsraad Lehmann, sag nr 143, 1 marts 1826.
68. Ibid 64, P.C.D. om caution for hånd, sag nr 206 m/bilag. 20. marts 1826.
69. Ibid 64, indlagt ved sag nr 357. Concept til P.C.D's privilegier af 25. nov. 1826, hvor der i slutpasus nævnes en fortabelsesbestemmelse.
70. Ibid 64, om afslag på P.C.D's ansøgning af 11. feb. 1825. Sag nr. 357, »Anmeldelse for Industri- og Fabrications Contoiret.«
71. RA GKKL, 1816-48, IFK, Industritabeller, København 1831, pk 378, litra B-M, læg nr 1, fortegnelser over kvartererne og indleverede tabeller.
72. Ibid 71.
73. Ibid 71.
74. RA GKKL, 1816-48, IFK's Journal for 1832 sag nr 257.
75. Ibid 71, læg nr 6.
76. Ibid 75.
77. Malmgren, N.: Danmarks Industrielle Etablissement, 1888. »Elisabethsminde«, Kgl. Hof Chokoladefabrik, Kjøbenhavn.
78. Ibid 77.
79. Ibid 71, læg nr 8.
80. Sandemose, Aksel: En flygtning krydser sit spor. Heri er janteloven beskrevet.
81. Ibid 79.
82. Ibid 79.
83. RA GKKL, 1816-48, IFK's industritabeller, København, 1832, pk 380, læg nr 9.
84. RA GKKL, 1816-48, Industrifagets Journal 1839 R.R. sag nr 140.
85. Ibid 84, sager nr 362, 460 og 461.
86. Ibid 84, sag nr 570 af 14 maj.
87. Ibid 84, sag nr. 1226.
88. RA GKKL, 1816-48, Industrifagets Journal 1840 S.S. sag nr 21 af 6. januar.
89. Ibid 88, sag nr 839 af 30 juni. (629 pro 1843.)
90. RA GKKL, 1816-48, Industrifagets Journal 1842, sag nr 629. (839 pro 1840).
91. RA GKKL; 1816-48, Industrifagets kopibog 1843, sag nr 268 af 11 marts.
92. Ibid 79.
93. Ibid 61.
94. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1832, pk 399, læg nr 51.
95. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1841, pk 401, læg nr 60.
96. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1846, pk 410, læg nr 10.
97. Ibid 77.
98. KSA, Stadsconductøren, protokol over udstødelse af attester, foretagne bygningsforretninger m.v. 1823-52.
99. RA GKKL, 1816-48, Industrifagets Copibog 1840, sag nr 49.
100. KSA, Læsesalen, Anmeldelser af firmaer og fuldmagter 1862-89. Protokol 1. A-L, folio 36.
101. Malmgren,N.: Danmarks Industrielle Etablissement, 1888. Billedsamlingen, Københavns Bymuseum.
102. Ibid 101.
103. Ibid 101.
104. Bramsen, Bo og Fogtdal, Palle: København, før og nu - og aldrig, 1990, bd 10, s. 149.

105. Ibid 104, s. 151.
106. Ibid 96.
107. Ibid 106.
108. KSA, Ejendomsvurdering m/ bilag over Udenbyes Klædeboe Quarteer, gl. matr. nr. 37 D, af 12/13 juli, 1871. (Maskiner og udstyr til farvefremstilling er stadig intakt.)
109. LAS, Ministerial-Kirkebøger, Vor Frelser Sogn, 47-12, 1834-44.
110. RA GKKL, 1816-48, Industrifagets kopibog 1837, af af 29de aril, 1837.
111. Drewsen, Johan Christian: Strandmøllen, optegnelser af J.C.D. i Memoirer og Breve udgivet af Julius Clausen og P.Fr. Rist, København, 1916.
112. Fiskaa og Nordstrand: Paper & Watermarks in Norway & Denmark. Monumenta Cartæ Papyraceæ, Amsterdam Paper Publications Society, (Labarre Foundation) MCMLXXVII. s. 332 og 356.
113. Hvidtfeldt, Johan: Rigsarkivet og Landsarkiverne, Personalet, januar, 1975.
114. RA GKKL, 1816-48, IFK industritabeller, København, 1835 pk. 388, læg 53.
115. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1834 pk 385, 1835 pk 388, 1836 pk 390, 1837 pk 393, 1838 pk 395, 1839 pk 397, 1840 pk 399 og 1841 pk 401.
116. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal, 1834 K.K. sag nr 789 af 5 juli. Medd. om kgl. res. af 3 s.m.
117. RA GKKL 1816-48, IFK Register over udfærdigede bevillinger fra 1816 til ult. 1834.
118. Ibid 116, sag nr 702, Kbh's Mag. anbefaler P.C.D's ansøgning om Privillegier.
119. RA GKKL, 1816-48, IFK Privillegie og Concessions Protocollen, 1833-38, s. 183.
120. Ibid 116.
121. Schous udtog af Forordninger, 1825, 26 januar. Klude/Papiir.
122. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1825, pk 376, læg nr 11.
123. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1831, pk 378, læg nr 8.
124. Ibid 15.
125. RA GKKL, 1816-48, IFK. Registre over udfærdigede bevillinger 1816 til ult. 1834 og 1835 til 1848.
126. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1834, pk 385 læg nr 14.
127. RA GKKL, 1816-48, IFK Industritabeller, De danske Provinser, Frederiksborg Amt, 1847, Hirschholm, Kronborg og Hellebæk Birker.
128. KSA: P.C.D's skr. til Københavns Magistrat, 15 december, 1834. Klage over Jernstøber Lunde. (Se iøvrigt 108).
129. KSA: Udmeldelse af besigtigelses- og skønsforretningen af 19 december, 1834. P.C.D. versus Lunde. (Se iøvrigt 108.)
130. KSA: Meldahl, H. og Bentzen, P.C.: til Kbh's Magistrat. Rapport over besigtigelses og skønsforretningen af 30 december, 1834.(Se iøvrigt 108.)
131. Ibid 130.
132. Ibid 126.
133. Ibid 126.
134. KSA. Læsesalen, Stadskonduktørembedet, 1802 - 58, opmålingsprotokol vedr. bygningsafgifter, Udenbyes Klædeboe Quarteer, Matr nr 37 D.
135. KSA: Nyegaard,L. til Kjøbenhavns Magistrat om at nedsætte en taksationskommission. 16de maj 1836. (Se iøvrigt 108).
136. KSA: von Würdens, B. beskrivelse over Maskineriet på Elisabethsminde. Udenbyes Klædeboe Quarteer, matr. no 37 D. den 29 maj 1836. (Se iøvrigt 108.)
137. Drewsen, Johan Christian: Strandmøllen, Memoirer og Breve. Udgivne af Clausen, Julius & Rist, P.Fr. København 1916, s.14.
138. Ibid 137.

139. KSA, Københavns Magistrats udmeldelse af 16de maj 1836 til nedsættelse af en vurderingskommission vedr. værdisættelse af ejendommen, Farimagsvæien matr. 37 litra D. (Se iøvrigt 108).
140. Ibid 139.
141. Ibid 137, s. 115.
142. Ibid 137, s. 116.
143. KSA, Stadskonduktørens Concept Breve for 1. Quartal 1835, nr 79.
144. Ibid 143.
145. Alkjær, Ejler: Havreholm, København 1944, s. 18.
146. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1834, pk 385, læg 14, 1835, pk 388, læg 53 og 1836, pk 390, læg 52.
147. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1837, pk 393, læg 57 A.
148. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1838, pk 395, læg 53.
149. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1839, pk 397, læg 55.
150. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1840, pk 399, læg 51.
151. Fortegnelse over indenlandske Industriprodukter indleveret til Industriforeningens Udstilling i Kiøbenhavn, August - September 1840, Bianco Lunos Bogtrykkeri, Kiøbenhavn, 1840.
152. Ibid 145, s. 16.
153. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1841, pk 401, læg 60.
154. RA GKKL 1816-48, IFK Industritabeller, København, 1842, pk 402, læg 1.
155. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal 1843, sag nr 629. Omtale af Cancelliraad Simony.
156. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal 1840, SS, sag nr 839.
157. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Kopibog 1843, sag nr 268 af 18de marts 1843.
158. RA GKKL 1816-48, IFK »Register over udfærdigede Bevillinger 1835 til 1848«. Ang. Papirfabrikker, s. 12 -14.
159. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Kopibog 1843, sag nr 445 af 20 maj 1843.
160. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal 1837, sag nr 185 af 13de februar 1837.
161. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal 1837, sag nr 326 af 28de februar 1837.
162. LAS Sjæll. Retsbetjentarkiver, Frederiksborg Amt, Hørsholm Birk, Skøde- og Pante-protokol nr 11. 3/10 1834 - 16/6 1737 folio 479.
163. Ibid 162.
164. RA GKKL 1816-48, IFK Privilegie og Concessionsprotokol, 1833-38. No 18.
165. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal 1837, sag nr 415 af 22 april 1837.
166. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Kopibog 1837, sag nr 283 af 29 april 1837 til Amtmanden over Frederiksborg Amt.
167. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Kopibog 1837, 19 august.
168. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Kopibog 1838, 6 februar.
169. LAS Amtsarkiver, Frederiksborg Amts Journalsager 1837, nr 957 23de februar 1838
170. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journal QQ 1838, sag nr 212 af 15de marts 1838.
171. LAS Amtsarkiver, Frederiksborg Amts Journalsager 1837, nr 957 af 24 marts 1838.
172. LAS Amtsarkiver, Frederiksborg Amts Journalsager 1838, register over indgåede sager nr 2488.
173. LAS Amtsarkiver, Frederiksborg Amts Journalsager 1839, register over indgåede sager nr 2883.
174. RA Læsesalen, Folketællinger, Protokol 1840, nr 51, s. 280. Brønsholmsdal
175. LAS Amtsarkiver, Frederiksborg Amts Journalsager 1840, sag nr 2944.
176. Alkjær, Ejler: Havreholm, København 1944, s. 16.
177. RA GKKL 1816-48 IFK Industritabeller, De Danske Provinser, Frederiksborg Amt, 1847 læg 1. Hirschholm Birk.

178. RA GKKL 1816-48 IFK Industritabeller, De Danske Provinser, Frederiksborg Amt, 1847 læg 1. Kronborg og Hellebæk Birker.
179. Ibid 176. P.C.D's indberetning af 7de februar 1848 til Birkedommer Arnesen på Esrom Kloster over hans produktion for 1847.
180. Ibid 108.
181. Hjorth, J.: Varelexikon, Begpap eller Begpapir, København 1915 s. 51.
182. Ibid 178.
183. Ibid 176.
184. Traps Danmark, 1953, bd. 6. Frederiksborg Amt, Hornbæk Sogn, s. 104-106.
185. RA GKKL 1816-48, Industrifagets Journaler, 1836 til 1848. Register over indgåede sager.
186. LAS Amtsarkiverne, Frederiksborg Amts Journal sag nr 2944 af 8de oktober, 1840.
187. RA Læsesalen Folketælling 1840, protokol bd. 51. s. 414.
188. Ibid 174.
189. LAS Sjæll. Retsbetjentarkiver, Frederiksborg Amt, Helle Birk Skøde- og Panteprotokol, Retsdagen 26de januar, 1843, folio 398.
190. Ibid 189.
191. RA Læsesalen Folketælling 1845, protokol bd. 60. s. 494.
192. Selmer, H.P.: Nekrologiske Samlinger, 1. årg. 1849, s. 224.
193. Ibid 179.
194. LAS Hovedministerial-Kirkebog, Tikiøb Sogn, døde af mandskøn, 24de september, 1848.
195. Ibid 192.
196. Ibid 189, folio 464.
197. LAS Helle Birks Skifteprotokol, 1786 til 1908, s. 242b, 243, 245, 246, 248, 249b, 251b, 256, 257, 258b og 260b.
198. Ibid 197, s. 259.
199. Jørgensen, Andreas: Dansk Papirindustri 1870 1914, Erhvershistorisk Årbog 1964, nr 15, s. 46.
200. Willerslev, Rich.: Dalum Papirfabrik. Fra konkurrence til sammenslutning. Erhvervs-historisk Årbog VIII, 1956, s. 7.

ARTIKLER OG BOGVÆRKER

- Willerslev, Rich.:* Dalum Papirfabrik. Erhvervshistorisk Årbog VIII Aarhus 1956.
- Jørgensen, Andreas:* Dansk Papirindustri 1870-1914. Erhvervshistorisk Årbog 15 Aarhus 1964.
- Lauridsen, Finn H.:* Bogindkøb i Provinsen 1800-1850. Erhvervshistorisk Årbog II Aarhus 1950.
- Drewsen, J.C.:* Strandmøllen, Optegnelser. Udg. af Clausen, J. og Rist, P.Fr.: Række af memoirer og breve XXV. København 1916.
- Det kongelige Geheimearchiv:* Fortegnelse over 235 prøver på Skrivpapir. Udstillede ved Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling. København 1888.
- Jørgensen, Harald:* Anders Sandøe Ørsted. Arbejder om Trykkefriheden. København 1947.
- Koppel, Henrik:* Spredte Træk af Boghandelens Historie. København 1932.
- Dansk Papir gennem 100 år:* Heri genoptryk af A/S D.f.P. 50 Aar 1939, samt *Søndergaard, Poul B.:* Perioden 1939-89. København 1989. *Hannover, Emil:* Om at samle Bøger. Tidsskrift for Foreningen for Boghaandværk, København 1891.
- Secher, V.A.:* Vort Papir, Meddelelse om Papirundersøgelser, København 1887.
- Berg, R. og Drachmann, P.:* Den Danske Papirindustri. Tidsskrift for Industri nr. 3, marts 1914.
- Clemmensen, C.A.:* Papirfabrikker, Papirhandel og Papirhandlere i Danmark. Møller & Landschultz virksomhed i 25 Aar. København MCMXXIV.
- Steenstrup, Johannes C. H. R.:* Historieskrivning i Danmark i det 19de Aarhundrede. København 1889.

OPSLAGSVÆRKER

Hjorth, J.: Varelexikon. Kjøbenhavn 1883.

Jensen, J.S.: Vareleksikon for Papirhandel og Papirindustri. Kjøbenhavn MCMXI.

Trap Danmark: Frederiksborg Amt. G.E.C. Gads Forlag 1953, bd.6.

Salomonsens Konversations Leksikon: Anden udgave, bd II. Kjøbenhavn MCMXV.

Nordisk Conversations Lexikon: Forlagsbureauet i Kjøbenhavn, 1884 til 1889.

Illustreret Dansk Konversationsleksikon: Bd. 3. Berlinske Forlag, Kjøbenhavn, 1934.

Schous Udtog af Forordninger: Bd. 19. 1823-1828. Kjøbenhavn, 1824-29.

Lademann's Billedleksikon: Kjøbenhavn, 1980'erne.

Bramsen, Bo og Fogtdal, Palle: Kjøbenhavn før og nu - og aldrig. Bd. 10, Kjøbenhavn 1990, siderne 126, 139, 149 og 151.

Fiskaa og Nordstrand: Paper and Watermarks in Norway and Denmark. Monumenta Chartæ Papyraceæ. XIV. Paper Publications Society. (Labarre Foundation.) Amsterdam MCMLXXVIII.

NOTER

- A) Peder Christian Deichmann skriver gennem årene sit navn på flere forskellige måder, de mest anvendte er: P. Chr. Deichmann, Peter Christian Deichmann, Peter Chr. Deichmann og P.C. Deichmann, stavningen med *d* i *Peder*, som oprindelig indført i kirkebogen for Bodum sogn i 1795, synes ikke anvendt i hans voksne liv.
- B) At det kongelige danske cancelli's cirkulære af 27de august, 1833, har været læst og og i nogen grad efterkommet, ses især i de jydsk kirkebøger, hvor cirkulæret var indhæftet i bøgerne, antagelig et dekret fra de jydsk biskopper.
- C) Det kgl. rescript af 1ste december, 1812, der bl.a. understreger vigtigheden af at hoved- og kontraminiat kirkebøgerne aldrig må opbevares, »nogen nat under samme tag«, viser klart hvor vigtige kirkebøgerne var for den offentlige administration og giver en for tiden klar, næsten militær redegørelse for den daglige førelse af disse bøger.
- D) »Kludcirkulæret« af 26de januar, 1825 ender med at have den modsatte virkning end det oprindelig var tilsigtet, gamle klude begyndte at hobe sig op hos opkøberne, dansk papir-industri kunne simpelthen ikke anvende alle kludene. Cirkulæret blev ophævet i 1842.
- E) I forordet til en artikel i *Fortid og Nutid*, 1976, s. 86-103, *Kongerigske toldregnskaber fra det 18. århundrede*, siges der følgende: »Tidligere hårdhændede kassationer indenfor centraladministrationens arkiver har i vid udstrækning ramt toldregnskaberne. Kandidatstipendiat cand. mag Anders Monrad Møller, Odense, beskæftiger sig her med, hvad kassationen har omfattet, hvad der er bevaret og hvilke former for oplysninger af interesse for forskningen, der kan hentes fra de bevarede toldbøger.«
- F) En lignende hårdhændet kassation er også gået hen over en række årgange af General-toldkammer og Commersecollegiet, Fabriks og Industrikontorets Industritabeller, der helt mangler for årene 1826 til 1830 incl.
- G) *Cassia Lignia* er en varietet af *Cinnamomum Zeylanicum*. Det såkaldte »ægte« kaneltræ fra Ceylon.

ILLUSTRATIONSOVERSIGT

- Figur 1* Eksempler på standard-kirkebogsblade anvendt i hoved- og kontramini-
sterial-kirkebøger i henhold til kgl. res. af 1ste dec. 1812 og D.k.d.c.'s
cirkulære af 27. aug. 1833. (L.A.S.'s kirkebogssamling.) side 14
- Figur 2* Den ældst kendte industritabel indsendt fra P.Chr. Deichmann's Fabri-
kations-Handel, 15de marts, 1826. side 18
- Figur 3* »Priis-Courant (på dansk og tysk) over præparerede Farvevarer og Bleg-
stoffer -«. (RA GKKL.) side 20
- Figur 4* Eksempler på brugsanvisninger, (på dansk) for anvendelse af P.C.D.'s
produkter. (RA GKKL.) side 21
- Figur 5* Eksempler på brugsanvisninger, (på tysk) for anvendelse af P.C.D.'s
produkter. (RA GKKL.) side 22
- Figur 6* Akvarel malt af Fattig-Holm ca. 1845, der viser fabrikken Elisabeths-
minde set fra nordvest fra et sted på »Kjærlighedsstien«. Årstallet kan til
dels fæstnes ved sammenligning med en anden af Fattig-Holms akvarel-
ler fra ca. 1855, der viser en trævækst der er ca. 10 år ældre. (København
før og nu - og aldrig bd. 10, s. 148) Læg mærke til den lave beplantning
i forgrunden. (Københavns Bymuseum.) side 23
- Figur 7* Industritabel over produktionen på P.Chr. Deichmann & Co's choko-
ladefabrik og farvefremstillingsvirksomhed for året 1846. (RA GKKL.) side 25
- Figur 8* Reklameplakat for Elisabethsminde's produkter ca. 1880. P.C.D.'s navn
er stadig hæftet til virksomheden. (Københavns Bymuseum.) side 26
- Figur 9* Chokoladefabrikken Elisabethsminde som den omtrent så ud inden
nedrivningen i 1915. (Københavns Bymuseum.) side 27
- Figur 10* Papirfabrikken Elisabethsminde's vandmærke, anvendt i hovedparten af
det deichmannske papir, et meget prangende mærke der fyldte hele folie-
arket. Alle listede hovedministerial-kirkebøger fra det sjællandske om-
råde har dette mærke, måler ca. 418 x 337 mm. (Se side 59.) (Tegnet af
H.P.Pedersen.) side 30
- Figur 11* Produktionsoversigt over de opførte papirsorter fremstillet på Elisa-
bethsminde i årene 1834 til 1841. (Oversigten fremstillet af H.P.
Pedersen.) side 31
- Figur 12* Den første industritabel over papirfabrikationen på Elisabethsminde fra
1834. Heri også chokoladefabrikationen. (RA GKKL.) side 34
- Figur 13* Matrikelkort over ejendommen Udenbyes Klædeboe Quarteer, Fari-
magsveien No. 37, Ltr. D. Fra ca. 1831 med adskillige tilføjelser. (KSA.) side 35
- Figur 14a* Forsiden af P.C.D.'s sidste indberetning for produktions året 1847, den
er formet som et personligt brev til birkedommer Arnesen på Esrom
Kloster, og giver en god beskrivelse af forholdene på P.C.D.'s papirfabrik
på Havreholm. Brevet er af 7de februar, 1848 og der er et mindre skrift-
tab nederst på forsiden grundet et afrevet stykke af brevet. (RA GKKL.) side 48
- Figur 14b* Bagsiden af samme brev, hvor P.C.D. ønsker at betro sig til birkedomme-
ren, men kun under fire øjne! (RA GKKL.) side 49
- Figur 15* Kort over den geografiske spredning af det deichmannske papir, anvendt
i kirkebøger på det sjælland-, lolland-, falster- og mønske område. (frem-
stillet af H.P.Pedersen.) side 54

- Figur 16* Rester af ministeral-kirkebøger fra Tikøb Sogn i Nordsjælland. Tikøb Præstegård nedbrændte i 1940. Der er ringe efterretninger om hændelsen. Det var kun forkullede rester af kirkebøgerne der blev reddet. Indføringen af P.C.D's død og begravelse i september 1848 er lige synlig på listerne over døde. side 56
- Konservator Niels Gärtig, Rigsarkivet 1924 til 1968, har mundtligt meddelt om behandlingen af de forkullede rester. (Foto Niels Gärtig.)
- Figur 17* Ubeskrevne sider af den sidste danske hovedministerial-kirkebog, anvendt ved den danske kirke i kolonien Tranquebar, papiret var fremstillet på Elisabethsminde og er mærket med fabrikkens mærke. (Se side 30.) Papiret her bærer tydeligt præg af troperne, og at det var produceret med nedbrydningsfaktoren alun. (RA.) side 65

